

**T.C.
ZONGULDAK KARAELMAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM
ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**ÖĞRETMEN ADAYLARININ SALDIRGANLIK VE
UMUTSUZLUK DÜZEYLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLER
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Levent Baş

Zonguldak 2010

**T.C.
ZONGULDAK KARAELMAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM
ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**ÖĞRETMEN ADAYLARININ SALDIRGANLIK VE
UMUTSUZLUK DÜZEYLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLER
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

**Hazırlayan
Levent Baş**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Uğur Altay Memiş**

Zonguldak 2010

T.C.
ZONGULDAK KARAELMAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Eğitim Programları ve Öğretimi Anabilim Dalında 2007528204016 numaralı Levent BAŞ'ın hazırladığı **“Öğretmen Adaylarının Saldırganlık ve Umutsuzluk Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”** konulu ~~DOKTORA~~/YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 02/12/2010 Perşembe günü saat 11:00' de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezinin onayına OYBİRLİĞİYLE/~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

Başkan _____

Yrd. Doç. Dr. Uğur Altay MEMİŞ (Danışman)

Üye _____

Yrd. Doç. Dr. Ali ARSLAN

Üye _____

Yrd. Doç. Dr. Barış KAYA

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

23.12./2010

Prof. Dr. Turhan KORKMAZ
Enstitü Müdürü

ÖZET

Kurum	: ZKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı
Tez Başlığı	: Öğretmen Adaylarının Saldırganlık ve Umutsuzluk Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi
Tez Yazarı	: Levent Baş
Tez Danışmanı	: Yrd. Doç. Dr. Uğur Altay Memiş
Tez Türü, Yılı	: Yüksek Lisans Tezi, 2010
Sayfa Adedi	: 106

Bu araştırmanın amacı, öğretmen adaylarının saldırganlık ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişkiyi sınamaktır. Bu amaç doğrultusunda, öğretmen adaylarının saldırganlık ve umutsuzluk düzeyleri cinsiyet, öğrenim görülen sınıf düzeyi, anne-babanın hayatta olup olmama durumu ile anne-baba birliktelik durumu ve öğretmen adaylarının algıladıkları sosyo-ekonomik düzey değişkenleri açısından incelenmiştir.

İlişkisel tarama modelindeki bu araştırmanın çalışma grubunu, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesinde öğrenim görmekte olan Türkçe Öğretmenliği, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği ve Sınıf Öğretmenliği bölümlerinden 521 kız ve 296 erkek öğretmen adayı oluşturmaktadır. Verilerin analizinde Bağımsız Grup t Testi, Spearman-Brown Korelasyon Katsayısı ve Tek Yönlü Varyans Analizi tekniklerinden yararlanılmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre, öğretmen adaylarının saldırganlık ve umutsuzluk düzeyleri arasında düşük düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Cinsiyete göre saldırganlıkta; fiziksel saldırganlık, öfke, düşmanlık, dolaylı saldırganlık ve genel saldırganlık düzeylerinde anlamlı bir fark bulunurken, umutsuzlukta gelecekle ilgili duygu ve beklentiler, motivasyon kaybı ve genel umutsuzluk düzeylerinde anlamlı bir fark bulunmuştur.

Sınıf düzeylerine göre saldırganlık incelendiğinde sadece, düşmanlık boyutunda anlamlı bir fark bulunmuş, genel umutsuzluk düzeylerinde ve alt boyutlarında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Anne hayatta olup olmama durumuna göre sadece fiziksel saldırganlık boyutunda anlamlı bir farklılığa ulaşılmış, umutsuzlukta ise genel umutsuzluk düzeyi ile gelecekle ilgili duygu ve beklentiler alt boyutunda anlamlı bir fark bulunmuştur. Babanın hayatta olup

olmama durumuna göre saldırganlık ve umutsuzluk düzeylerinin hiçbirisinde anlamlı bir farka ulaşlamamıştır. Anne baba birliktelik durumuna göre ise sadece genel umutsuzluk düzeyinde anlamlı bir farka ulaşılmış ve öğretmen adaylarının sosyo-ekonomik düzeylerine göre saldırganlık ve umutsuzluk düzeylerinde herhangi bir anlamlı farka ulaşlamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen Adayları, Saldırganlık, Umutsuzluk

ABSTRACT

Institution	: ZKÜ Institute of Social Sciences, Department of Educational Programs and Teaching
Title	: Reseach of Candidate Teachers' Aggression and Hopelessness Levels In Terms of Some Factors
Author	: Levent Baş
Adviser	: Asst. Prof. Dr.Uğur Altay Memiş
Type of Thesis, Year	: MSc. Thesis, 2010
Total Number of Pages	: 106

The aim of this study was to examine the correlation between aggression and hopelessness levels of pre-service teachers. For this purpose, aggression and hopelessness levels of pre-service teachers was examined in terms of gender, current education grade levels, status whether their parents were alive or not, their parents' marital status, and the perceived socio-economic level of the pre-service teachers.

The work group of this correlational scanning model study, consisted of 521 female and 296 male students studying in Teaching Turkish Language, Social Studies, and Primary Education of the Education Faculty of Zonguldak Karaelmas University. Independent-Samples t-test, Spearman-Brown Correlation Coefficient, One-Way Anova techniques were used to analyze the data.

According to the results of the research, a minor and statistically significant relation was found between the pre-service teachers' common aggression and hopelessness levels. For aggression levels with respect to gender, there was a significant difference between "physical aggressiveness", "anger", "antagonism", "indirect aggressiveness", and "common aggressiveness" levels; meanwhile at the hopelessness levels, there found to be a significant difference between "their future feelings and expectations", "lack of motivation" and "general despair".

With respect to pre-service teachers' school grade levels, a significant difference was found only in "antagonism" sub-scale; however, no significant difference was found in common hopelessness levels.

With respect to the mother's being alive or not, a significant difference was found at the physical aggressiveness dimension, meanwhile, in terms of hopelessness, a considerable

distinction was found within common hopelessness level and “feelings and expectations about the future” sub-dimension. With respect to the father’s being alive or not, no significant difference was discovered in the aggression and hopelessness levels. While there was a significant difference only in the common hopelessness level with respect the parents’ marital status; with respect to pre-service teachers’ socio-economic conditions, no important distinction was found in terms of their aggression and hopelessness levels.

Keywords: Candidate Teachers, Aggression, Hopelessness.

ÖNSÖZ

Çalışmanın her aşamasında bilgisini, sabır ve anlayışını benden esirgemeyen, danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Uğur Altay MEMİŞ' e ve eşi Yrd. Doç. Dr. Aysel MEMİŞ' e teşekkür ederim. Ayrıca araştırmam da emeği geçen Yrd. Doç. Dr. Ali ARSLAN ve Yrd. Doç. Dr. Barış KAYA'ya katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Yüksek lisans öğrenimim boyunca, engin bilgilerinden yararlandığım başta Yrd. Doç. Dr. Saime Sayın olmak üzere Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi değerli hocalarına teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans eğitimim sırasında tanıştığım ve benden manevi desteğini esirgemeyen Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sekreteri Ali Çetin BAYHAN' a şükranlarımı sunarım.

Hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, bu günlere gelmemi sağlayan aileme ve benim için zor geçen bu süreçte, anlayışı ve desteği ile her zaman yanımda olan sevgili eşim Bahar' a sonsuz teşekkürler.

Bu çalışmayı dünyaya gelişiyle hayatıma yeni bir anlam katan canım oğlum Deniz Efe' ye armağan ediyorum.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ	viii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ	1
1. PROBLEM DURUMU	2
1.1. Amaç.....	5
1.2. Önem	6
1.3. Sayıtlar.....	6
1.4. Sınırlılıklar	6
1.5. Tanımlar.....	7
1.6. Kısaltmalar.....	7
1.7. Problem Cümlesi	7
1.7.1. Alt Problemler	7
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE KONU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	9
2.1. Saldırganlık.....	9
2.1.1. Saldırganlık Tanımları	9
2.1.2. Saldırganlık Çeşitleri.....	9
2.1.3. Saldırganlık Sebepleri	11
2.1.4. Saldırganlık Kuramları.....	15
2.1.4.1. İçgüdü Kuramları.....	15
2.1.4.1.1. Psikanalitik Kuram.....	16
2.1.4.1.2. Etolojik Kuram.....	20
2.1.4.2. Biyolojik Temelli Yaklaşımlar.....	21
2.1.4.3. Engellenme Saldırganlık Kuramı	23
2.1.4.4. Yeniden Formüle Edilmiş Engellenme-Saldırganlık Hipotezi.....	24
2.1.4.5. Sosyal Öğrenme Kuramı.....	25
2.1.4.6. Sosyal Bilgi İşleme Modeli.....	27

2.2. Umutsuzluk	28
2.2.1. Umutsuzluk Tanımları	28
2.2.2. Umutsuzluğun Sebepleri ve Belirtileri.....	30
2.2.3. Umutsuz Kişilerin Davranış Özellikleri.....	32
2.3. İlgili Araştırmalar.....	33
2.3.1. Saldırganlık İle İlgili Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar	33
2.3.2. Saldırganlık İle İlgili Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar.....	40
2.3.3. Umutsuzluk İle İlgili Yurt İçinde Yapılan Çalışmalar	43
2.3.4. Umutsuzluk İle İlgili Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar.....	47
3. YÖNTEM.....	50
3.1. Araştırma Modeli	50
3.2. Evren ve Örneklem.....	50
3.3. Verilerin Toplanması.....	54
3.3.1. Kişisel Bilgi Formu	55
3.3.2. Saldırganlık Ölçeği	55
3.3. Beck Umutsuzluk Ölçeği.....	56
3.4. Verilerin Çözümlemesi.....	57
4. BULGULAR.....	59
4.1. Öğretmen Adaylarının Genel Saldırganlık Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular	59
4.2. Öğretmen Adaylarının Cinsiyetlerine Göre Genel Saldırganlık Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular	60
4.3. Öğretmen Adaylarının Öğrenim Gördükleri Sınıf Seviyelerine Göre Genel Saldırganlık Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular	61
4.4. Öğretmen Adaylarının Anne Hayatta Olup Olmama Durumuna Göre Genel Saldırganlık Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular	64
4.5. Öğretmen Adaylarının Baba Hayatta Olup Olmama Durumuna Göre Genel Saldırganlık Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular	65
4.6. Öğretmen Adaylarının Anne-Baba Birliktelik Durumuna Göre Genel Saldırganlık Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular	67
4.7. Öğretmen Adaylarının Algıladıkları SED Değişkenine Göre Genel Saldırganlık Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular	68

4.8. Öğretmen Adaylarının Genel Umutsuzluk Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular	70
4.9. Öğretmen Adaylarının Cinsiyetlerine Göre Genel Umutsuzluk Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular	71
4.10. Öğretmen Adaylarının Öğrenim Gördükleri Sınıf Seviyelerine Göre Genel Umutsuzluk Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular	73
4.11. Öğretmen Adaylarının Anne Hayatta Olup Olmama Durumuna Göre Genel Umutsuzluk Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular	74
4.12. Öğretmen Adaylarının Baba Hayatta Olup Olmama Durumuna Göre Genel Umutsuzluk Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular	75
4.13. Öğretmen Adaylarının Anne-Baba Birliktelik Durumuna Göre Genel Umutsuzluk Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular	77
4.14. Öğretmen Adaylarının Algıladıkları SED Değişkenine Göre Genel Umutsuzluk Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular	78
4.15. Öğretmen Adaylarının Genel Saldırganlık ve Umutsuzluk Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular	79
SONUÇ	83
KAYNAKÇA	93
EKLER	104
EK 1: Kişisel Bilgi Formu	104
Ek 2: Saldırganlık Ölçeği	105
Ek 3: Umutsuzluk Ölçeği	106

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 3.1. Öğretmen Adaylarının Bölüm, Sınıf ve Cinsiyetlere Göre Dağılımları...	51
Tablo 3.2. Öğretmen Adaylarının Öğrenim Gördükleri Programlara İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları.....	51
Tablo 3.3. Öğretmen Adaylarının Öğrenim Gördükleri Sınıf Düzeylerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları	52
Tablo 3.4. Öğretmen Adaylarının Cinsiyete İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları..	52
Tablo 3.5. Öğretmen Adaylarının Anne-Baba Birliktelik Durumuna İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları.....	53
Tablo 3.6. Annenin Hayatta Olup-Olmama Durumuna İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları	53
Tablo 3.7. Babanın Hayatta Olup-Olmama Durumuna İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları	54
Tablo 3.8. Algılanan SED Değişkenine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları	54
Tablo 4.1. Öğretmen Adaylarının Genel Saldırganlık Düzeyleri ve Ortalama Puanları	59
Tablo 4.2. Cinsiyete Göre Genel Saldırganlık Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları	60
Tablo 4.3. Sınıf Seviyesine Göre Genel Saldırganlık Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup-Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	62
Tablo 4.4. Anne Hayata Olup-Olmama Durumuna Göre Genel Saldırganlık Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup-Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları....	64
Tablo 4.5. Baba Hayatta Olup-Olmama Durumuna Göre Genel Saldırganlık Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup-Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları....	66
Tablo 4.6. Anne-Baba Birliktelik Durumuna Göre Genel Saldırganlık Düzeyi İle Birlikte Alt Ölçek Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup-Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları	67

Tablo 4.7	Algılanan SED Değişkenine Göre Genel Saldırganlık Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup-Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	69
Tablo 4.8.	Öğretmen Adaylarının Genel Umutsuzluk Düzeyleri ve Ortalama Puanları	71
Tablo 4.9.	Cinsiyete Göre Genel Umutsuzluk Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları	72
Tablo 4.10	Sınıf Seviyesine Göre Genel Umutsuzluk Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup-Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	73
Tablo 4.11.	Anne Hayatta Olup-Olmama Durumuna Göre Genel Umutsuzluk Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup-Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları	74
Tablo 4.12	Babanın Hayatta Olup-Olmama Durumuna Genel Umutsuzluk Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup-Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları	76
Tablo 4.13.	Anne Baba Birliktelik Durumuna Göre Genel Umutsuzluk Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup-Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları	77
Tablo 4.14.	Algılanan SED Değişkenine Göre Genel Umutsuzluk Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup-Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	78
Tablo 4.15	Genel Saldırganlık ve Umutsuzluk Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanları Arasında Anlamlı Bir İlişkinin Olup-Olmadığını Gösteren Spearman-Brown Korelasyon Katsayıları	80

KISALTMALAR LİSTESİ

SED : Sosyo - Ekonomik Düzey

Akt : Aktaran

TDK : Türk Dil Kurumu

BUÖ : Beck Umutsuzluk Ölçeği

GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadar, insanoğlu sürekli olarak bir değişim ve gelişim içerisinde. İnsanoğlunun bu gelişimi şüphesiz toplumsal, bilimsel, teknolojik ve daha sayamadığımız birçok alanda gelişimi beraberinde getirmiştir. Bu gelişim ve değişimler, insanoğlunun birçok sorununa çözüm üretmiş ve insan hayatının refahını sağlamıştır. Fakat tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, insanlık tarihi boyunca saldırganlık olgusuna kesin bir çözüm yolu üretilememiş ve saldırganlık tüm bu gelişmeleri kendi lehine kullanarak ya da daha farklı bir yaklaşımla insanoğlu gelişim alanlarını saldırganlığın hizmetine sunarak, saldırganlığın giderek artmasına neden olmuştur. Bundan dolayıdır ki artık hayatın her alanında saldırganlıkla karşılaşılması olağan bir durum haline almıştır. Tüm bunlara rağmen saldırganlık hiçbir zaman olumlu bir ruh halinin temsilcisi olamamıştır. Umutsuzluk ise, bireyin geleceği ile ilgili karamsar düşüncelere sahip olması durumudur. Bireyin sahip olduğu bu olumsuz ruh hali, bireyin yaşam kalitesini, düşünme biçimini ve karşılaştığı olaylara karşı göstereceği tepki biçimlerini etkileyecektir.

Öğrenmede model almanın önemli bir unsur olduğu dikkate alındığında, çocuklarımız ve gençlerimizin eğitim hayatlarının ayrılmaz parçası olan öğretmenlerin sağlıklı bireyler olmaları çok önemlidir. Bu açıdan çalışmamızda öğretmen adaylarının saldırganlık ve umutsuzluk düzeyleri incelenmiştir.

Bu çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde üzerinde çalışılmış olan araştırmaya ait problem durumu, araştırmanın amacı ve önemi, problem cümlesi, alt problemler, sayıtlar, sınırlılıklar kısaltmalar ve tanımlara yer verilmiştir. İkinci bölümde ise, araştırmanın yöntemi, araştırmada kullanılan veri toplama araçları, verilerin kaynağı ve cinsi ile kullanılan istatistiksel teknikler üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde araştırma alt problemlerini test etmek amacı ile elde edilen verilerin istatistiksel analizler sonucunda değerlendirilmesiyle ortaya konmuş bulgular ve yorumlar ortaya konmuştur. Son bölümde ise, elde edilen bulgular neticesinde ortaya çıkan sonuçlar ve önerilere yer verilmiştir.

1. PROBLEM DURUMU

İnsanın kavramsal olarak düşünmesinin sonucunda, çevre hakkında sorular sorarak deneyler yapmak, insana ilk iş aletlerini, yumruk biçimli taş baltayı ve ateşi kazandırdı. İnsan bunları, Pekin insanının yaşadığı yerdeki buluntularla kanıtlandığı gibi, derhal, kardeşini öldürmek ve kızartmak için kullandı. Ateşin kullanıldığına ilişkin ilk izlerin yanında, küçük parçalara bölünmüş ve açıkça kızartılmış insan kemikleri duruyordu (Lorenz, 1996: 66). İnsanlık tarihinde, 14.600' dan fazla savaş yaşanmış, her yıla yaklaşık olarak 2,6 oranında savaş düşmüştür. Bu aynı dönemde doğan, yaşayan ve ölen kabaca 185 insan neslinden yalnızca 10 tanesine barışı bozulmadan yaşamak kısmet olmuştur (Archer ve Gartner, 1996: 247). Yakın tarihimize baktığımızda; iğrenme ve aşırı tikslenme sebebiyle kitle halinde şiddete maruz bırakmaya en iyi örnek, Hitler' in Alman ırkının taşıdığı Aryan kanını temizlemek için altı milyon Musevi' yi katletmesidir. Saraybosna' da yaşanan cinayetlerde benzer bir örneği oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra politik sistemlerde kudreti genişletmek için milyonlarca yurttaşını öldüren liderlere rastlanmaktadır. Bu duruma en iyi örnek, en az yirmi milyon insanı öldürten Stalin' dir. Filistin ve İsrail arasında devam eden olaylar, Türkiye' de yaşanmaya devam eden terör olayları toplumsal alanda şiddete ve saldırganlığa iyi birer örnek oluşturmaktadır (Erten ve Ardalı, 1996: 159).

Bu örneklerde de görüldüğü gibi saldırganlık, ilk insanlardan günümüze kadar güncelliğini korumuş bir olgudur. Dünyada son yıllarda okullarda yaşanan saldırganlık olaylarına bakıldığında ise; Mart 1996' da İngiltere' de bir ilkokula giren silahlı kişi 16 çocukla öğretmenlerini öldürdükten sonra intihar etti. Aynı yıl Çin' de iki okulda 7 kişi bıçaklanarak öldürüldü. 1998 yılında ABD' de 12 yaşlarında iki öğrenci tarafından 5 kişi öldürüldü. Bunu takip eden yıl ABD' de yine iki öğrenci tarafından 12 öğrenci ve bir öğretmen öldürüldü. 2002 yılının Şubat ve Nisan ayında Almanya' da yaşanan iki olayda 12 öğretmen, 5 öğrenci, 1 okul görevlisi ve 1 polis memuru öldürüldü. 2004 yılında Rusya' da yaşanan olayda Çeçen saldırganların bir ilkokulda rehin aldıkları kişilerin kurtarılması için düzenlenen operasyonda 186' sı çocuk 330 rehine öldürüldü. Kasım 2007' de Finlandiya' da bir öğrenci 6 okul

arkadaşını, okul hemşiresini ve okul müdürünü öldürüp intihar etti. Ocak 2009’ da Belçika’ da kreşe saldıran bir kişi, 2 bebek ve bir görevliyi öldürdü (Cnntürk, 2010).

Ülkemizde de okullarda yaşanan saldırganlık olaylarının yüksek boyutta olduğu görülmektedir; bunu anlamak için gazetelerde yer alan haberlere bakmak yeterli olacaktır. 2006 yılında iki ayrı lisenin kız öğrencileri tarafından çıkan kavgada, bir kız öğrenci döner bıçağı darbesiyle yaralandı. 2007 yılında Ankara Üniversitesinde yaşanan olayda 30 öğrenci yaralandı. 2008 yılında aşı olurken bayılan kız öğrencilerin yakınları okul basarak iki öğretmeni bıçakladı. Aynı yıl Eskişehir’ de yaşanan olayda 3 lise öğrencisi bıçakla yaralandı. 2008 yılında Marmara Üniversitesinde yaşanan olaylarda 6 kişi satırla yaralandı. 2009 yılında Antalya’ da iki liseli kız öğrenci arasında çıkan kavgada öğrencilerden biri bıçaklandı. 2009 yılında Diyarbakır’ da bir ilköğretim öğrencisi okul arkadaşlarının neşterli saldırısında hayatını kaybetti. Aynı yıl içerisinde Giresun’da kavga ettiği arkadaşı tarafından boğazı sıkılan öğrenci hayatını kaybetti. Zonguldak’ ta 2009 yılında okulun ilk günü liseliler arasında çıkan kavgada 21 öğrenci gözaltına alındı. İstanbul’ da 2010 yılında bir öğretmen öğrencisinin abisi tarafından sınıfta bıçaklandı. Antalya’ da bir ilköğretim okulunda çıkan kavgada öğrenciler tarafından bıçak ve sopalar kullanıldı. İstanbul’ da bir anasınıfı öğretmeni müdür yardımcısı tarafından sınıfında ve öğrencilerinin önünde öldürüldü (Milliyet, 2010).

Tüm bu örnekler gösteriyor ki toplumumuzda ve tüm dünyada saldırganlık davranışı giderek çoğalmaktadır. Bireylerin günlük yaşamlarında saldırganlık her zaman karşılaşılabilecek bir durum halini almış, bununla birlikte toplumlarda ve dolayısıyla toplumları oluşturmakta olan bireylerde saldırganlığın olağan ve normal bir durum gibi algılanmasını sağlamaktadır.

Silahların ulaşılabilir olması, küresel ısınma, evde ve okullarda çocuklara uygulanmakta olan şiddet, medyada eğlence amaçlı yer alan saldırganlık içeren sahneler vb... günümüz modern toplumlarında şiddetin ve saldırganlığın boyutunun ve şeklinin artmasına sebep olmaktadır (Anderson ve Bushman, 2002: 27-51). Saldırganlık, sosyal psikolojide birçok araştırmaya konu olmuş, bu araştırmalarda özellikle saldırganlığın nedenleri, nasıl engellenebileceği ve medya – saldırganlık

ilişkileri üzerinde durulmuştur. Saldırganlık sonucunun mutlaka zarar verici olduğu ve günlük yaşantı içerisinde hepimizin bir biçimde maruz kaldığı bir olgudur (Kağıtçıbaşı, 2006: 348). Saldırgan bir davranışın kendini kolayca, şiddetle ve hızla dışa vurması, insana özgü tüm nitelikleri oluşturur. Saldırganlık, ortak yaşam üzerine genel zararlı etkilerinden dolayı sık sık ahlaksal açıdan yargılansa da bir şefe özgü eylem olan erkekliğin ve kahramanlığın belirtisi diye kabul edilmektedir (Mitscherlich, 1999: 7).

Saldırganlık sözcüğü genelde olumsuz bir davranış biçimi olarak algılanmasına karşın, temel anlamda bir yere veya kimseye yaklaşmak, bir şeye başlamak fakat aynı zamanda saldırmak üzere atılmak anlamlarını da içermektedir. Günümüzde saldırganlık, canlı ya da cansız herhangi bir objeye zarar verici, kızdırıcı, yaralayıcı ve hatta öldürücü davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Stein, 1997). Saldırganlığın karşılığı olan “aggression” sözcüğü Latince kökenli bir sözcük olup, kelime anlamı: “ Bir yöne doğru hareket etmek” tir. Bu sözcüğün kapsamında kesin bir tavır alış, tepki verme ve yok etme anlamları da yer almaktadır (Köknel, 2005). Türk dil kurumu sözlüğünde saldırganlığın tanımı; 1-saldırgan olma durumu 2-saldırgan biçimde davranma 3. ruh b. Bireyin kendi düşünce ve davranışlarını dıştaki direnmelere karşı, zorla karşısındakine benimsetme çabası olarak yapılmıştır (TDK, 2010).

Saldırganlık, saldırgan eylemde bulunmaya yönelik içsel bir yatkınlığın olduğunu gösteren bir kişilik özelliğidir. Saldırı ifadesi ise gözlenebilen bir davranış yani somut bir eylem içerir.(Baumann, 1994) Cüceloğlu (2000:313), ise saldırganlığı engellenme duygusuna karşı yapılan tipik davranış biçimi olarak belirtmiştir. Fakat saldırgan davranışlardan bazıları engellenme duygusuna sebep olan durumun ortadan kalkmasına yardımcı olabileceği gibi bazıları ise durumun daha da kötüleşmesini sağlayabilir. Bunun yanı sıra Beyer ve Peter (1997:36-37) yaptıkları tanımda saldırganlığı canlı bir organizmaya dolaylı veya dolaysız olarak zarar vermeyi amaçlayan davranışlar biçiminde tanımlamışlardır.

Bu bölüme kadar saldırganlık olgusunu genel bir kavramsal çerçeve içerisinde açıklamaya çalıştık. Çalışmamızın bir diğer unsuru olan, umutsuzluk olgusuna baktığımızda karşımıza şu tanımlar çıkmaktadır;

Türk Dil Kurumu sözlüğünde umut, bireyde ummaktan doğan güven duygusu olarak tanımlanmıştır (TDK, 2010). Rideout ve Montemuro'ya göre umut, bir amacı gerçekleştirmede sıfırdan fazla olan beklentiler; umutsuzluk ise bir amacı gerçekleştirmede sıfırdan az olan olumsuz beklentiler şeklinde tanımlamışlardır (Akt: Dilbaz ve Seber, 1993:134-138). Umutsuz kişi, yaşamını ilgilendiren konularda kötü gelişmelerin olacağı ya da en azından iyi şeylerin olmayacağı beklentisindedir. Bu durumu hiçbir şeyin değiştirmeyeceğine inanmaktadır (Akt: Yıldırım 2007:30). Umutları zayıf olanlar, ya vurdumduymazdırlar ya da şiddete eğilim duyarlar; umutları güçlü olanlar, yeni yaşamın tüm belirtilerini görür, bundan sevinç duyarlar (Fromm, 1990a: 23).

Yapılan tanımlamalardan, umut veya umutsuzluğun, kişinin geleceğiyle ilgili olumlu ya da olumsuz bir düşünceye sahip olması durumu olduğu açıkça bellidir. Kişinin sahip olduğu bu düşünce biçimi, davranışlarını ve karşılaştığı durumlara tepki biçimini de etkileyecektir. Saldırganlık ise bir eylem, bir tepki biçimi, hedefe ulaşmada ya da hedefe ulaşmayı engelleyen durumlarda tercih edilen bir yöntemdir. Bundan ötürüdür ki ele aldığımız saldırganlık ve umutsuzluk kavramları birbirlerinin sonucu ya da nedeni olabilir. Başka bir deyişle ele alınan bu iki kavram olumlu veya olumsuz şekilde birbirini etkileyebilecek bir oluşum biçiminde karşımıza çıkmaktadır.

1.1. Amaç

Bu çalışmanın amacı öğretmen adaylarının saldırganlık durumları ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda öğretmen adaylarının saldırganlık durumları ve umutsuzluk düzeyleri cinsiyet, öğrenim görülen sınıf, anne-baba hayatta olma durumu, anne-baba birliktelik durumu ve öğretmen adaylarının algıladıkları ekonomik düzeyleri değişkenlerine göre incelenecektir.

1.2. Önem

Çalışmamızın problem durumunda vermiş olduğumuz örnekler göz önüne alındığında ülkemizde ve dünyada saldırganlık olgusunun her zaman güncelliğini koruduğu görülmektedir. Umutsuzluğu ise bireyin geleceğe yönelik karamsar bakışı ve gelecekle ilgili beklentilerinin zayıflığı olarak tanımlarsak özellikle ülkenin umudu olan gelecek nesillere çağdaş bilgilerin yani sıra kültürümüzü ve ahlakimizi aktaracak öğretmen adaylarına yönelik saldırganlık ve umutsuzluk kavramları açısından böyle bir çalışmanın yapılmasının önemli olduğu öngörülmüştür.

Literatür incelendiğinde öğretmen adayları üzerine yapılmış birçok çalışmaya rastlanmaktadır. Fakat öğretmen adaylarının saldırganlık durumları ve umutsuzluk düzeylerinin birlikte incelendiği çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu anlamda ülkemizde yapılmış çalışmalara katkı sağlaması ve bundan sonra yapılacak çalışmalara veri olabilmesi açısından da önemli bir araştırma olduğu düşünülmektedir.

1.3. Sayıtlar

- Araştırmaya katılan tüm bireylerin kişisel bilgi formunu ve uygulanan ölçekleri objektif olarak cevapladıkları kabul edilmektedir.
- Kullanılan ölçme araçları geçerli ve güvenilirlerdir.
- Kullanılan istatistiksel teknikler amaca uygundur.

1.4. Sınırlılıklar

Bu çalışma;

- 2009 / 2010 Eğitim – Öğretim Yılı,
- ZKÜ Ereğli Eğitim Fakültesi Türkçe öğretmenliği, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği ve Sınıf Öğretmenliği bölümlerindeki öğrencilerle sınırlıdır.
- Araştırmaya katılan bireylerin saldırganlık durumları ve umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesi ölçeklerde yer alan maddelerle sınırlıdır.
- Araştırma, çalışmaya dahil edilen bireylerin ölçeklere verdikleri yanıtlarla sınırlıdır.

1.5. Tanımlar

Saldırganlık: Karşısındakine üstün gelmek, onu yönetmek; bir işi bozmak, boşa çıkarmak için düşmanca, incitici, hırpalayıcı, acı/ağrı verici davranışlar olduklarını ve bir kişiye, gruba ya da topluma yönelik olabileceğini belirterek, bu tür davranışlarla karşılaşan kişilerde ya kaçınma davranışı ya da benzer davranışlarla karşı koyma davranışı görüleceğini vurgulamaktadır (Tiryaki, 2000).

Umutsuzluk: Amerikan Psikoloji Birliği'nin tanımına göre ise umutsuzluk, bireyin seçme özgürlüğünün bulunmadığı ya da seçeneklerinin sınırlı olduğunu gördüğü ve kendi adına enerjisini harekete geçiremediği öznel duygu durumudur (Akt: Yıldırım 2007:30).

1.6. Kısaltmalar

SED: Sosyo - Ekonomik Düzey

Akt: Aktaran

TDK: Türk Dil Kurumu

BUÖ: Beck Umutsuzluk Ölçeği

1.7. Problem Cümlesi

Öğretmen adaylarının saldırganlık durumları ve umutsuzluk düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

1.7.1. Alt Problemler

1.Öğretmen adaylarının genel saldırganlık düzeyleri ve alt ölçek puanları nasıl bir dağılım göstermektedir?

2.Öğretmen adaylarının cinsiyetlerine göre genel saldırganlık düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?

3.Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri sınıf seviyelerine göre genel saldırganlık düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?

- 4.Öğretmen adaylarının anne hayatta olup olmama durumuna göre genel saldırganlık düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
- 5.Öğretmen adaylarının baba hayatta olup olmama durumuna göre genel saldırganlık düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
- 6.Öğretmen adaylarının anne-baba birliktelik durumuna göre genel saldırganlık düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
- 7.Öğretmen adaylarının algıladıkları SED seviyelerine göre genel saldırganlık düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
- 8.Öğretmen adaylarının genel umutsuzluk düzeyleri ve alt ölçek puanları nasıl bir dağılım göstermektedir?
- 9.Öğretmen adaylarının cinsiyetlerine göre genel umutsuzluk düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
10. Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri sınıf seviyelerine göre genel umutsuzluk düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
11. Öğretmen adaylarının anne hayatta olup olmama durumuna göre genel umutsuzluk düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
12. Öğretmen adaylarının baba hayatta olup olmama durumuna göre genel umutsuzluk düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
13. Öğretmen adaylarının anne-baba birliktelik durumuna göre genel umutsuzluk düzeyleri ile alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
14. Öğretmen adaylarının algıladıkları SED seviyelerine göre genel umutsuzluk düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?
15. Öğretmen adaylarının genel saldırganlık ve umutsuzluk düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE KONU İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Saldırganlık

2.1.1. Saldırganlık Tanımları

Literatüre bakıldığında saldırganlık ile ilgili birçok farklı tanımla karşılaşilmektedir. Fakat bu tanımların birbirini destekleyici ve tamamlayıcı nitelikte olduğu görülmektedir.

Berkowitz (1993) tarafından yapılan tanıma göre; saldırganlık bir başka organizmaya zarar verme amacı taşıyan bir davranış biçimidir. Bu tanıma yakın bir tanım da Boxer ve Tisak (2005: 172-188) tarafından yapılmıştır onlara göre; saldırganlık bir diğer canlıya ya da nesneye yönelik olan incitici ve rahatsızlık verici davranışlardır. Warre (2003) de benzer bir tanımla saldırganlığı; özellikle haklı bir sebebi olmadan başkalarına zarar verme eğilimi olarak tanımlamıştır. Farklı bir tanımda; saldırganlık bir kişinin başka bir kişiyi yaralama girişimi düşüncesine sahip olması ve bu girişiminde gerçekleşmesi olarak yapılmıştır (Adak, 2004: 1-12).

Bu tanımlardan farklı olarak Köknel (2000) ise; saldırganlığın belli ölçüler içerisinde, yaşamı sürdürebilmek için gerekli olan davranışların itici gücü olarak görülebileceğini belirtmiştir. Cüceloğlu (2000:313) ise; saldırganlığı engellenme duygusuna yapılan en tipik davranış biçimi olarak tanımlamıştır. Ayrıca saldırganlığın yalnızca davranışsal olmadığı; davranışa öfke, düşmanlık, patlama gibi duygusal öğelerinde eslik ettiği belirtilmektedir (Gergen ve Gergen, 1986).

2.1.2. Saldırganlık Çeşitleri

Berkowitz saldırganlığı düşmanca ve araçsal olmak üzere ikiye ayırmıştır. Berkowitz' e göre düşmanca saldırganlık, saldırgan kişinin karşısındaki kişiyi, durumu veya nesneyi sevmemesi ya da nefretinden kaynaklanan, içerisinde öfke ve düşmanlıkta barındıran ve amacının hedefe zarar vermek olduğu saldırganlık türüdür. Araçsal saldırganlık ise; içerisinde öfke ve düşmanlık barındırmayan, belli bir amaca

ulaşmak veya bireysel ihtiyaçları karşılamak amacıyla yapılan saldırganlık türüdür (Aronson, Wilson ve Akert, 2005).

Dodge ve Coi 'de saldırgan davranışları, tepkisel (reaktif) saldırganlık ve araçsal (proaktif) saldırganlık ikiye ayırır. Tepkisel saldırganlık, hedef tarafından tahrik edilen ve hedefe karşı duyulan öfke sonucunda kontrol kaybıyla meydana gelen saldırgan davranışları kapsar. Araçsal saldırganlık ise; bir amaca ulaşmayı ve ya bireysel ihtiyaçları karşılama amaçlı saldırgan davranışlardır (Akt: Campbell,1997:355-380).

Buss, saldırganlığı fiziksel ve sözel olmak üzere iki boyutta ele almıştır. Bu iki saldırganlık aktif veya pasif, doğrudan ya da dolaylı olarak kendini gösterebilir. Kişiler genelde öfke duydukları hedefi olan kişi ile doğrudan karşı karşıya gelmeyi istemeyebilmekte ve hedefi olan kişi ile ilgili hikâyeler uydurmak, o kişi hakkında dedikodu yapmak gibi davranışlarla öfkesini gösterebilmektedir (Akt: Tuzgöl,1998).

Megarge ve Hakanson'a göre saldırganlık; fiziksel, sözel, aktif ve pasif saldırganlık olmak üzere dört başlık altında sınıflandırılır. Fiziksel saldırganlık kişinin bedenini veya herhangi bir silahı kullanarak organizmaya saldırmasıdır. Fiziksel saldırganlığın iki önemli sonucu vardır. Bunlardan birincisi: fiziksel saldırganlık sayesinde bireyin karşılaştığı engelin üstesinden gelmesi ya da karşılaşılan engeli tamamen ortadan kaldırması ve zararlı uyaranları devre dışı bırakmasıdır. İkincisi ise zararı, acıyı ya da ıstırapı yaşayan, eylemi gerçekleştiren değil, bir başka kişidir. Sözel saldırganlık ise, başka bir kişiye sözel kanallarla zararlı uyaranlar gönderen tepki olarak tanımlanır. Sözel saldırganlığın, karşıdaki kişiyi tehdit etme ve varlığını reddetme olmak üzere iki türü vardır. Aktif saldırganlık, kurbanı kasıtlı ve bir amaca yönelik olarak zarar verici uyaran gönderen davranışsal tepki olarak tanımlanır. Pasif saldırganlık ise kurbanın ulaşmak istediği amacın engellenmesi olarak tanımlanır (Akt: Çelik, 2006:21).

Sears ve ark. ise saldırganlığı; özgeci ve antisosyal saldırganlık olarak ikiye ayırmışlardır. Buna göre özgeci saldırganlık toplum tarafından kabul edilen ve kabul edilebilir amaçlar doğrultusunda yapılan saldırgan davranışlardır. Antisosyal

saldırganlık ise; toplumsal normlar tarafından kabul görmeyen ve insanlara zarar verme amaçlı saldırgan davranışları içermektedir (Akt: Yalçın, 2004).

Gergen ve Gergen (1986), etken ve edilgen saldırganlıktan bahsetmektedir. Psikolojinin temel kabullerinden biri insanın mantıklı bir varlık olduğudur. Fakat saldırganca bir davranış bu mantık çerçevesi dışında düşünmemizi gerektirir. Bunun yerine saldırganlığı bir sonuçla varılması gereken bir hedefle açıklamak daha doğrudur. Saldırganlar kurbanlarına saldırırken çoğu kez zihinlerinde farklı bir amaç taşırlar. Örneğin iş yerinde patronu tarafından kızdırılan bir kişinin evde bunu çocuklarına ya da eşine yansıtması gibi. Dolayısıyla birincil hedefin çeşitlendirilmesi söz konusudur. Bunlar, içerisinde güç ve egemenlik hedefler, izlenim yaratma, adını duyurma, arkadaşlık çevresi üzerinde statü koruma amacıyla yapmaktadır.

Ferris ve Grisso (1996) saldırganlığı; olumlu ve olumsuz saldırganlık olmak üzere ikiye ayırarak tanımlamayı uygun bulmuştur. Olumlu saldırganlık, bireyin fiziksel mevcudiyetini ve bireyselliğini korumasına yardımcı olan, bireylerin sosyal çevresinde kendi bireysel egemenliklerini, üstünlüklerini kurmasında ve bunun derecesini arttırarak devam ettirmelerine yardımcı olan araç niteliğinde saldırganlık türü olarak tanımlanmıştır. Olumsuz saldırganlık ise; her iki taraftan birini hem kurban, hem de suçlu durumuna düşürecek, fiziksel tahribatın yüksek olduğu, psikolojik ve duygusal travmaların yaşandığı ve ayrıca finansal kayıplara da neden olabilecek nitelikteki olumsuz, zarar verici davranışları içeren saldırganlık türü olarak tanımlanmıştır.

2.1.3. Saldırganlık Sebepleri

Tüm insan davranışlarında olduğu gibi, bireydeki saldırganlık ve bunun şiddete dönüşmesi bireyin psikolojik ve toplumsal gelişiminin, nörolojik ve hormonal yapısının etkileşimi ile ortaya çıkmaktadır (Lorenz, 1996:165-168). Fromm (1990b: 50–51) ise, yıkıcılığı ve yok etmeyi bireydeki kendini aşma içgüdüsüne verilen bir yanıt olarak görmüş ve yaratma istemi doyurulamayan bireyde yok etme isteğinin baş göstereceğini belirtmiştir.

Huesman' a göre; saldırganlık ve şiddet olarak tanımlanan pek çok davranışın oluşumuna sebep olan nedenler, günümüzde giderek çoğalmakta ve şekil değiştirmektedir. Ancak gerçek olan bir durum vardır ki oda insan saldırganlığının sadece tek bir faktöre ya da psikolojik sürece bağlı kalarak açıklanamayacağıdır. Diğer patolojik durumlarda olduğu gibi saldırgan davranışların oluşumunda da, büyük olasılıkla sayısız eğilim, kişilik özelliği ve birbirinin içine geçmiş pek çok faktörün, çevresel koşullarla birleşerek saldırganlığın oluşumuna zemin hazırladığı bilinmektedir. Nörolojik, hormonal ya da diğer fiziksel anomaliler, genetik aktarım, doğum sırasında yaşanan sorunlar ya da travmatik faktörler ve daha birçok sayısız sebep kuşkusuz ki saldırganlığın oluşumunda etkili olan faktörler arasında yer alır. Bununla birlikte çevresel koşullar, ailesel ve bilişsel özellikler, saldırganlığın öğrenilmesini ve dışavurumunu desteklemektedir. Çocuk saldırganlık eğilimlerini dışa vurmak için pek çok fırsat yakalar ve bu noktada ebeveynin ya da çocuğun etrafındaki kişilerin tutumu, çocuğun saldırgan davranışlarını sergilemesi için pekiştireç görevi görebilir. Bu koşullar altında bazı çocukların saldırgan hale gelebildikleri doğrulansa bile bu durum asla saldırganlığın oluşması için yeterli bir koşul değildir. Ciddi boyuttaki anti-sosyal ve saldırgan davranışların oluşumu çocukların gelişim dönemlerinde karşı karşıya kaldıkları pek çok faktörün iç içe geçmesinin bir sonucudur. Tek başına bir faktör, sadece saldırganlığın oluşumunda etkili olan parçalardan birinin temsilidir (Akt: Çelik 2006:24). Bunun yanı sıra sevgi yoksunluğu, baskıcı disiplin yöntemleri, değişen değer yargıları, hızlı ve düzensiz kentleşme, iç ve dış göçler, ekonomik nedenler, travmatik yaşantılara tanık olma, istismar ile ailedeki suçlu birey örnekleri çocukları şiddet ve saldırgan davranışlarda bulunma eğilimine itmektedir (Dizman ve Gürsoy, 2004:7-17). Ayrıca saldırgan davranışların, aile tutumuyla sıkı bir ilişki içinde olduğu ifade edilmektedir. Aile içerisinde çocuklara uygulanan yanlış disiplin yöntemlerinin, aile tarafından saldırgan davranışların cesaretlendirilmesinin ve hatta pekiştirilmesinin bireylerde saldırgan davranışları desteklediği görülmüştür. Ve bununla birlikte medyanın da saldırgan davranışlar üstünde çok etkili olduğu vurgulanmıştır (Yıldırım, 1998:15-32). Tüm bunlara ek olarak ailesel desteğin zayıf olması, çocukların saldırgan davranışları edinmesinde oldukça güçlü bir etki yapar. Ebeveynler çocukların şiddete maruz kaldıkları ya da kalabilme olasılığı olduğu durumlarda, onlara rahatlık ve

huzur sağlayarak, yön göstererek, yardım ederek, güvenlik sağlayarak onlara potansiyel bir destek kaynağı görevi görürler (Mazefsky ve Farrel, 2005:71-78). Bir diğer faktörde ebeveynin çocuk yetiştirme biçimidir. Çocuğa karşı güç ve fiziksel ceza kullanmanın saldırganlıkla yakından ilişkili olduğu bildirilmektedir. Ev ortamında, okulda veya oyun ortamında saldırgan tavırlar sergileyen çocukların aileleri ve ilişkileri incelendiğinde, söz konusu ana babaların fiziksel cezalandırmayı sıkça kullandıkları tespit edilmiştir (Aydın, 2005).

Literatüre bakıldığında ailesel faktörlerin yanı sıra saldırganlığı etkileyen bir diğer faktör ise; medyada yer alan şiddet içerikli sahnelerdir olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok TV filminde, saldırgan şekilde davranma ve şiddeti kullanma bir yaşam biçimi olarak sunulmaktadır. Araştırmalar, şiddet ve saldırganlık unsuru taşıyan davranışların taklit edilebileceğini göstermektedir (Kulaksızoğlu, 2002: 241). Farklı bir görüş ise Yörükoğlu (1994:101) tarafından sunulmuştur. Ona göre televizyonun saldırganlığı arttırıcı etkisi olduğu görüşü biraz abartılmaktadır. Aile içindeki dengesizliklerden ve toplumsal düzensizliklerden kaynaklanan saldırgan davranışlar için televizyonu suçlamak için kolayını seçmektir. Televizyon tutsaklığının, okuma ve özgür düşünme yeteneğini kısıtlaması daha önemle durulmalıdır. Canlı bir modelin gözlenmesinin daha özgül saldırgan davranışların taklidiyle sonuçlandığına, filme alınmış modellerin gözlenmesinde ise her türden saldırgan davranışın kışkırttığına dikkat edilmelidir (Atkinson ve ark. 1999). Şiddete tanık olmak ya da maruz kalmak gözlem yoluyla öğrenmenin gerçekleşmesinde oldukça güçlü bir etki yapar. Bu güçlü etki bir yandan çocukların saldırgan davranışları öğrenmesini sağlamakta, diğer taraftan da erken çocukluk döneminin normal gelişimsel sürecinin doğal bir parçası olarak düşünülen saldırgan davranışların sönmesini zayıflatmaktadır. Bu doğrultuda yapılan pek çok araştırma şiddete maruz kalma ile ergenlerin saldırgan davranışları arasında doğrusal bir ilişkinin varlığını işaret etmektedir (Mazefsky ve Farrel, 2005:71-85).

Saldırganlığın oluşumunda etkili olan bir diğer faktörde duygusal yaşantılar, özellikle de öfke, kızgınlık ve engellenme duygusudur (Baltaş ve Baltaş, 2000). Bir gereksinimi veya sürmekte olan bir faaliyeti engelleyerek kişilerin sınırlandırılması

veya yapmak istemediklerinin, yapmalarının istenmesi saldırganlığa neden olmaktadır (Morgan, 1999). Bireyi engelleyen nesne veya kişiye yapılan saldırganlık, bazen uyuma götürücü ve bazen de uyumu bozucu türden olabilir. Saldırgan davranışlardan bazıları engellenme duygusunu ortaya çıkaran durumun ortadan kalkmasını sağlarken, bazılarıysa durumu daha da kötüleştirir (Cüceloğlu, 2000:313).

Saldırganlığı meydana getiren faktörlerden biride sosyal bilgi işleme süreçlerinde yaşanan hatalar olarak nitelendirilir. Mc Claskey ve Brown, saldırgan olan kişilerin çevreden gelen ipuçlarını anlamlandırmada, değerlendirmede kodlamada ve karşılaştıkları durumlara uygun karşılıklar bulmada ve genellendirmede çeşitli spesifik eksikliklerinin olduğunu bildirmişlerdir. Dodge ve Sonberg yaptıkları araştırmada 8- 10 yaşlarındaki erkek çocukların sergiledikleri saldırganlık durumunu üç nedenle açıklamışlardır. 1-arkadaşlarının niyetlerini yorumlamadaki düşmanca tavır 2-arkadaşlarının niyetlerini yorumlamadaki eksiklikler 3-davranışsal tepkiye yapılan yorumlamaları ilişkilendirmedeki eksiklikler (Akt: Çelik, 2006:25). Yapılan birçok araştırmada da karşısındakinin niyetinin belirsiz ve tehdit edici olduğu çatışma durumlarında sosyal açıdan uyumsuz çocuklar, sosyal açıdan uyumlu çocuklara göre, karşısındaki kişinin niyetiyle ilgili daha çok düşmanca yükleme de bulunma eğilimindedirler (Aktaş, 2001).

Bu bölüme kadar saldırganlık olgusunun tanımları, çeşitleri ve sebepleri açıklanmaya çalışılmıştır. Bireydeki saldırgan davranışların sebeplerinin birçok farklı faktöre bağlı olması, bireyin göstereceği saldırganlık eyleminde de farklılıklara neden olmaktadır. Tüm bu farklılaşmalar saldırganlık eyleminin ortak ve tek bir tanımının yapılmasını engellemekte dolayısıyla saldırganlık tanımlarında da çeşitliliğe sebep olmaktadır.

İnsanın doğumundan itibaren bir birey olana kadar geçtiği tüm gelişim evrelerinde karşılaşılan her hangi bir sorun ya da eksiklik ve bununla birlikte bireyin saldırganlığını dışa vurumunu tetikleyici çevre koşullarının olması bireylerin saldırganlığa olan eğilimini arttırdığı görülmektedir. Her bireyin tüm gelişim evrelerini başarıyla sorunsuz ve eksiksiz tamamladığı söylenemez bu durumda

çevresel faktörlerin saldırganlığı tetikleyici özelliklerinin izole edilmesi bireydeki saldırganlık eğiliminin azalmasına neden olabilir.

2.1.4. Saldırganlık Kuramları

Saldırganlık davranışını çözümleyebilmek için günümüze kadar birçok araştırma yapılmış ve bu araştırma sonuçları doğrultusunda saldırganlık davranışı ile ilgili birçok farklı görüş ve kuram ortaya atılmıştır. Bu görüşlerden bazıları saldırganlığı içgüdüsel bir davranış şekli olarak değerlendirirken, bazıları ise bireyin yaşadığı çevre ile etkileşimi sonucunda ortaya çıkan bir davranış biçimi olarak değerlendirmiştir. Bu bölümde saldırganlığı açıklamaya çalışan kuramsal yaklaşımlara yer verilmiştir.

Saldırganlıkla ilgili kuramsal yaklaşımlar;

1-İçgüdü kuramları

1aPsikanalitik kuram

1bEtolojik Kuram

2- Biyolojik temelli yaklaşımlar

3-Engellenme-Saldırganlık Kuramı

4-Sosyal Öğrenme Kuramı

5-Sosyal Bilgi İşleme Kuramı

2.1.4.1. İçgüdü Kuramları

İçgüdü terimi ilk kez, kalıtsal kökenli ve öğrenme sonucu edinilmiş olan tepkilerin ayrımını yapabilmek için hayvan davranışlarını inceleyen araştırmacılar tarafından kullanılmıştır (Gençtan, 1993:27).

İçgüdü kuramcıları insan davranışlarını çözümlemeye çalışırken insanın doğasından yola çıkmışlardır. Dolayısıyla İçgüdü kuramcıları saldırganlık davranışını da içgüdülere dayanarak açıklamışlardır. Onlara göre; insan tıpkı hayvanlarda olduğu gibi saldırganlık içgüdüleriyle dünyaya gelmiştir. İçgüdü kuramları Psikanalitik Kuram ve Etolojik Kuram olmak üzere şekilde ele alınmıştır.

2.1.4.1.1. Psikanalitik Kuram

Psikanaliz, yıllardır akademik psikolojinin ideali olan doğal bilimlerin uyguladığı deneysel yöntemleri tam olarak uygulamasa da, bir bireyin sansüre uğramamış düşünceleri, rüyaları ve fantezileri üzerindeki ustaca gözlemlere dayanan ve baştan aşağı ampirik bir yöntemdir (Fromm, 1997: 139). Freud’a göre içgüdüler, bireyin fizyolojik gereksinimlerini barındıran içsel uyarımların psikolojik görünümlü temsilcileridir (Gençtan, 1993: 28) ve bununla birlikte hiçbir zaman kaçışla yok olmaz sadece ihtiyaç karşılanınca faaliyetlerini bir süre durdurur (Altıntaş ve Gültekin, 2005:16).

Kuramın ilk yıllarında bireydeki içgüdüleri öz korunma içgüdüsü ve cinsel içgüdüler olarak sınıflandırmıştır. Saldırganlığı da cinsel içgüdünün “bileşimine giren içgüdülerden” birisi sayıyordu. Freud, libido enerjisi kavramını, saldırganlık ve cinsel temelli güdülerle açıklamaya çalışmıştır. Özellikle cinsel doyumsuzluğun saldırgan davranışları güçlendirdiğini kabul etmiştir. Bunun yanı sıra saldırganlığın üretken etkinliklerin yoksunluğunun bir sonucu olduğu görüşünü de savunmuştur (Aydın,1999).

Freud’a göre saldırganlık, insanın kendine dönük yıkıcı eğilimlerinin dış dünyadaki nesnelere çevrilmesi durumudur. İnsan, diğer insanlarla savaşır ya da onlara karşıt davranışlar geliştirir. Çünkü insanda, kendini yok etme isteği vardır ve bu istek bilinçsizce diğer nesnelere yönelir (Gençtan, 1993: 32).

Psikanalitik kurama göre, libido olarak tanımlanan doğuştan gelen, haz veren, uyum sağlayan kişiliği ve davranışları oluşturan, yaşam boyu ruhsal gücün gelişmesi sırasındaki ilk aşama “oral dönemdir” (Köknel, 2005: 159).

Oral dönem; gelişimin ilk basamağıdır. Bebeğin doğumundan itibaren 1–1,5 yıl sürer. Bu dönemde bebeğin ihtiyaçları, algılamaları ve kendisini anlatım biçimi daha çok ağız bölgesine odaklanmıştır (Gençtan, 1993: 34).

Bu dönem iki evreden oluşmaktadır;

1- Oral erotizm: Bebek bu evrede amacı emme olan ilk oral dönemin edilgen ve bağımlı ağza alma, emme, yutma vb... davranışları sergiler.

2-Oral sadizm: Oral dönemin son aylarında oral erotik öğelerle iç içe varlığını sürdürür. İnsanda var olan yıkıcı eğilimlerin ilk belirtileri bu dönemde ortaya çıkmaktadır.

Bebek bu dönemde etkin ve saldırgan olan ısırma, çiğneme, tükürme gibi davranışlar sergiler. Bu döneme takılıp kalma ya da bu döneme geri dönüş olması saldırgan davranışların temeli olarak kabul edilir. Çok konuşan, insanları küçülten, alaya alan ve suçlayan kişilerin bu dönemle ilgili takıntılarının olduğu gibi çabuk öfkelenen, kızan, bağırıp çağıran ve vurup kıran insanlarda gelişmemiş oral dönemi yaşamaktadırlar (Köknel, 2005: 159).

Psikanalitik kurama göre oral dönemi takiben ikinci aşama “Anal dönemdir”

Doyumu dışkı organının sonunda yer alan kaslarla elde eden, dışkılamayı tutma ve yok etme amacına yönelik olan bu dönemde saldırganlık, çoğunlukla geç dışkı dönemdeki aşırı denetim sonucu meydana gelir. Çocuk bu dönemde çevreden aktarılan temizlik kurallarını benimser fakat bu konuda aşırı baskı yapmak çocukta saldırgan davranışların meydana gelmesine sebep olur.

Bu dönemde ait takılmalar ya da bu döneme geri dönüş yapılması bireyde anal sadistlik kişilik yapısının ortaya çıkmasına sebep olur. Bu yapının temel özellikleri, çabuk kızma, aşırı öfke ve kolayca saldırganlığa dönüşen davranışlardır (Köknel, 2005: 160).

Anal dönemi takiben fallik dönem başlar. Genellikle üçüncü yaşın sonlarında başlayıp beşinci yaşın bitiminde son bulur (Gençtan, 1993: 37).

Bu dönemin başlangıcında üretra doyum kaynağıdır ve amaç idrar yapabilmektir. Fakat daha sonra doyum kaynağı cinsel organlarda odaklaşır ve

bununla birlikte kendi kendine doyum arama amaç olur. Bu dönemin en önemli ruhsal olayı Oedipus karmaşasıdır (Köknel, 2005:160).

Bu dönemin sonunda tamamlanan üstbenlik bu karmaşanın bastırılması için gerekli olan gücü sağlar. Karmaşanın çözümlenmesi sonucunda çocuk kendi üstbenliğinden korkmaya başlar. Kişilik, üstbenliğin taratmış olduğu korkudan ve kaygıdan dolayı benliğini korumak amaçlı saldırgan ve şiddet içeren eylemlere başvurur. Kısaca toplumsal değerler tarafından oluşturulduğu kabul edilen üstbenlik ne derece bastırıcı ve katı olursa saldırgan davranışların ortaya çıkması da aynı oranda kolaylaşır. Görüldüğü üzere Freud kuramının ilk yıllarında saldırganlığı cinsel içgüdüyle birlikte değerlendirmiş ve saldırganlığın oral, anal ve fallik dönemlerdeki takılmalar veya bu dönemlere geri dönüşten kaynaklandığını kabul etmiştir (Köknel, 2005: 160).

Fakat Birinci Dünya savaşı sonrasında saldırganlığın öz korunma içgüdüleri ve cinsel içgüdülerden farklı bir içgüdüden kaynaklandığını ileri sürerek içgüdüleri yaşam içgüdü (eros) ve Ölüm (thanatos) içgüdü olarak sınıflandırmıştır (Fromm,1995).

Freud' un yeni görüşüne göre; yaşam içgüdü bireysel yaşamın ve insan soyunun sürekliliğini sağlar. Ölüm içgüdü ise; Freud tarafından yıkıcı içgüdü olarak nitelendirilmiştir. “Yaşamın amacı ölümdür” sözüyle de her insanda bilincinde olmadığı ölüm isteğinin var olduğuna inandığını göstermiştir. Saldırganlık dürtüsünü de ölüm içgüdüünün önemli bir türevi olarak ele almıştır (Gençtan, 1993: 32).

Freud'a göre cinsel ve saldırgan içgüdüler birbirleriyle bağdaşır ve ortak eylem biçiminde dışarı yansır. Kimi kez de birbirlerine ters düşen eylemlerle ortaya çıkar. Saldırganlık içgüdüünün yaşam içgüdü kadar gerekli olduğunu kabul eder. İnsanın gereksinimlerini sağlayabilmesi ve varolabilmesi için yoğun çaba harcaması, dışarıdan gelen saldırılara karşı çıkması ve hatta saldırması da zorunlu olabilir (Köknel, 2005: 161).

Freud'un tüm bu varsayımlarına karşı en başta gelen eleştiri; Freud 'a bu varsayımlara ulaşmasında deneysel imgelem değil, zihinsel imgelemin kılavuzluk

etmesidir (Fromm, 1995:258). Başka bir deyişle, Freud bireylerarası tutkuların öneminin keşfedilmesine giden ilk adımı atmış; felsefi önermeleri temelinde bu tutkuları fizyolojik olarak tanımlamıştır ama Psikanalizin ileri gelişimi için Freud'un iç gözlemlerini fizyolojik boyutundan biyolojik ve varoluşsal boyuta dönüştürerek onun teorisini düzeltmek ve derinleştirmek gerekmektedir (Fromm, 1999: 37).

Lundin (1982) ' e göre Freud'un dayandığı verilerin "güvenilmezliği" savıdır. Buna göre; Freud, çoğunlukla bir denetim olmaksızın, kendi gözlemlerine dayanarak, nörotik hastalarının serbest çağrışımlarından, düşlerinden edindiği verilerle kuramını oluşturmuştur. Bu veriler ise, doğrulanabilir nitelikte değildir (Akt: İsen, 1995:68).

Fakat içgüdü kuramcılarından Adler, Freud'un aksine saldırganlığı; bireyin günlük yaşam içerisinde karşılaştığı engellere verdiği doğal tepki olarak görmüştür. Adler'e göre saldırganlık; eksiklik duygularının meydana getirdiği sıkıntıyı ve kendisini üstün gördüğü durumlardaki olumlu duyguları arttırma amacıyla geliştirilen koruyucu bir tepkidir (Gençtan, 1993: 146). Adler 'e göre üstünlük arzusu ruhun amacı olduğundan, bu amaca ulaşılmadıkça erkek protestosu ortaya çıkacaktır. Üstün olma durumuna ya şahıs kendisini yükselterek veya başkalarını küçülterek ulaşır ve her iki eğilimde nörotiklerde çok belirgindir (Songar, 1981: 163). Adler bireydeki koruyucu tepkileri saldırganlık ve uzak durma olarak iki grupta ayırmıştır. Saldırganlık koruyucu tepkisini ise beş alt maddede açıklamıştır (Gençtan, 1993: 146).

Bunlar;

1-Küçük düşürme: Bireyin üstünlük çabası diğer insanları yoksun bırakmaya yöneliktir.

2-İdealleştirme: Bu birey bu tepki biçiminde birey ulaşamaz idealler geliştirir ve çevresindeki kişileri bu özelliklere ulaşamadığı için küçümser.

3-Çevreye aşırı ilgi gösterme: Bu tepki biçiminde birey, diğer insanlar sorunlarını çözemiyormuş gibi davranarak onlara öğütler verir.

4-Suçlama: Bu davranış biçiminde birey; çevresini ve özellikle ailesini suçlar.

5-Kendini suçlama: Birey burada kendini suçlamayı diğer insanı küçük düşürmek için kullanır.

Adler'in bu tanımlamaları farklı ekollerin tanımladığı savunma mekanizmalarını hatırlatsa da savunma mekanizmaları gibi içsel duygulara karşı geliştirilmiş davranışlar değil tamamen dış dünyanın beklentilerine ve sorunlarına karşı geliştirilen tepkilerdir.

Bir diğer içgüdü kuramcısı Honey ise saldırganlığı; olumsuz aile tutumu sonucunda çocuğun kendisini tehditle dolu bir dünyada yaşadığını hissetmesi çocukta temel kaygının meydana gelmesini sağlar. Çocukta gelişen bu temel kaygı, çocuğun kendisini koruması amacıyla kolaylıkla saldırgan bir davranışa dönüşebilir (Köknel, 2005: 162).

2.1.4.1.2. Etolojik Kuram

Hayvan davranışlarını doğal ortamlarında gözlemleyen etologların birçoğu, saldırganlığı doğuştan gelen ve hayvanın yaşamını sürdürmesinde önemli yeri olan bir davranış olarak görürler. Hayvanın çevresindeki tehlikeleri önlemesinde, en kuvvetli erkeğin dişileri dölemesi sonucunda kuvvetli bir neslin doğmasında ve yiyeceğin daha kolay temin edilmesinde, saldırganlık davranışı önemli bir görevi yerine getirmektedir (Cüceloğlu, 2000:314). Etolojik kuramın en önemli temsilcisi Konrad Lorenz'dir. Lorenz' e göre saldırganlık, esas olarak dış uyaranlara karşı tepki değil, insanın içinde gömülü olan, serbest kalmaya çabala gösteren ve dış dürtülerin yeterli olup olmamasına bakmaksızın anlatımını bulacak bir uyarımadır (Fromm,1995).

Lorenz' e göre, sinir sisteminde sürekli olarak biriken enerji, bir bahane bularak dışarı çıkmak durumundadır. Dışarıdan bir uyaran gelmese bile, bir kabın içinde birikmekte olan gazın zayıf bir nokta bularak dışarı çıkması gibi, bir süre sonra kendiliğinden patlayacaktır. İnsanlar haksızlık, baskı, zulüm ve savaş olduğu için saldırganlaşmazlar; gerçekte saldırgan oldukları için bu mekanizmaları geliştirirler (Akt: Güner, 2006). Etolojik kuram saldırganlığın, gerek hayvanlarda gerekse insanlarda dış uyarıcılardan bağımsız, içgüdüsel bir enerjiye sahip davranış

olduğunu savunur. Lorenz saldırganlığın içgüdüsel bir gereksinim olduğunu ve alışılmış hedeflerin uzaklaştırılması durumunda hayvanların içgüdünün etkisiyle hazır buldukları bir hedefe saldırdıklarını ifade etmektedir (Freedman, Sears ve Calsmith, 1989).

Saldırganlık yaşamın hizmetinde olup, bireyin ve türün varlığını sürdürmesine yardım etmektedir. Yani saldırganlık türün varlığını sürdürme gücünü artırma işlevi görmektedir. Ama hayvanın varlığını sürdürmesine hizmet etmekte olan bu içgüdü, insanda garip bir şekilde abartılmıştır ve saldırganlık yaşamın sürdürülmesine hizmet etmekten çok, onu tehdit eden bir şeye dönüşmüştür (Fromm, 1995).

2.1.4.2. Biyolojik Temelli Yaklaşımlar

Biyolojik temelli yaklaşımlar, merkezi sinir sisteminde ve endokrin sisteminin işleyişinde oluşan bir takım sorunların saldırganlığa sebep olduğu kanısındadırlar.

Biyolojik temelli kurama göre diğer tüm davranışlar kontrol ettiği gibi saldırganlığı da kontrol eden sinir sistemi, hiyerarşik bir şekilde organize olmuştur. Duyumlarla elde edilen bilgi, talamus aracılığı ile hipotalamusa ve amigdalara transfer edilmektedir. Amigdala ve hipotalamus, dürtüsel durumlar ve duygusal tepkilerin olduğu bölgelerdir. Orta beyin lezyonları, ilkel düzeydeki türe ait saldırgan motor hareketleri elimine edebilirken daha kompleks şekilde korteks saldırgan davranışları daha kolay biçimde hem bastırabilmekte hem de çok düzeydeki bir saldırgan davranışı harekete geçirebilmektedir (İmamoğlu, 2003). Başka bir ifadeyle, saldırganlıktan sorumlu olan beyin sahalarının incelenmesinde canlılarda hipotalamusun saldırganlık davranışının hem kontrolünde, hemde aktif hale gelmesinde önemli rolü olduğu belirlenmiştir. Kedilerin hipotalamuslarının elektrik ile uyarılması sonucu saldırgan davranışlar sergiledikleri gözlemlenmiştir (Atkinson ve Atkinson, 1999).

Amigdala duyguların ana merkezini oluşturmaktadır. Canlıların yaşadığı sevinç, öfke, mutluluk, korku, umut, heyecan vb... duyguların kaynağı olarak bu alan gösterilmektedir. Amigdala bağlantıları sayesinde böbrek üstü bezinden stres hormonlarının salgılanmasını sağlamaktadır (Korkmaz, 2000). Saldırganlık gösteren

hayvanlarda amigdalarının çıkarılması ile hayvanlarda sakinlik hali gözlemiş aynı zamanda bu bölgede lokalize olan bazı tümöral oluşumların ise aşırı saldırganlığa yol açtığı gözlenmiştir (Efilti, 2006).

1966 yılında eşini ve çocuklarını öldürdükten sonra 38 kişiyi rehin alan ve 14 kişiyi daha öldürdükten sonra kendi yaşamına son veren Charles Whitman 'a yapılan otopsi sonucunda beyinde büyük bir ura rastlanmıştır. Benzer bir biçimde hayvanlar üzerinde yapılan incelemelerde limbik sistem bozuklukları ve bu bölgede yer alan urların saldırganlığın oluşumunda etkili olabileceği dikkati çekmektedir (Clayton, 2000). Allende'ye göre, bu kurama ait farklı bir açıklamada; genlerdeki farklı kombinasyonların saldırganlığa sebep olduğu yönündedir. Buna göre; her insanda 23 çift kromozom bulunmaktadır ve bunlardan bir çiftti cinsiyeti belirlemektedir. Kadınlarda cinsiyeti belirleyen kromozom çiftti XX şeklinde, erkeklerde ise XY biçimindedir. Y erkekliği belirleyen kromozom olarak düşünülmekte ve fazladan Y kromozomuna sahip olarak doğan yani kromozom dizilişi XYY şeklinde organize olmuş erkek çocuklarının genetik olarak daha fazla saldırgan özelliğe sahip olduklarını düşünmektedirler (Akt: Çelik, 2006).

Saldırganlığı etkileyen bir diğer faktör erkeklik hormonu olan androjen hormonudur. Buna göre androjenin beyin işleyişi, kas gelişimi ve fiziksel büyümeyi etkileyerek, dolaylı yoldan saldırganlığa yol açtığı düşünülmektedir (Bandura,1973: 12-29).

Biyolojik kuramın saldırganlıkla ilişkilendirdiği bir başka görüşte bireydeki beslenme kusurlarıdır. Rosen ve diğerlerine göre özellikle katkı maddelerinin kullanımı, protein, demir ve çinko eksiklikleri ayrıca hipoglisemi, kollesterol ile saldırganlık arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Birçok araştırma sonucunda da bireydeki demir eksikliği ve saldırgan davranışlar ile davranış bozuklukları arasında doğrudan bir ilişki olduğu rapor edilmiştir (Akt: Çelik, 2006).

2.1.4.3. Engellenme Saldırganlık Kuramı

Engellenme kuramı, saldırganlık nedenleri arasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Engellenme-saldırganlık hipotezi ilk olarak Yale üniversitesi profesörlerinden (Dollard, Doob, Movvner ve Sears 1939) tarafından ortaya atılmıştır. Bu kuramın meydana gelmesinde psikanalitik yaklaşımdan da önemli ölçüde yararlanılmış fakat psikanalitik kuramdan farklı olarak Freud 'un görüşlerini test edilebilir bir platforma oturtarak saldırganlığı açıklamaya çalışmışlardır. Saldırganlığı açıklarken doğuştan getirilen bir ölüm içgüdüğü ya da saldırganlık dürtüsü kavramından yola çıkmışlar fakat bunları tam olarak kabul etmemişlerdir. Doğuştan saldırgan olan bir insan doğası yerine engellenme sonucu saldırganlık sergileyen bir insan görüşü ortaya koymuşlardır (Arıcak 1995). Engellenme – saldırganlık kuramı, bir kişinin herhangi bir hedefe ulaşma çabası engellendiğinde, engeli (kişiyi ya da nesneyi)incitme davranışını güdüleyen bir saldırganlık dürtüsünün ortaya çıktığını savunmaktadır. Bu önermenin iki önemli özelliği vardır; birincisi; saldırganlığın olağan sebebinin engellenme olması, ikincisi ise; saldırganlığın temel bir dürtünün doğuştan gelen tepkiler gibi hedefe ulaşılana kadar süren bir enerji biçimi özelliği taşımasıdır (Atkinson ve Atkinson, 1999).

Engellenme, başlanmış ruhsal sürecin kesintiye uğraması, amacına ulaşmadan kalmasıdır. İnsanda engellenme sonucu bedensel ve ruhsal gerginlik meydana gelir. Bu gerginlik hoş olmayan ve istenmeyen bir durumdur. Engellenmede, güdülere bağlı güçlü bir davranış veya eylemin kesintiye uğraması söz konusudur. Bu tedirginlik ve gerginlik, boşaltırmadığı sürece engellenme döngüsü sürüp gider (Köknel, 2005:168).

Engellenme durumuna verilen en ilkel ve temel tepki engeli yaratan durumdan kurtulmaya çalışmaktır. Engelden kurtulmaya yönelik tepkilerin başında saldırganlık yer alır. Saldırganlık engellenme karşısında oluşan en temel tepki olup, kolaylıkla şiddet eylemine dönüşebilir (Karahana ve Sardoğan, 1994).

Bir hedefe ulaşmak isterken bir engelle karşılaşan ya da stres yaratan bir olay tarafından durdurulan birey hoş olmayan bir duygu yaşar. Bu duygunun yarattığı tepki, bireyin stres yaratan durumlarla başa çıkmak için kullanmayı öğrendiği

tepkilere bağılı olarak farklılaşır. Engellenen kişi; başkalarından yardım talep edebilir, saldırabilir, vazgeçebilir, engeli aşmak için daha zorlu bir deneye girişebilir ya da kendisini çeşitli maddeler ya da alkolle uyuşturabilir. Burada seçilen tepki, geçmişteki engellenmeyi en başarılı biçimde ortadan kaldıran tepki olacaktır (Atkinson ve Atkinson, 1999).

Engellenme-saldırıcılık kuramı bir engellenmeyi nasıl bir saldırıcılığın izleyebileceğı konusuna da değinmektedir. Dollard ve arkadaşlarına göre, engellenen bir kişi engellenmenin kaynağına fiziksel ya da sözel saldırıda bulunmayı tercih eder. Bunun mümkün olmadığı durumlarda, engellenmenin kaynağı hakkında dedikodu yapma, şakalar yapma gibi yollara başvurulur. Bu kurama göre engellenen bir bireyin ufak tefek saldırıcılık davranışlar sergilemesine izin verilmelidir. Bu tip saldırıcılık davranışlar hem bireyin gerilimini ortadan kaldıracak hem de yakın bir gelecekte kötü sonuçlar doğurabilecek saldırıcılık davranışlarda bulunma ihtimalini azaltacaktır. Engellenmeyi izleyen saldırıcılık bir davranışın gerilimi ortadan kaldırması ve bireyi yakın bir gelecekte saldırıcılık bir davranışta bulunma olasılığını azaltması olayına “boşaltma (catharsis)”adı verilmektedir (Çetinkaya, 1991).

2.1.4.4. Yeniden Formüle Edilmiş Engellenme-Saldırıcılık Hipotezi

Engellenme –saldırıcılık kuramı ilk ortaya atıldığı zaman “Saldırıcılık hali her zaman bir engellenme sonucu ortaya çıkar görüşü şiddetle eleştirilene uğrayınca her engellenmenin saldırıcılığa yol açacağı görüşü değıştirilerek “Engellenme saldırıcılığa yol açmaktadır” şeklinde tanımlandı. Pek çok örnekte engellenme biçimlerinin ardından saldırıcılık davranışlar gelse de engellenme ve saldırıcılık arasındaki bağıın sanıldığından daha zayıf olduğu düşünölmektedir. Engellenme kaçınılmaz olarak saldırıcılığa yol açmamakta ve saldırıcılık her defasında engellenmenin ardından gelmemektedir. Bununla birlikte kuram sosyal ödöl kazanmak için yapılan araçsal saldırıcılık ya da kendini savunmak için yapılan saldırıcılık gibi engellenme olmaksızın yapılan saldırıcılık davranışları açıklamamakta da yeterli olmamaktadır. Şiddet eylemlerini insan etmeninden soyutlayarak salt çevresel etmenlere dayandırarak açıklamak sorunun çözölüne fazla yardım sağlamamaktadır (Tiryaki, 1996).

Miller (1941)'e göre her engellenmenin sonucu saldırganlık olmayabilir. Engellenmeye farklı tepkiler vermek mümkündür. Bireyin engellemeye göstereceği tepki, önceki öğrenmeleri, alışkanlıkları, olaya yüklediği anlam ve beklentileriyle yakından ilişkilidir. Berkowitz tarafından yeniden yapılandırılan “ Engellenme-Saldırganlık Hipotezin' de istenmeyen, hoş olmayan olaylar ve bu durumların bireyde yarattığı veya yaratabileceği duygular hipotezin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Hoş olmayan, istenmeyen olay, hoş olmayan olumsuz duyguları harekete geçirmekte ve onlarla eşleşmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak da öfke ve saldırganlık duyguları oluşmaktadır. Bu duygular oluşurken düşünce ve hafıza gibi bilişsel düzeyde ve motor-fiziksel şebeke ağı gibi bağlar oluşturulmaktadır. Bu bağ sayesinde herhangi bir uyarım, ağın diğer tarafından da harekete geçmesine imkân sağlamaktadır (Akt: Çelik, 2006).

Engellenmeler hedefe ulaşmada beklenmeyen bir başarısızlığa sebep olduğu için bireye acı verir ve onu öfkeliendirebilir. Bu yüzden engellenmeler saldırganlık davranışını teşvik eder. Fakat tüm engellenmelerin aynı ölçüde rahatsızlık vereceğini söylemek mümkün değildir (Berkowitz,1978:691-706). Yeniden düzenlenen engellenme-saldırganlık hipotezinde engellenme saldırganlığın doğrudan sebebi değildir. Engellenen organizma fizyolojik ve bilişsel mekanizmalarıyla öfkelenmekte, öfkelenen organizmada saldırgan davranışlarda bulunabilmektedir (Arık, 1996).

Berkowitz'e (1978:691-706) göre yeniden düzenlenen Engellenme-Saldırganlık hipotezinde öfke merkez konumdadır. Buna göre öfke, engellenmeden öncelikli olarak saldırganlığın kaynağıdır.

2.1.4.5. Sosyal Öğrenme Kuramı

Sosyal öğrenme kuramı, insanın toplumsal etkileşimiyle ilgilidir. Bu kuram, kendisinden önce ileri sürülen öğrenme davranışlarını sosyal ortam içerisinde değerlendirmekte ve en önemli insan öğrenmesinin, başkalarını gözlemleme yoluyla olduğu savunmaktadır. Bu görüşe göre kişilik, başkalarının davranışlarını taklit ve gözlemleme yoluyla öğrenilmiş davranışlar örüntüsüdür (Altıntaş ve Gültekin,2005).

Bu kurama göre saldırganlıkta diğer tüm davranışlar gibi öğrenilen bir davranıştır ve bireyler bu davranışı başkalarının gösterdiği benzer davranışları gözleyerek, bunları örnek alma yolu ile taklit ederek öğrenirler. Bireyler kendilerini, saldırgan davranışlar gösteren bireylerin yerine koyarak onlarla özdeşleşir (Kulaksızoğlu, 2000: 241).

Sosyal öğrenme kuramı, a) saldırganlığın engellenme deneyimine gösterilebilecek çeşitli tepkilerden yalnızca biri olduğunu, b) saldırganlığın dürtü benzeri özellikleri olmayan ve davranışın beklenen sonuçlarından etkilenen bir tepki olduğunu öne sürer.(Atkinson ve Atkinson, 1999). Bandura'ya göre, insanlar bir saldırganlık içgüdüğü ile doğmazlar. Ne zaman, kime karşı ve hangi şekilde saldırgan davranışlar sergileyeceklerini sosyalleşme süreci içerisinde öğrenirler. Bu öğrenme ise pekiştirme ve taklit olmak üzere iki mekanizma yoluyla gerçekleşir (Çetinkaya, 1991).

Sosyal öğrenme kuramı, bir modelin yaptıklarını ve bunlardan kaynaklanan sonuçları gözlemleyen kişinin saldırganlığı öğrenebileceğini savunmuştur. Anne-baba, ilk yıllarda bir çocuk için temel modelleri oluştururlar. Çocuk anne-babasının davranışlarını gözlemleyerek hangi davranışlara saldırgan tepkiler verdiklerini öğrenir ve kendisi de buna göre davranır (Tuzgöl, 1998).

Psikologların hemen hemen tümü, insanlarda saldırganlığın yalnız doğuştan gelen faktörlere indirgenemeyeceğini, öğrenmenin saldırganlık davranışının türü ve miktarı üzerinde önemli bir etkisi olduğunu savunur. Psikologların bu görüşü benimsemelerinin temelinde deneysel çalışmalar vardır. Bandura, üç grup çocuk üzerinde yapılan bir denemenin sonuçlarını değerlendirdiğinde, öğrenmenin etkisi açıkça görmüştür.1.Grup, içi doldurulmuş oldukça büyük bir oyuncak bebeğe diğer çocukların saldırgan davranışını gösteren bir film seyretmişlerdir.2.Grup, yetişkinlerin bebeğe yaptıkları saldırgan davranışları seyretmiştir.3.Grup içerisinde saldırgan davranışların olmadığı bir film seyretmişlerdir. Çocuklar daha sonra bebekle baş başa bırakılmış ve davranışları gözlenmiştir. Saldırgan davranış gözleyen gruptaki çocukların bebeğe saldırgan davranışlarda bulundukları

gözlemlenmiştir. Çocuğun çevresinde gördüğü davranışları taklit etmesi sosyal öğrenmenin temelinde yatar (Cüceloğlu, 2000)

2.1.4.6. Sosyal Bilgi İşleme Modeli

Bu modele göre sosyal davranışlar bireyin yaşamının ilk yıllarından itibaren öğrendiği şemalar tarafından kontrol edilmektedir (Jarnıven, 2001). Sosyal bilgi işleme modeli sosyal uyarıcılara karşı verilen kötü davranış tepkisinde oluşan zihinsel süreçleri açıklar. Bu sürecin altı aşamalı olduğunu öne sürmektedir (Crick ve Dodge, 1994:74-101).

Sosyal bilgi işleme sürecinde ilk adım uyarıcının uygun yönlerini kodlamaktır. Çocuklar bir durumla ilişkili olarak belirli, sıralı ve seçici bir dizi davranışta bulunurlar. Bundan sonraki adımda birey yaşadığı durumu tanımlamaya çalışır ve uyarıcıdan çıkardığı anlamlı yorumu hafızasına kaydeder. Bunu takiben hedef seçme, tepki erişimi, tepki değerlendirmesi ve harekete geçme adımları vardır. Hedef seçme adımında, duruma ilişkin ortaya konacak tepkiler belirlenir, tepki erişimi adımında, tepkiler değerlendirilir, tepki değerlendirmesi adımında ise verilecek en uygun tepki belirlenir ve harekete geçme adımında seçilen tepkiyi davranış olarak ortaya koyar (Akt: Gökbüzoğlu, 2008).

Bilgi işleme kuramına göre, sosyal davranış bir yere kadar bireyin önceki yaşamı boyunca öğrenilen davranış programları tarafından kontrol edilmektedir. Bu programlar hafızada depolanan bilişsel yapılar olarak tanımlanır. Bu şemalar, diğer bilişsel davranış stratejilerinde olduğu gibi kodlanmakta, tekrar edilmekte ve depolanıp geri getirilmektedir. Saldırgan davranmanın normal olduğunu düşünen bir çocuk saldırgan şemaları oluşturma eğilimindedir. Çocuğun saldırganlıkla ilgili oluşturduğu şemalar, saldırganlığı olumlu bir davranış olarak tanımlıyorsa çocuk ilerde de saldırgan davranışlar sergilemektedir (Şahin,2004). Saldırgan çocukların sosyal bilgi işlem sürecinin her adımında yetersizlikler yaşadığı görülmüştür. Yapılan araştırmalar, kodlama safhasında, bu çocukların düşmanlık içeren ipuçlarını daha çabuk hatırladıklarını göstermiştir (Dodge, 1980:162-170). Huesmann'a göre, sekiz yaşında, ilköğretim çağında gözlenen saldırgan davranışlar, otuzlu yaşlarda yetişkinlik döneminde tutuklanma, mahkûmiyet, özellikle alkollüken araba

kullanma ve trafik kurallarını ihlal etme, çocuklarına kötü davranma ve onları cezalandırma gibi davranışlara temel oluşturmaktadır. Sık sık uygulanan cezalara rağmen, öğrenme çok başarılı olduğu için silinmesi zordur ve bu yüzden davranış, iyi yerleşmiş bilişsel yapılar içince devam etmektedir (Akt: Şahin,2004).

2.2. Umutsuzluk

2.2.1. Umutsuzluk Tanımları

Beck ve diğerleri (1974) umutsuzluğu, gelecekte olumsuz sonuçlara yol açabilecek beklenti ve koşullara ilişkin kişi tarafından algılanan bir bilişsel bozukluk olarak tanımlamışlardır (Yerlikaya, 2006). O'Conner ve Seehey'e (2000) göre umutsuzluk, bireyin geleceğe ilişkin kötümser beklentilerinin derecesidir. Roberts'e göre ise umut; bilmekle istemek arasında bir şeydir. Literatüre göre umut dışarıdan yardım edilmesini gerektiren içsel bir duygudur. Umutlanmak ise; bir şeyin olmasını inançla beklemek olarak belirtilmiştir. Umutsuzluk ise; katı ve esnek olmayan duygu, düşünce ve hareketlere dayanır. İnsanın yapmak ya da başarmak istediği şey ulaşılmazdır. Umutsuz birey aynı zamanda bir hiçlik ve fanilik duygusuna kapılabilir (Akt: Taner 2008).

Umutsuzluğun başka bir anlamda bir dizi olumsuz beklentiden oluştuğu şeklinde operasyonel bir tanım ise hem Beck ve arkadaşları (1975) hem de Abramson ve arkadaşları (1989) tarafından yapılmıştır (Akt: Durak ve Palabıyıkoglu, 1994).

Roberts'e göre umutsuzluk yaşayan kişi genellikle ulaşabileceği seçenekleri görmezden gelir ve seçeneğini reddeder, yaşamını değiştirebilecek itici gücü kaybeder (Akt: Taner, 2008).

Stotland, umutsuzluğun bilişsel şema içinde geleceğe ait olumsuz beklentiler olarak tanımlanabileceğini belirtmiştir. Bu nedenle karamsar ya da umutsuz bir kişi hiçbir şeyin düzelmeyeceğine inanır ya da bu yönde beklentileri vardır. Hiçbir şeyde başarılı olamayacaktır. Kendisi için önemli olacak amaçlara ulaşamayacaktır ve en kötüsü de sorunları hiçbir zaman çözilemeyecektir (Öngider, 1997).

Örsal'a göre umut ve umutsuzluk arasındaki farkları şu şekilde özetlemek mümkündür. Umut; motive edici, geleceğe inancı attırıcı, var olma amacını güçlendirici esnek bir duygu iken, umutsuzluk; kayıtsızlığı, işe yaramazlığı, isteksizliği, değersizliği ve amaçsızlığı içeren katı bir duygudur (Akt: Taner, 2008).

Melges'e göre umut ve umutsuzluk karşıt beklentileri simgeler. Umut da hedefe ulaşmak için uygulamaya konulan planların başarılabacağı öngörüsü varken; umutsuzluk da başarısızlık yargısı vardır. Bu plan ve beklentilerin her biri yalnızca bireyin planlarını hedefine nasıl oturttuğu değil, kendisi için oluşturduğu hedefin şeklini de etkiler. Birey bu düşünce biçimini aşağıdaki şu süreçlerden geçirir (Akt: Dilbaz ve Seber, 1993:134-138).

Yeteneğe karşı şans: Birey amaçlarına yetenek ya da şans ile ulaşabilir. Geleceklerinin şansa bağlı olduğuna inanan insanlar amaca yönelik davranışa daha az yönelirler. Daha da ötesi kişinin planlarının etkin olmayışına olan inancı da ona yeterlilik duygusu verir. Eylemin etkinliğine ya da etkinsizliğine olan inanç ve kişinin kendisine saygısı ve yeteneğine olan inancı umutsuzluk duygularının belirmesinde anahtar etkindir.

Güvene karşı güvensizlik: Başkalarına karşı hissedilen güven, umut duygusunun gelişmesinde önemli bir rol oynar. İnsanlara olan bağımlılık yönünden incelendiğinde diğer insanlara olan güvensizliğin şiddeti kişinin amaçlarını sınırlandırır. Güven duygusu olmayan bir insan başkaları ile birlikte başladığı eylem başarısızlıkla sonuçlanınca bundan başkalarını sorumlu tutar. Güven duygusu gelişmiş insan ise hatalı bir sonuçtan kısmen kendini sorumlu tutar. Bu nedenle güvensiz kişi uzun süreli değil de kısa süreli amaçları yeğler.

Uzun döneme karşı kısa dönem: Umut, kısa veya uzun dönemde ya da her ikisinde birden ulaşabilecek hedefleri belirler. Sürenin uzaması ile umutsuzluk belirmeye başlar. Böylece kişi kadereci bir biçimde sonucu beklerken kısa dönemli amaçlar için çaba sarf eder.

Bu süreç özetlenirse hedefe ulaşma yolunda şansa karşı yetenek, başkalarına olan güven duygusu, süregelen ve uzun dönemli amaçlara kıyasla kısa dönemli

amaçlara ulaşma çabasına olan inanç ve bu inançlar arasındaki etkileşim kişinin büyük ölçüde umut veya umutsuzluğunun tiplerini oluşturur.

2.2.2. Umutsuzluğun Sebepleri ve Belirtileri

Melges'e göre bireyde umut ya da umutsuzluk tablosu büyük ölçüde birtakım bilişsel süreçlerin etkileşimi sonucunda ortaya çıkar (Akt: Dilbaz ve Seber, 1993:134-138). Bu süreçler; hedefe ulaşma yolunda şanstın ziyade yeteneği önemsemeye, başkalarına olan güven duygusuna ve uzun dönemli amaçlara oranla kısa dönemli amaçlara ulaşma çabasına olan inanç ile söz edilenler arasındaki etkileşim olarak sayılabilir (Yenibaş, 2002). Şu olguyu da gözden kaçırmamak gerekir; bir bireydeki umudun ya da umutsuzluğun gelişmesi, büyük ölçüde onun ait olduğu toplum ya da sınıfta umudun ya da umutsuzluğun varlığıyla belirlenir (Fromm, 1990a:36). Kierkegaard (2007) umutsuzluğun iki şeklinden bahsetmektedir. Bunlar bilinçli umutsuzluk ve bilinçsiz umutsuzluktur. Ona göre en olumsuz bilinçsiz umutsuzluktur çünkü umutsuzluğun kendisi bir olumsuzlukken umutsuzluğunu bilmemek kurtuluştan uzaklığa bir adım daha ekler.

Amerikan Psikoloji Birliği umutsuzluğun nedenlerini aşağıdaki gibi sıralamıştır (Akt: Yıldırım, 2007:31).

- Çeşitli etkenlere bağlı olarak bireyin etkinliklerin uzun süre kısıtlanması ve bunun sonucunda ortaya çıkan yalnızlık, beden sağlığının kötüleşmesi, uzun süreli stres,
- Kendini bırakmak,
- Soyut değerlere ve/veya Tanrı'ya olan inancı kaybetmek,

Umutsuzluk kavramı literatürde depresyon kavramı ile birlikte ele alınmaktadır. Bir başka ifade ile umutsuzluk ya da geleceği olumsuz değerlendirme, depresyonun genel özelliklerini belirlemesi nedeniyle önemli kabul edilmektedir (Kutlu, 1998).

Beck depresyonu tanımlarken üç kavram kullanmıştır. Bunlar;

- Bilişsel üçlü: Bu yapı kişinin kendini, çevresini ve geleceğini olumsuz değerlendirmesinden oluşur. Kişi kendini yetersiz, değersiz ve kusurlu bulur. Çevresi ona yardım etmemektedir. Yaşamı engeller ve zorlayıcı olaylarla dolu olarak görür. Geleceğinden umutsuzdur. Engellemeler, düş kırıklıkları ve yosunluklarla karşılaşacağını görür.
- Sessiz Kabulleniş (Şemalar): Bu kavram kişinin kendisinin de açıklayamayacağı bazı inanç ve kurallara dayanır.
- Bilişsel Hatalar (Zihinsel Çarpıtmalar): Depresyon belirtisi gösteren kişinin düşünce biçimlerinin veya zihinsel işleyişlerinin, normalden farklılığa dikkat çekmek üzere ortaya atılmıştır (Akt: Durak, 1993).

Abransan umutsuzluk kavramının üç tane ana karakteristik özelliği olduğunu belirtmiştir (Akt: Konukbay, 2005).

- 1- Çözüm oluşturmada yetersizlik (Motivasyonel semptomlar, kişinin fiziki boyutunda ortaya çıkar).
- 2- Kişinin hakkında umutsuzluk hissettiği sonucun, kısmen kendi tepkilerince kontrol edildiği gerçeğini anlamada güçlük (Bilişsel semptomlar, kişinin entelektüel boyutunda ortaya çıkar).
- 3- Üzüntü etkisi (Duygusal semptomlar, kişinin duygusal boyutunda ortaya çıkar):

Umutsuzluk, bir hastalık sonucunda gelişebileceği gibi, bir hastalık nedeni de olabilir. Umutsuzluk, hastanın çevresindeki olayları karşı konulmaz olarak görmesine ve geri çekilmesine yol açar. Apati (ilgisizlik). Keder, suçluluk, karamsarlık, umursamama gibi davranışsal tepkilere yol açabilir. Bireyin iç kaynaklarını tehdit altında ya da tükenmiş hissetmesi, dışarıdan yardıma gereksinimi olduğunu gösterir. Hastalıklar bireyde çaresizlik duygularına neden olur. Bireyin hastalığını algılaması çeşitli kültürel kaynaklardan etkilenir. Birey, hastalığı

üstesinden gelebileceği bir durum olarak algılayabileceği gibi, kader, felaket olarak algılayıp umutsuzluğa düşebilir (Bozkurt, 2004:50).

Umutsuzluğun belirtileri Amerikan Psikoloji Birliği (1997), tarafından aşağıdaki gibi belirtilmiştir (Akt: Yıldırım 2007:31).

- Kötümser içerikli konuşmalar, dilde olumsuz ifadeler
- Edilgenlik, konusunda azalma
- Duyguların ifadesinin azalması
- İnisiyatif kullanma eksikliği
- Dış uyaranlara karşı tepkilerin azalması
- Kendisiyle konuşan kişiye ilgisizlik
- Umursamaz ve aldırılmaz tavırlar
- İştahta azalma
- Uyku saatlerinde artma ya da azalma
- Kişisel bakımına özen göstermeme,
- Sosyal ortamlardan kaçınma

2.2.3. Umutsuz Kişilerin Davranış Özellikleri

Umutsuz kişiler genellikle durgun, kendilerinden veya yaşamlarının anlamsızlığından sürekli şikayet eden bir görünüme sahiptirler (Cüceloğlu, 2000).

Umut kırıklığının çok ağır bir sonucu yıkıcılık ve şiddettir. İnsanoğlu umutsuz yaşayamayacağından, umudu tümüyle yok olmuş kişi, yaşamdan nefret eder. Yaşamı üretemediğinden dolayı yaşamı yok etmeyi ister (Fromm, 1990a: 36)

Horney'e göre umutsuz bireylerin, kendilerine olan güvensizliklerinin yanında başkalarına da güven duymama durumları söz konusudur. Bundan ötürü umutsuz bireyler başarısızlıklarından tamamen başkalarını sorumlu tutma eğilimindedirler. Bunun yanı sıra umutsuz birey hayatındaki ümit verici uğraşları bırakarak yaşamdan bir nebze zevk alabilmek için güzel yemek, alkol eğlenceleri, önemsiz cinsel ilişkiler

gibi yaşamın sadece yüzeysel kısmına yönelebilirler. Dolayısıyla yozlaşmak suretiyle kendilerinin alt üst oluşlarına göz yumabilmekte içkiye, kumara, hayat kadınlarıyla kurulan ilişkilere sığınabilmektedir (Akt: Taner, 2008:39).

2.3. İlgili Araştırmalar

2.3.1. Saldırganlık İle İlgili Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar

Öztürk (1990), yapmış olduğu çalışmada anne-baba tutumları ve saldırganlık arasındaki ilişkiyi incelemiş ve anne-babalarını demokratik olarak algılayan öğrencilerin, anne – babalarını otoriter olarak algılayan öğrencilere göre; duyguları anlama, yakınlık, başatlık düzeylerinin yüksek olduğu ve saldırganlık düzeylerinin düşük olduğu bulgusunu elde etmiştir. Çalışmada, cinsiyet değişkeni ve saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki saptanamamıştır.

Çetinkaya (1991) çalışmasında saldırgan içerikli video oyunlarının çocukların saldırgan davranışları üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırmada üç grup yer almış ve deney grubu saldırgan içerikli video oyunu, kontrol grupları ise saldırgan içeriği bulunmayan video oyunu ve yine saldırgan içeriği olmayan kâğıt kalem oyunu oynamışlardır. Çalışmanın sonucunda; deney grubunun saldırganlık puanları iki kontrol grubundan da yüksek çıkmıştır.

Hatunoğlu (1994) araştırmasında, anne – baba tutumlarının saldırganlık ile olan ilişkisini incelemiştir. Araştırmanın örneklemini 328 lise son sınıf öğrencisi oluşturmuştur. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular anne-baba tutumları ile saldırganlık arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Otoriter anne-baba tutumunda yetişen bireylerin, demokratik ve ilgisiz anne-baba tutumunda yetişen bireylere oranla daha fazla saldırgan davranış sergileme eğiliminde olduğu görülmüştür. Cinsiyet değişkenine bakıldığında saldırganlıkla arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır.

Arıcak (1995) yapmış olduğu çalışmada; üniversite öğrencilerinin saldırganlık, benlik saygısı ve denetim odakları arasındaki ilişkiyi; bireyin öğrenim gördüğü bölüm, sınıf düzeyi, cinsiyet, bağımsızlık düzeyi ve algılanan ana-baba tutumları değişkenleri açısından incelemiştir. Araştırmada çeşitli bölümlerden toplam

550 öğrenci yer almıştır. Araştırmanın sonucunda saldırganlık-benlik saygısı, saldırganlık-denetim odağı arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken, saldırganlık-bağımsızlık arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Güner (1995) ergenler üzerinde yapmış olduğu çalışmada, dinlenen müzik türünün depresyon ve saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonucunda; heavy metal müzik dinleyenlerin, anne ve babaları lisansüstü eğitim görmüş olanların, anneleri serbest meslek sahibi olanların ve erkek ergenlerin çalışmaya katılan diğer gruplara göre göre saldırganlık düzeyleri daha yüksek olduğu görülmüştür.

Baygöl (1997),ergenlerin öfke duygusunu nasıl yaşadıklarını, sürekli öfke ve öfke kontrol, öfke dışı ve öfke içte biçimlerinden hangilerini sıklıkla kullandıkları ve bunlar üzerinde gelir düzeyinin, cinsiyetin, kardeş sayısının, ana-baba eğitim düzeyinin ve annenin çalışıyor olmasının bir etkisi olup-olmadığını belirlemek amacıyla yapmış olduğu çalışmada; yüksek gelir düzeyine ergenlerin öfkelerini daha çok dışı vurduklarını, annesi ortaöğretim ve yükseköğretim mezunu olan bireylerin öfkelerini daha çok dışı yansıttıklarını, babaları ilköğretim mezunu olan ergenlerin ise öfkelerini içte tuttukları sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca çalışmada cinsiyet ve öfke puanları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür.

Kutlu (1998) yaptığı çalışmada, saldırgan çocukların sosyal ilişkilerinde karşılarındaki yaşta düşmanca niyet atfetmesi incelenmiştir. Araştırma için 2.sınıfa devam eden 197 ve anaokuluna giden 120 öğrenci taranmış ve saldırgan davranış gösteren çocuklar seçilmiştir. Seçilen çocuklara davranışı yapan yaşıntın niyeti (olumlu, olumsuz ve belirsiz),yapılan davranışın sonucu ve kime yapıldığı açısından değiştirilmiş olan “12 hikâye okunmuş ve çocuklara hikâyelerdeki olaylara nasıl karşılıklar verecekleri sorulmuştur. Araştırmanın sonucunda saldırgan 7 yaş grubunun, 5 yaş grubundan daha saldırgan cevaplar verdiği ve 5 yaş grubundaki iki grup arasında böyle bir farklılık olmadığı bulunmuştur. Araştırmayı takiben 7 yaş grubuna bir eğitim programı uygulanmış ve bunun sonucunda uygulanan programın düşmanca niyet atfetme eğilimini azaltma konusunda başarılı olduğu görülmüştür.

Tuzgöl (1998) yaptığı çalışmasında, ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini cinsiyet, yaş, okul türü(genel lise ve süper lise),anne-babanın öğrenim durumu ve ailenin gelir düzeyi değişkenlerine göre incelemiştir. Araştırmaya 465 lise öğrencisi katılmış ve araştırmanın sonucunda; erkeklerin saldırganlık düzeylerinin kızlardan daha yüksek olduğu ve genel lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin süper lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerine göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Aktaş (2001) yapmış olduğu araştırmasında, olumsuz niyet yükleme eğiliminin çocukların sosyal ilişkilerinde saldırgan olup olmamalarına ve cinsiyetlere göre değişip değişmediğini incelemiştir. Araştırmaya ilköğretim 5. sınıfta okumakta olan 529 öğrenci katılmıştır. Araştırma sonucunda; sosyal ilişkileri açısından saldırgan olarak kabul edilen çocukların olumsuz tepkileri içeren davranış seçeneklerini(kişisel nedenlere ve olumsuz niyete yapılan yüklemeler)saldırgan olmayan çocuklara nazaran daha fazla kullandıkları görülmüştür. Saldırganlığın alt boyutları açısından bakıldığında sadece fiziksel saldırganlık gösteren çocuklar, fiziksel saldırganlık davranışı göstermeyen çocuklara göre daha fazla olumsuz yüklemelerde bulunmuşlardır. Araştırma sonucunda cinsiyet değişkeninin düşmanca niyet yükleme eğiliminde etkili olduğu görülmüş buna göre; sosyal ilişkileri açısından genel olarak saldırgan olarak tanımlanan erkekler, saldırgan tanınan kız öğrencilere göre daha fazla düşmanca niyet yükleme eğiliminde bulunmuşlardır.

Tok (2001) çalışmasında; cinsiyet rolleri ile ilgili farklı kalıp yargılarına sahip üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini farklı değişkenler açısından incelemiştir. Araştırmaya 1. ve 4. sınıfta okumakta olan toplam 531 öğrenci katılmıştır. Araştırmanın sonucunda, cinsiyet rollerine ilişkin kalıp yargı ve cinsiyet değişkenlerinin üniversite öğrencilerinin saldırganlık puanları üzerindeki ortak etkisi hariç, cinsiyet rollerine ilişkin kalıp yargı, cinsiyet, fakülte, sınıf, ilgi alanı, öğrenim sırasında barınılan yer, en uzun süreli yaşanılan yerleşim yeri ve okunan bölümden memnun olma durumu değişkenlerinin ortak etkileri anlamlı bulunmamıştır. Cinsiyet değişkenine göre, erkek öğrencilerin saldırganlık düzeyleri, kız öğrencilerin saldırganlık düzeylerine göre anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Cinsiyet rolüne

ilişkin geleneksel kalıp yargılara sahip erkek öğrencilerin, diğer erkek öğrencilerden anlamlı derecede daha saldırgan oldukları ve ilgi alanı değişkeni hariç, cinsiyet, fakülte, sınıf düzeyi, öğrenim sırasında barınılan yer, en uzun süreli yaşanılan yerleşim yeri ve okunan bölümden memnun olma değişkenlerinin de üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisi anlamlı bulunmuştur.

Karataş (2002) lise öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada; anne-baba saldırganlığı ile lise öğrencilerinin saldırganlığı arasındaki ilişkiyi; cinsiyet, sınıf düzeyi ve kardeş çifti türü değişkenleri açısından incelemiştir. Araştırmaya Adana ili Seyhan ilçesinde bulunan dört okuldan seçilen iki kardeşli ve ana-babalı 276 lise öğrencisi katılmıştır. Araştırma sonucunda; anne-baba saldırganlık düzeyi ile öğrencilerin saldırganlık puanları arasında anlamlı farklılık olduğu bulunmuştur. Yüksek saldırganlık düzeyinde anne-babaya sahip öğrencilerin saldırganlık puanlarının orta ve düşük saldırganlık düzeyindeki anne – babaya sahip öğrencilerin saldırganlık puanlarına göre, orta saldırganlık düzeyindeki anne-babaya sahip öğrencilerin saldırganlık puanlarının düşük saldırganlık düzeyindeki anne-babaya sahip öğrencilerin saldırganlık puanlarına göre anlamlı farklılıklar olduğu ortaya konmuştur. Araştırmada cinsiyet, sınıf düzeyi ve kardeş çifti türü değişkenlerinin öğrencilerin saldırganlık puanları üzerindeki etkisi anlamlı bulunmamıştır.

Gürsoy (2002) annesi çalışan ve çalışmayan çocukların saldırganlık eğilimlerinin belirlenmesi ve cinsiyet, yaş, doğum sırası, kardeş sayısı, anne-baba öğrenim durumu değişkenlerinin saldırganlık eğilimlerinde farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek amacıyla annesi orta sosyo-ekonomik düzeyde olan ve ilköğretim okuluna devam eden 210 öğrenci üzerinde yaptığı çalışmada; annesi çalışmayan çocukların saldırganlık puan ortalamalarının annesi çalışan çocukların puan ortalamalarından yüksek olduğunu belirlemiştir. Bunun yanı sıra yaş, cinsiyet, annenin çalışma durumu değişkenlerinin saldırganlık puan ortalamalarında anlamlı farklılığa neden olduğu fakat doğum sırası, kardeş sayısı, anne-baba öğrenim durumu değişkenlerinin anlamlı bir farklılığa neden olmadığı görülmüştür.

Dizman (2003) çalışmada; anne babası ile yaşayan ve anne yoksunu olan çocukların, sosyo-ekonomik düzey, cinsiyet, yaş, doğum sırası, kardeş sayısı, anne-

baba öğrenim durumu gibi değişkenlerin, anne yoksunu olan çocuklarda ise yoksunluğun nedeni, anneden ayrılığın süresi, anneden ayrılık yaşı, anneyi görme sıklığı gibi değişkenlerin saldırganlık eğilimlerinde farklılık yaratıp yaratmadığı incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda, anne-babası ile yaşana ve anne yoksunu olan çocuklar arasında saldırganlık eğilimi alt boyut puan ortalamalarında önemli farklılıklar belirlenmiştir. Çocukların; sosyo-ekonomik düzeyi, yaşı, doğum sırası, anne-baba öğrenim düzeyinin toplam saldırganlık puanı açısından farklılık yarattığı görülmüştür. Ayrıca anne yoksunu olma durumu-cinsiyet, anne yoksunu olma durumu-yaş, anne yoksunu olma durumu- sosyo-ekonomik düzey, anne yoksunu olma durumu-anne öğrenim düzeyi, anne yoksunu olma-baba öğrenim düzeyinin toplam saldırganlık eğilim puanı üzerinde farklılık oluştururken yoksunluğun nedeni, anneden ayrılığın süresi, anneden ayrılık yaşı, anneyi görme sıklığı değişkenlerinin anne yoksunu olan çocukların saldırganlık eğilimi puanları üzerindeki etkisin önemli olmadığı belirlenmiştir.

Yalçın (2004) araştırmasında; ailelerinden aldıkları destek düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini incelemiştir. Araştırmaya Ankara ili Sincan, Çankaya ve Yenimahalle ilçelerinde öğrenim gören 639 lise öğrencisi katılmıştır. Araştırma sonucunda; aileden aldıkları destek düzeyi ile okuldaki arkadaşlık ilişkilerinden memnun olma durumunun saldırganlık puanları üzerindeki ortak etkisi anlamlı bulunmuştur. Ayrıca algılanan destek düzeyi, ailenin gelir durumunu algılama biçimi, ailede şiddet uygulanma durumu, öğretmenlerinden memnun olma durumu ve babalarının alkol kullanma durumu değişkenlerinin saldırganlık puanları üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmuştur.

Aral vd. (2004) tarafından yapılan çalışmada, İlköğretim okuluna devam eden sekizinci sınıf öğrencilerin saldırganlık eğilimleri bazı değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırmaya alt, orta ve yüksek sosyo-ekonomik düzeyde bulunan ilköğretim okullarının sekizinci sınıfına devam eden ve her sosyo-ekonomik düzeyden yüz çocuk olmak üzere üçyüz öğrenci katılmıştır. Araştırmanın sonucunda, cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey, anne-baba öğrenim düzeyi, arkadaşlarına

sinirlendiğinde verdiği tepki durumunun saldırganlığın bazı alt boyutlarında anlamlı farklılıklar yarattığı belirlenmiştir.

Kurtyılmaz (2005) çalışmasında, öğretmen adaylarının saldırganlık davranışlarını çeşitli değişkenler açısından inceleyerek, saldırgan davranışların akademik başarı, iletişim becerileri ve problem çözme becerisiyle ilişkilerini incelemiştir. Araştırmaya Osman Gazi Üniversitesi'nde 2004–2005 eğitim-öğretim yılında eğitim fakültelerinin bütün bölümlerinde öğrenim gören 853 öğrenci katılmıştır. Araştırmanın sonucunda, öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun saldırganlıklarının orta düzeyde olduğu, erkek öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin kız öğrencilerin saldırganlık düzeylerinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, saldırganlık davranışı ile iletişim becerileri, problem çözme becerileri ve akademik başarı arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Bilgi (2005) yaptığı çalışmada; bilgisayar oyunu oynayan ve oynamayan öğrencilerin saldırganlık, depresyon ve yalnızlık düzeylerini incelemiştir. Araştırmaya İstanbul ili Kartal ilçesinde bulunan ilköğretim okullarından seçilmiş 310 öğrenci katılmıştır. Araştırmanın sonucunda; bilgisayar oyunu oynama süresi arttıkça antisosyal saldırganlığın arttığı fakat depresyon ve yalnızlık düzeylerinde bir farklılaşma olmadığı ve savaş-strateji ile macera oyunu oynayanların antisosyal saldırganlık düzeylerinin bilgisayar oyunu oynamayanların antisosyal saldırganlık düzeylerinden yüksek olduğu belirlenmiştir.

Çelik (2006) yaptığı çalışmasında, üniversite birinci sınıf öğrencilerinin saldırganlık tepkileri, bağlanma tarzları ve kişilerarası şemaları arasındaki ilişkiyi; liseden mezun oldukları alan, cinsiyet, anne-baba eğitim düzeyi ve anne-baba birliktelik durumu değişkenleri açısından incelemiştir. Ayrıca bu çalışmada, saldırganlık tepkilerinin bağlanma tarzlarına ve kişilerarası şemalara göre yordanıp yordanmadığıda sınanmıştır. Araştırma sonucunda; öğrencilerin saldırganlık tepkileri ile bağlanma tarzları ve kişilerarası şemaları arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Araştırmada liseden mezun olunan alan değişkenine göre, saldırganlık tepkilerinin farklılaşmadığı fakat bağlanma tarzlarının ve kişilerarası şemaların farklılaştığı, cinsiyet değişkenine göre saldırganlık tepkilerinin, bağlanma tarzlarının

ve kişilerarası şemaların farklılaştığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca anne-baba birliktelik durumu değişkeninin ve anne eğitim düzeyi değişkeninin saldırganlık tepkileri, bağlanma tarzları ve kişilerarası şemalar üzerinde farklılığa yol açmadığı, buna karşın baba eğitim düzeyi değişkeninin sadece bağlanma tarzları üzerinde bir farklılığa sebep olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Efili (2006) araştırmasında, orta öğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin saldırganlık, denetim odağı ve kişilik özellikleri arasındaki incelemiştir. Araştırmaya Konya ilinde bulunan altı orta öğretim okulunda öğrenim gören öğrenciler arasından tesadüfi olarak seçilmiş 580 öğrenci katılmıştır. Bu çalışmada, orta öğretim saldırganlık puan ortalamalarının; cinsiyet, lise türü, okudukları alan, okudukları sınıf değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı ve denetim odağı ve kişilik özelliklerinin saldırganlık puanlarını açıklama düzeyleri incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, saldırganlık puanlarının cinsiyet değişkenine göre erkek öğrencilerin lehine, okul türü değişkenine göre ticaret lisesi ve genel lise öğrencileri lehine anlamlı bir farklılık yarattığı görülmüştür. Bunun yanı sıra sınıf düzeyi değişkenine göre saldırganlık puanlarının lise ikinci sınıf öğrencilerinin lehine farklılık yarattığı ve öğrencilerin saldırganlık puanları ile denetim odağı puanları arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunurken saldırganlık puanları ve ile kişilik özellikleri puanları arasında anlamlı ama ters yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Ağlamaz (2006) yaptığı çalışmasında, orta öğretim öğrencilerinin saldırganlık puanlarının kendini açma davranışı, okul türü, cinsiyet, sınıf düzeyi, anne-baba öğrenim düzeyi ve ailenin aylık gelir düzeyi değişkenleri açısından incelemiştir. Araştırmanın örneklemini Çorum ili merkezindeki özel ve devlet okullarından 1223 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmadan elde edilen bulgular, öğrencilerin kendini açma düzeyi ile saldırganlık puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş buna göre kendini açma düzeyleri düşük olan öğrencilerin saldırganlık puanları, kendini açma düzeyi yüksek olan öğrencilerden daha yüksektir. Bununla birlikte öğrencilerin saldırganlık puanları, sınıf düzeyi değişkenine göre anlamlı bir farklılığa neden olmamış fakat okul türü, anne-baba öğrenim düzeyi, ailenin gelir düzeyi ve cinsiyet değişkenlerine göre anlamlı bir farklılığa neden olmuştur.

2.3.2. Saldırganlık İle İlgili Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar

Feshbach ve Sones (1971) araştırmalarında, direk ve dolaylı saldırganlık davranışlarını yedinci ve sekizinci sınıf öğrencileri üzerinde incelemişlerdir. Araştırma içerisinde aynı cinsiyete sahip çiftlerin kendi cinslerinden olan yeni bir kişiyle sosyal bir problemi çözmeleri gereken bir durum yaratılmış ve dolaylı saldırganlığı ölçmek için yeni gelen kişiyi sözel olarak reddetme ve onunla işbirliği kuramama gibi değerler göz önüne alınmıştır. Araştırma sonucuna göre, kızların erkeklere göre daha fazla dışlayıcı tutumlar sergiledikleri, yeni gelenin önerilerini yok saydıkları ve işbirliği göstermede erkeklere göre daha başarısız oldukları belirlenmiştir (Akt: Gökbüzoğlu, 2008).

Lagerpets ve diğerleri (1998) araştırmalarında, saldırgan davranış stillerinin ne tür davranışları kapsadığı belirlemeye çalışmışlardır. Çalışmalarında 11–12 yaşındaki kız ve erkek çocuklarından kızdıkları zaman ne yaptıklarını göstermelerini istemişlerdir. Buna göre, dolaylı saldırganlığın, birin arkasından yalanlar söyleme, kötü muamelede bulunma, öç almak için başka birinin arkadaşı olma, tartışmak, küsmek, bilmiyormuş gibi yapma, öç almak, diğerlerini kendi tarafına çekmeye çalışma direkt saldırganlığın ise; çelme takma, diğerlerinin eşyalarını alma, küfretme, kötü muamele etme, öç alma, itme ve kötü lakaplar takma gibi davranışlar içerdiği bulunmuştur. Bunun yanı sıra kızların daha çok dolaylı saldırgan gösterdiği erkeklerin ise daha çok direkt saldırganlık davranışlar sergiledikleri belirlenmiştir (Akt: Gökbüzoğlu, 2008).

Owens ve diğerleri (2000) kızların dolaylı saldırganlık kullanma nedenlerini araştırmak için nitel çözümlemeler dayalı bir çalışma yürütmüşlerdir. Ergen kızlardan neden ilişkisel saldırganlık türlerine başvurdıklarını açıklamaları istenmiştir. Söylenti yayma ve dedikodu yapmaya verdikleri nedenleri en yaygın olanı sıkıldıkları zaman bu tür davranışlarda bulundukları olmuştur. Diğer sebepler; akranların ilgisini çekmek için dedikodu yaymak, dedikodu yapan kişiyle aynı fikri paylaşarak gruba dâhil olmak, birisi arkadaşını elinden aldığı anda kıskançlık duymak, kendini korumak ve doğru gruba dahil olma arzusu olarak belirlenmiştir.

Sharf (2000) cinsiyet değişkeninin saldırganlığa etkisini belirlemek amacıyla 129 lise öğrencisi üzerinde yaptığı çalışma sonucunda, sözel saldırganlığın cinsiyete göre bir farklılık göstermediği, fiziksel saldırganlığın ise erkekler tarafından daha çok tercih edildiği ve saldırgan sözcüklerin problem çözme stratejisi olarak kullanıldığını tespit etmiştir.

Russell (2003) Avustralya ve ABD ‘li çocukların saldırganlık eğilimlerini kültürel anlamda karşılaştırdığı çalışmasında saldırganlık eğiliminde cinsiyet ve kültürel farklılıkların önemli rolü olduğu ve ABD’li ocukların Avusturyalı çocuklardan daha fazla saldırganlık eğiliminde oldukları sonucuna varmıştır.

Zeicher ve diğerleri (2003) fiziksel saldırganlığın cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini araştırmışlardır. Araştırmaya katılanlara birbirlerine elektrik şoku verebilecekleri bir düzenek oluşturmuşlar ve elektrik şokunu da “fiziksel tehdit”, “kışkırtma faktörü olarak” kullanmışlardır. Araştırma sonucunda erkeklerin kadınlardan daha fazla çok şiddetini seçtikleri ve çok şiddetini ardı ardına arttırdıkları gözlenirken, kadınların ise çok şiddetini yavaş yavaş arttırdığı ve en yüksek çok şiddet düzeyine araştırmanın sonuna doğru ulaştıkları gözlemlenmiştir.

Loudin ve diğerleri (2003) alışmalarında, ilişkisel saldırganlık, açık saldırganlık, sosyal endişe ve empati arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırmanın sonucunda, diğer kişilerin görüşlerini almakta zorluk çeken ve diğerleri tarafından olumsuz bir şekilde değerlendirilmekten korkan kız ve erkek üniversite öğrencilerinin ilişkisel saldırganlık gösterme olasılığının daha yüksek olduğu ve daha az empati gösteren erkek öğrencilerin ilişkisel saldırganlık gösterme olasılığının empati gösteren erkeklere oranla daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Anderson ve Murphy (2003) alışmalarında, gençlerde şiddet içerikli vidolar ve oyunlarla saldırgan davranışlar arasındaki ilişkileri 90 kişilik bir grup üzerinde incelemişler elde ettikleri bulgulara göre, televizyondaki şiddet içerikli filmlerin ve oyunların gençlerde saldırganlık davranışını tetikleyici olduğu sonucuna varmışlardır.

McClellan ve diğerkleri (2004) yapmış oldukları çalışmalarında, ebeveyn çatışması ve etkileşiminin ergenlerin saldırgan davranışları ve depresyonuna etkilerini araştırmışlardır. Araştırma 493 lise öğrencisi üzerinde yapılmış ve ailesel etkileşimin ergen depresyonu ve saldırganlığı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Ballad ve diğerkleri (2004) çalışmalarında yüz ortaokul öğrencisinin saldırgan kişilik özellikleri ile okul idaresinin rapor ettiği okul saldırganlığı arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırma sonucunda, saldırgan kişilik özelliğı ile okuldaki sözel ve fiziksel saldırganlık arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu ve saldırgan kişilik özelliğinin okul saldırganlığının açıklayıcısı olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Crothers ve diğerkleri (2005) araştırmalarında, ergen kızlarda cinsiyet rolü kimliğı ve saldırganlık arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırmaya onuncu ve onbirinci sınıfta okuyan 52 kız öğrenci katılmıştır. Araştırma bulgularına göre; özellikle geleneksel kadın kimliğini benimseyen kız öğrencilerin hemcinsleriyle ilişkilerinde saldırgan davranışlar sergileme eğiliminin daha fazla olduğu görülmüştür.

Jasinski (2007) yapmış olduğu çalışmasında, hentbol gibi sert yani belli düzeyde saldırganlık içeren fakat aynı zamanda kural dışı saldırganlığın cezalandırıldığı bir spor dalıyla uğraşan erkeklerin öfke ve saldırganlık düzeyleri ile bu duyguların sadece beden eğitimi derslerine giren erkek öğrencilerde güçlenme durumunu karşılaştırmayı amaçlamıştır. Araştırmaya yaşları 12 ila 33 arasında değişen toplam 146 erkek katılmıştır. Katılımcılar Orlen hentbol takımında oynayan 40 sporcu ve haftada 4 saatlik beden eğitimi dersi dışında sistematik olarak hiçbir spor dalıyla uğraşmayan 37 ilköğretim öğrencisi ile 69 lise öğrencisidir. Saldırganlık düzeylerinin belirlenmesi için Buss ve Durke'nin BD-100 (100 soruluk versiyon) ölçeğı kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Hentbol sporu yapan erkeklerde ifade edilen öfke ve saldırganlığın sadece okuldaki beden eğitimi derslerine giren öğrencilere göre daha düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Bu sonuç saldırganlığın eğitsel araçlarla nasıl kontrol altına alınabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Malcher ve Rymaszewska (2009) çalışmalarında, polis memurlarlarının saldırganlık, düşmanlık ve benlik duygusu düzeylerini incelemiştir. Araştırmaya yaşları 22-48 arasında değişen 59 polis memuru katılmıştır. Deneklere saldırganlık, düşmanlık ve suçluluk duygusunun güçlenmesini sağlayacak 100 yargı yöneltilmiştir. Araştırma sonuçlarında, bu türden çalışmaların polis memurları arasında daha derinleştirilerek sürdürülmesi gerekliliği, bu türden araştırmaların hem mesleki mükemmelleşme hem de mesleğe alımlarda yararlar sağlayacağı gibi genel sonuçların yanı sıra polis grubunda saldırganlık ve benlik kaygısı makul bir düzeyde çıkmıştır. Yaşla birlikte saldırganlık düzeyinde artış ($p<0,05$) ve benlik kaygısında düşüş gözlemlenmektedir.

2.3.3. Umutsuzluk İle İlgili Yurt İçinde Yapılan Çalışmalar

Küçük (2001) tarafından yapılan çalışmada, işitme engelli çocukların topluma uyum sorunları ve umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya Erzurum Dede Korkut İşitme Engelliler İlköğretim okulunda 2000–2001 eğitim görmektedir olan 13 yaş ve üzerindeki 50 öğrenci katılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, kız ve erkek öğrencilerin umutsuzluk puan ortalamalarında anlamlı farkın olduğu fakat yaş, kardeş sayısı, anne-babanın eğitimi, babanın mesleği, aylık gelir düzeyi, aile tipi ve ailenin yaşadığı yerin umutsuzluk düzeyini etkilemediği belirlenmiştir.

Gerede (2002) yaptığı çalışmada, cinsiyet, anne ve baba tutumu, ailenin sosyoekonomik durumu (ailenin; gelir düzeyi, eğitim düzeyleri, çalışma durumları), ebeveynlerin aile içindeki ilişkileri, çocuğun algıladığı sosyal destek ve sosyal beceri düzeyi ile travmatik yaşantı yoğunluklarının, çocukların umutsuzluk düzeylerini farklılaştırıp farklılaştırmadığının incelemiştir. Araştırma, 2001–2002 öğretim yılında, Eskişehir il merkezindeki 8 ilköğretim okulunun 5. sınıfına devam eden 450 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiş ve 439 öğrenciden kullanılabilir veri elde edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; çocukların umutsuzluk düzeyleri, anne tutumu, ailenin gelir düzeyi, sosyal destek ve sosyal beceri düzeyi, ebeveynlerin aile içindeki ilişkileri, anne-baba eğitim düzeyi ile ana-baba çalışma durumuna göre farklılaşma göstermektedir. Bununla birlikte, çocukların umutsuzluk düzeylerinin,

cinsiyete, baba tutumuna ve travmatik yaşantı yoğunluklarına göre farklılık göstermediği görülmüştür.

Erhan (2005) zihinsel engelli çocuğu olan annelerin umutsuzluk, karamsarlık, sosyal destek algılarının ve gelecek planlarını incelediği araştırmasında zihinsel engelli çocuğu olan 425 anne üzerinde çalışmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, annelerin algıladıkları umutsuzluk, karamsarlık, sosyal destek düzeylerinin eğitim ve gelir düzeyine göre farklılaştığı, çocuk ile ilgili değişkenler açısından bakıldığında ise annelerin algıladıkları umutsuzluk, karamsarlık, sosyal destek düzeylerinin ve gelecek planlarının engel derecesine aynı zamanda çocuğun aldığı özel eğitim sürecine bağlı olarak farklılaştığı görülmüştür.

Ağır (2007) yaptığı çalışmasında, üniversite öğrencilerinin bilişsel çarpıtma düzeyleri ile kişilerarası ilişkilerde yaşanan problemleri çözme biçimleri ve geleceklerine dair olumsuz algıları, umutsuzluk düzeyleri arasında bir ilişki olup olmadığının incelemiştir. 251 öğrencinin katıldığı araştırmanın sonuçlarına göre; cinsiyet özelliği değişkenine göre Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Problem Çözme Envanteri birlikte ele alındığında, puan ortalamaları birbirinden anlamlı derecede farklılaştığı aynı şekilde baba eğitim değişkenine göre puan ortalamaları birbirinden anlamlı derecede farklılaştığı görülmüştür. Üniversite öğrencilerinin olumsuz benlik algısı, kendini suçlama, çaresizlik, umutsuzluk ve yaşamı tehlikeli görmeye dayalı bilişsel çarpıtmaları artış gösterdikçe, buna bağlı olarak umutsuzluk düzeyleri de artış göstermektedir. Çalışmada yaş, sosyoekonomik düzey ve ikamet özelliği değişkenine göre Beck Umutsuzluk Ölçeği ve Problem Çözme envanteri puan ortalamaları arasında anlamlı farklılıklar bulunamamıştır.

Üngüren (2007) yapmış olduğu çalışmasında, 2006–2007 öğretim yılında Antalya’da bulunan lise ve üniversite düzeyinde turizm eğitimi gören öğrenciler arasından zümrelere göre örneklem yöntemiyle seçilen toplam 496 öğrenci oluşturmaktadır. Örnekleme oluşturan öğrencilerin 212’ini üniversite, 284’ünü lise öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, umutsuzluk ile durumluk-sürekli kaygı arasında anlamlı, pozitif yönlü bir ilişki bulunmuş ve öğrencilerin umutsuzluk ve durumluk-sürekli kaygı düzeyleri üzerinde, eğitim memnuniyetinin,

sınıflara göre dağılımın, bilinçli ve istekli tercihin, okuldaki başarı durumlarının, arkadaşlarıyla ilişkilerin, ailelerinin gelir düzeylerinin, üniversite öğrencilerinin barındıkları yerin, anne-babanın eğitim durumunun ve babanın çalışma durumunun farklılık oluşturduğu saptanmıştır.

Şimşek (2007) yapmış olduğu çalışmasında, özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerinin umutsuzluk düzeylerinin belirlenmesini amaçlamıştır. Araştırma grubu, Zonguldak il merkezinde 2006 – 2007 eğitim öğretim yılında zihinsel ve işitme yetersizliği olan bireylere eğitim-öğretim ve rehabilitasyon hizmeti veren toplam 4 özel ve resmi özel eğitim kurumuna devam eden, özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan 119 kardeşinden oluşmaktadır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, özel eğitime gereksinimi olan bireylerin özel eğitime gereksinimi olmayan kardeşlerin cinsiyetlerinin, büyük ya da küçük olma durumlarının, özel eğitime gereksinimi olan kardeşin cinsiyetinin, yetersizlik türünün ve ölçeğin alt boyutları arasında yapılan istatistiksel analiz sonucunda umutsuzluk düzeylerine ilişkin anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Eliüşük (2008) yaptığı çalışmada, şizofrenili hastası olan ailelerin algılanan sosyal destek ve umutsuzluk düzeylerini çeşitli değişkenler açısından incelemiş ve araştırmaya şizofrenili hastası olan 152 aile katılmıştır. Araştırma bulgularına göre ise şizofrenili hastası olan ailelerin yaş değişkenine göre algılanan umutsuzluk puanları toplam umutsuzluk puanları, umut ve gelecekte beklenen puanlarına göre farklılaşmazken motivasyon alt boyutunda farklılaştığı görülmüştür.

Dizer (2008) yapmış olduğu çalışmasında, liseli ergenlerin 1999 Marmara Depremi sonrası travma algıları, sosyal destek ihtiyaçları ve geleceğe dönük umutsuzluk belirtileri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmaya, Sakarya ilinde bulunan sekiz farklı lisedeki 417 öğrenci katılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, travma algısı ve sosyal destek ihtiyacı ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunamazken, umutsuzluk düzeyi ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca travma algısı ile 1999 Marmara Depremi sırasında Sakarya ilinde bulunma arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunurken, umutsuzluk

düzeyi ile 1999 Marmara Depreminde aileden kayıp olma durumu arasında da aynı anlamlı ilişki bulunmuştur.

Kula (2008) Endüstri Meslek Lisesi öğrencilerinin umutsuzluk düzeyleri ve saldırganlık durumları arasındaki ilişki incelediği çalışmasında, farklı bölümlerde okuyan öğrencilerin umutsuzluk düzeyleriyle, saldırganlık durumları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu ve sınıf değişkenine göre saldırganlık ölçeğinin farklılaştığı, zayıf ders ve gelir düzeyi değişkenine göre ise umutsuzluk ölçeğinin farklılaştığı sonuçlarına ulaşmıştır.

Taner (2008) yaptığı çalışmasında, ilköğretim okullarındaki öğretmenlerin umutsuzluk düzeyleri ile okul kültürü arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmanın evrenini İstanbul ilindeki tüm ilköğretim okulları oluşturmaktadır. Örneklemini ise, İstanbul Anadolu yakası Kadıköy, Maltepe, Üsküdar, Ümraniye ve Sultanbeyli ilçelerinde, 9 İlköğretim okulunda görev yapan 296 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre Örgütsel Bağlılık, Olumlu İnsan İlişkileri, Etkili İletişim ile umut arasında güçlü pozitif ilişkilere rastlanırken, Yüksek Motivasyon ve Verimlilik ile Motivasyon Kaybı arasında negatif ilişki bulunmuştur.

Özmen ve diğerleri (2008) yaptıkları araştırmada, ergenlerde umutsuzluk düzeyinin sosyodemografik değişkenler, depresyon ve benlik saygısı ile ilişkisini incelemişlerdir. Araştırmaya yaşları 14-19 arasında değişen 1185 lise 1. sınıf öğrencisi katılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; erkek, anne ve babalarının eğitim düzeyi daha düşük, kırsal kökenli, ailesinin geliri giderini karşılamayan, ailesini yoksul olarak algılayan, depresyonu olan, benlik saygısı düşük, yaşam kalitesini kötü olarak algılayan ve sağlığından hoşnut olmayan öğrencilerin Beck Umutsuzluk Ölçeğinden daha yüksek puan aldıkları belirlenmiştir.

Çabuk (2008) yapmış olduğu çalışmasında, endüstri meslek lisesi ve genel lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları (öfke kontrolü, içe yönelik öfke, dışa yönelik öfke), umutsuzluk düzeylerine ve bazı değişkenlere (cinsiyet, sınıf, kardeş sayısı, anne-baba eğitim düzeyi, anne-baba çalışma durumu) göre incelenmiştir. Araştırma 9.,10.,11. sınıflarda okuyan endüstri meslek lisesi ve genel

lise öğrencilerinden 119'u kız 193'i erkek toplam 312 öğrenci ile yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, endüstri meslek lisesi ve genel lise öğrencilerinin sürekli öfke, dışa yönelik öfke ve içe yönelik öfke puanlarının umutsuzluk düzeylerine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği görülmüştür.

Yavuz (2009) yapmış olduğu çalışmada, dini inançlarla umut-umutsuzluk ilişkisi incelemiştir. Araştırmaya Sakarya Üniversitesi bünyesinde Fen Edebiyat-Güzel Sanatlar-İktisadi ve İdari Bilimler- İlahiyat- Mühendislik Fakülteleri ve Sağlık Yüksek Okulunda öğrenim gören 419 öğrenci katılmış ve araştırma sonuçlarına göre, araştırmada yer alan üniversiteli gençlerin dini inanç düzeylerinin genel olarak yüksek düzeyde olduğu buna karşın umutsuzluk düzeylerinin düşük düzeyde olduğu bulunmuştur. Bunun yanı sıra dini inançların öğrenim gördükleri fakülte, aylık gelir ve cinsiyet açısından; umutsuzluk düzeyinin okudukları fakülte ve cinsiyet açısından anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur. Çalışmanın sonunda dini inanç düzeyi ile umutsuzluk düzeyinin ilişkili olduğu, dini inanç düzeyindeki artışın umutsuzluk düzeyindeki düşüşle paralellik gösterdiği kanısına varılmıştır.

Ottekin (2009) yaptığı çalışmada, ailelerinden ayrı olarak öğrenim görmekte olan üniversite öğrencilerinin benlik saygısı ve umutsuzluk düzeylerini incelemiştir. Araştırmada 2008–2009 öğretim yılında, Selçuk Üniversitesinde öğrenim gören 350 üniversite öğrencisi yer almıştır. Araştırma sonuçlarına göre, Cinsiyet değişkeninin umutsuzluk düzeyi alt boyutları (umut, motivasyon kaybı, gelecek ile ilgili beklentiler) puan ortalamalarında anlamlı olarak farklılık yaratmadığı tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkeninin benlik saygısı düzeyine etkisi incelenmiş, erkek öğrencilerin benlik saygısı düzeyleri kız öğrencilere göre yüksek bulunmuştur.

2.3.4. Umutsuzluk İle İlgili Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar

Bolland (2003), yüksek yoksulluk düzeyine sahip 2468 banliyo genci üzerinde yaptığı bir çalışmada erkeklerin yaklaşık %50'sinin, kızların ise yaklaşık %25'inin orta ya da ileri derecede umutsuzluk duygularına sahip olduklarını ve umutsuzluğun, şiddet, kötü madde kullanımı gibi riskli davranışların istatistiksel açıdan yordandığını bulmuştur (Akt: Kula, 2008).

Hantainen ve diğeri (2003), araştırmalarında su bulguları elde etmişlerdir: Olumsuz çocukluk yaşantılarından (anne-baba arasındaki zayıf ilişki, umutsuzluk, olumsuz anne baba tutumu, fiziksel ceza, şiddet ve alkol kötüye kullanımı) üç ya da daha fazlasına maruz kalmış erkekler 2.79 kez, kadınlar ise 2.19 kez daha fazla bu yaşantılara hiç maruz kalmamış olanlara göre umutsuzluk belirtileri göstermektedirler. Olumsuz çocukluk yaşantılarının hiçbirisi tek başına umutsuzlukla ilişkili görülmezken, üst üste ve yoğun olarak yaşanan olumsuz çocukluk yaşantıları gençlikte umutsuzluğun artmasına yol açmaktadır. Bu yüzden bu tür yoğun olumsuz yaşantıların umutsuzluk için bir risk faktörü olarak kabul edilebileceği belirtilmektedir (Akt: Kula, 2008).

Steele ve Doe (2007) “Çocuklarda ve gençlerde intihar davranışları” adlı çalışmalarında yetişkinlerde görülen intihar davranışlarıyla çocuklar ve gençlerde görülen intihar davranışlarının bilindik gelişim farklılıkları özetlenmekle birlikte, intihar riskini arttıran ve de azaltan faktörlere de değinilmektedir. Bunlar arasında depresyona bağlı olmayan umutsuzluk durumunun, intihar denemeleri için belirleyici bir faktör olmadığı, ancak riski arttıran bir unsur olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Wnuk (2008) alkolikler ve üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada, üniversite öğrencileri ile alkolikler arasındaki umut ve huzur düzeylerini incelemiştir. Araştırmaya 53 Beden Eğitimi bölümü öğrencisi ile 23 alkolik katılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, alkoliklerin üniversite öğrencilerine göre daha yüksek negatif duygu ve daha düşük pozitif yaşadıkları belirlenmiş fakat alkolikler ve üniversite öğrencilerinin umut, umutsuzluk düzeyleri ile gelecekle ilgili beklentiler seviyelerinde anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Makara ve Kolsak (2009) şizofreni hastaları arasında depresyon, umutsuzluk ve intihar davranışları konusunda yaptıkları literatür incelemesinde, şizofreni nedeniyle tedavi gören hastaların intihar riskinin artmasında depresyonun ve umutsuzluğun büyük rolünün olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Hedzelek ve diğeri (2009) yaptıkları çalışmada uyuşturucuyu yeni yeni denemeye başlayan gençlerin bu eğilimlerinin umutsuzluk düzeyleriyle ilişkisini

araştırmışlardır. Araştırmanın amacı, hiç uyuşturucu madde kullanmayan üniversite öğrencileri ile uyuşturucu maddeleri deneyenler arasındaki yaşam kalitesi göstergeleri kümelenmesinin bir karşılaştırmasını yapabilmek olarak belirlenmiştir. 2008 yılının Ocak ayından Haziran ayına kadar sürdürülen çalışmalarda, uyuşturucu maddelerle ilişkilerine göre (kullananlar grubu ve kullanmayanlar grubu olarak) seçilen toplam 86 öğrenci inceleme konusu yapılmış. Bu öğrencilerde yaşama arzusu, yaşama tutkusu, mutluluk, umutsuzluk, geçmişe-bugüne-geleceğe ilişkin genel memnuniyet duygusu ile yaşamın farklı farklı alanlarından kaynaklanan memnuniyeti içeren kısmi tatminler araştırılmıştır. Araştırmalarda on bir yöntemden oluşan bir araç grubu kullanılmıştır. Uyuşturucuyu deneyen öğrenciler ile uyuşturucu kullanmayanlar arasında güncel yaşam kalitesi duygusu ve umutsuzluk açısından anlamlı bir fark bulunamamıştır.

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örneklem, veri toplama araçları ve verilerin çözümlenmesi konusunda bilgiler verilmiştir.

3.1. Araştırma Modeli

Araştırmamız korelasyon türü ilişkisel tarama modelidir. Kolerasyon türü ilişki aramalarda değişkenlerin birlikte değişip değişmedikleri, birlikte bir değişim varsa bunun nasıl olduğu öğrenilmeye çalışılır. İlişkisel tarama modelleri, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/ veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar 1998).

3.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesinde öğrenim görmekte olan öğretmen adayları oluşturmaktadır. Örneklem grubu sınıf seviyesi değişkenine göre karşılaştırma yapabilmek için Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesinde 2009–2010 eğitim yılında 1., 2., 3.,4. sınıf düzeyinde öğrencisi olan Türkçe Öğretmenliği, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği ve Sınıf Öğretmenliği bölümlerinin öğrencilerinden oluşturulmuştur. Uygulama 2009- 2010 eğitim yılının bahar döneminde yapılmıştır. Öğrenci işlerinden elde edilen verilere göre Türkçe Öğretmenliği bölümünde 208 kız, 158 erkek, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümünde 87 kız, 83 erkek ve Sınıf Öğretmenliği bölümünde 279 kız, 115 erkek öğrencinin toplamda ise 574 kız ve 356 erkek öğrencinin öğrenim gördüğü belirlenmiştir.

Anket uygulaması sonucunda geri gelen anket sayısı 836 olarak belirlenmiş ve bunların arasından yanlış ve eksik cevaplanan anketler ayıklandığında 817 anket değerlendirilmeye alınmıştır. Araştırmaya kapsamına alınmış olan öğrencilerin, bölüm, sınıf ve cinsiyetlerine göre dağılımları Tablo 3.1’de yer almaktadır.

Tablo 3.1. Öğretmen Adaylarının Bölüm, Sınıf ve Cinsiyetlere Göre Dağılımları

BÖLÜM	SINIF								
	1. Sınıf		2. Sınıf		3. Sınıf		4. Sınıf		Toplam
	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	
Türkçe Öğretmenliği	69	53	48	36	40	30	29	15	320
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	29	20	18	18	14	12	16	17	144
Sınıf Öğretmenliği	85	35	74	27	55	11	44	22	353
Toplam	183	108	140	81	109	53	89	54	817

Çalışma Grubunun Genel Yapısı ve Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzde Değerleri

Bu bölümde çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının saldırganlık ve umutsuzluk düzeyleriyle ilgili olabileceğini düşündüğümüz “ öğrenim görülen program, öğrenim görülen sınıf, cinsiyet, anne-baba birliktelik durumu, anne-babanın hayatta olup-olmama durumu ve algılanan SED” değişkenlerine ilişkin frekans ve yüzde değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 3.2. Öğretmen Adaylarının Öğrenim Gördükleri Programlara İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Öğrenim Program	Görülen	f	%	Geç.%	Yığ. %
Sınıf Öğretmenliği		353	43,2	43,2	43,2
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği		144	17,6	17,6	60,8
Türkçe Öğretmenliği		320	39,2	39,2	100
Toplam		817	100	100	

Tablo 3.2’de araştırmaya katılan öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri programa göre dağılımlarını incelediğimizde; grubun %43,2’sini “Sınıf Öğretmenliği” bölümünde, grubun %17,6’sını “Sosyal Bilgiler Öğretmenliği” bölümünde ve grubun %39,2’sini de “Türkçe Öğretmenliği” bölümünde öğrenim gören öğretmen adayları oluşturmaktadır.

Çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının öğrenim görülen sınıf düzeyleri değişkenine göre frekans ve yüzde değerleri Tablo 3.3.'de verilmiştir.

Tablo 3.3. Öğretmen Adaylarının Öğrenim Gördükleri Sınıf Düzeylerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Sınıf Düzeyi	f	%	Geç.%	Yığ. %
1.Sınıf	291	35,6	35,6	35,6
2.Sınıf	221	27,1	27,1	62,7
3.Sınıf	162	19,8	19,8	82,5
4.Sınıf	143	17,5	17,5	100
Toplam	817	100	100	

Tablo 3.3'de öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri sınıf düzeylerine göre dağılımlarını incelediğimizde; grubun %35,6'sını 1.sınıfta, grubun %27,1'ini 2.sınıfta, grubun %19,8'ini 3.sınıfta ve grubun %17,5'ini 4.sınıfta öğrenim gören öğretmen adayları oluşturmaktadır.

Çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenine göre frekans ve yüzde değerleri Tablo 3.4'de verilmiştir.

Tablo 3.4. Öğretmen Adaylarının Cinsiyete İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Cinsiyet	f	%	Geç.%	Yığ. %
Kız	521	63,8	63,8	63,8
Erkek	296	36,2	36,2	100
Toplam	817	100	100	

Tablo 3.4'de öğretmen adaylarının cinsiyete göre dağılımlarını incelediğimizde; grubun %63,8'ni kız, grubun %36,2'sinide erkek öğretmen adayları oluşturmaktadır.

Çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının anne-baba birliktelik durumuna göre frekans ve yüzde değerleri Tablo 3.5'de verilmiştir.

Tablo 3.5. Öğretmen Adaylarının Anne-Baba Birliktelik Durumuna İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Anne-Baba Birlikte mi?	<i>f</i>	%	<i>Geç.%</i>	<i>Yığıl. %</i>
Evet	784	96	96	96
Hayır	33	4	4	100
Toplam	817	100	100	

Tablo 3.5’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğretmen adaylarının anne-baba birliktelik durumuna göre dağılımlarını incelediğimizde; grubun %96,0’nı anne babası birlikte olan, grubun %4,0’nı anne-babası ayrı olan öğretmen adayları oluşturmaktadır.

Çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının annelerinin hayatta olup-olmama durumuna göre frekans ve yüzde değerleri Tablo 3.6’da verilmiştir.

Tablo 3.6. Annenin Hayatta Olup-Olmama Durumuna İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Anne Hayatta mı?	<i>f</i>	%	<i>Geç.%</i>	<i>Yığıl. %</i>
Evet	789	96,6	96,6	96,6
Hayır	28	3,4	3,4	100
Toplam	817	100	100	

Tablo 3.6’da öğretmen adaylarının annelerinin hayatta olup-olmama durumuna göre dağılımlarını incelediğimizde; grubun %96,6’sı annesi hayatta olan, grubun %3,4’nü ise annesini kaybetmiş olan öğretmen adayları oluşturmaktadır.

Çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının babalarının hayatta olup-olmama durumuna göre frekans ve yüzde değerleri Tablo 3.7’de verilmiştir.

Tablo 3.7. Babanın Hayatta Olup-Olmama Durumuna İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Baba Hayatta mı?	<i>f</i>	%	<i>Geç.%</i>	<i>Yığıl. %</i>
Evet	770	94,2	94,2	94,2
Hayır	47	5,8	5,8	100
Toplam	817	100	100	

Tablo 3.7’de araştırmaya katılan öğretmen adaylarının babalarının hayatta olup-olmama durumuna göre dağılımlarını incelediğimizde; grubun %94,2’sini babası hayatta olan, grubun %3,4’ünü ise babasını kaybetmiş olan öğretmen adayları oluşturmaktadır.

Çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının algıladıkları SED değişkenine göre frekans ve yüzde değerleri Tablo 3.8’de verilmiştir.

Tablo 3.8. Algılanan SED Değişkenine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Algılanan SED	<i>f</i>	%	<i>Geç.%</i>	<i>Yığıl. %</i>
Düşük	104	12,7	12,7	12,7
Orta	685	83,8	83,8	96,6
Yüksek	28	3,4	3,4	100
Toplam	817	100	100	

Tablo 3.8’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğretmen adaylarının algıladıkları SED değişkenine göre dağılımlarını incelediğimizde; grubun %12,7’sini düşük, grubun %83,8’ini orta, grubun %3,4’ünü ise yüksek SED olan öğretmen adayları oluşturmaktadır.

3.3. Verilerin Toplanması

Bu araştırmada üç farklı veri toplama aracı kullanılmıştır. Bunlar kişisel özellikleri belirleyebilmek için “Kişisel Bilgi Formu”, saldırgan davranışları belirlemek amacıyla “Saldırganlık Ölçeği” ve umutsuzluk düzeyin belirlemek amacıyla “Beck Umutsuzluk Ölçeği” dir.

3.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmanın sosyo-demografik değişkenleri hakkında veri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Ankette, öğretmen adaylarının saldırgan davranışları ve umutsuzluk durumları ile ilişkili olabileceği düşünülen değişkenlere ait verilerin toplanması için cinsiyeti, bölümü, sınıfı, anne-babanın sağ ve beraber olma durumları ve algıladıkları sosyo-ekonomik düzeyleri sorularına yer verilmiştir. (Ek 1).

3.3.2. Saldırganlık Ölçeği

Saldırganlık Ölçeği (Aggression Questionnaire) Buss ve Perry (1992) tarafından saldırganlığı ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Saldırganlığı beş boyutta inceleyen ve benzeri testlere göre saldırganlığın nasıl yansıtıldığını da tanımlayan, pek çok çalışmada kullanılmış bu ölçek, bireylerin rahatça yanıtlayabileceği sistematik bir ölçektir. Kendini değerlendirme tekniğine dayanan ölçek toplam 34 maddeden oluşturulmuştur. Ölçek 5’li likert tipinde geliştirilmiş olup, bireylerden ifadelerin karakterlerine ne kadar uygun olduğunu “Hiç uygun değil”den “Tam uygun”a kadar değerlendirmeleri istenmiştir. Saldırganlık ölçeği, yapılan faktör analizleri sonucunda “fiziksel saldırganlık”, “sözel Saldırganlık”, “öfke”, “düşmanlık” ve “dolaylı saldırganlık” olmak üzere beş alt Ölçekten meydana getirilmiştir (Can, 2002).

Saldırganlık Ölçeği’nin kısalığı, kolay okunur düzeyde olması, hem gençlere hem de karmaşık sözlü açıklamaları anlamakta güçlük çeken yetişkinlere uygulanmasını kolaylaştırmaktadır. Klinik ortamda tedavi planlamasında, ayrıca tedavi sırasında iyileşmeyi izlemek içinde kullanılabilen bir ölçektir. Saldırganlık ölçeğinin toplam puanı yüksek olarak saptandığında bireyin alt ölçek puanlarını incelemek gerekir. Ölçekte yer alan 8, 10, 11, 17, 23, 24, 25, 27. maddeler fiziksel saldırganlığı; 1, 4, 6, 20, 26. maddeler sözel saldırganlığı; 3, 7, 12, 16, 19, 22, 29, 32. maddeler öfke alt boyutunu; 2, 5, 9, 21, 28, 31, 33. maddeler düşmanlık alt boyutunu ve 13, 14, 15, 18, 30, 34. maddeler ise dolaylı saldırganlık alt boyutunu ölçmektedir (Can, 2002).

Ölçeğin Türkçe uyarlanması, geçerlik ve güvenilirli çalışmaları Can (2002) tarafından yapılmıştır. Ölçek, DSM IV tanı kriterlerine göre herhangi bir tanı almayan, sağlıklı ve gönüllü 300 bireye test-tekrar test şeklinde iki defa uygulanmıştır. Sonuç olarak ölçeğin Türkçe uyarlaması yüksek derecede güvenilir iç tutarlılığa sahip olduğu saptanmıştır. Cronbach alfa katsayısı=0,915 olarak bulunmuştur. Test yeniden test korelasyonu güvenilirliği $r=0,482-0,760$, $p=0,000$; alt ölçekler test yeniden test güvenilirliği fiziksel saldırganlıkta $r=0,847$; sözel saldırganlıkta $r=0,696$; öfkede $r=0,746$; düşmanlıkta $r=0,810$; dolaylı saldırganlıkta $r=0,743$; toplam saldırganlıkta $r=0,857$, $p=0,000$ olup yüksek düzeyde güvenilirlik elde edilmiştir. Eş değer ölçümde tanımlanan güvenilirliği Sürekli Öfke-Öfke Tarz Ölçeği'nin sürekli öfke, öfke içe, öfke dışa alt ölçekleri birbiriyle pozitif ilişkisi $r=0,531-0,746$ olarak bulunmuştur. Öfke kontrol ile saldırganlık ölçeği toplam puan ve tüm alt ölçek puanları arasındaki ilişki negatif yönde ($r=-0,304-0,146$) olarak bulunmuştur (Ek 2).

3.3. Beck Umutsuzluk Ölçeği

Beck Umutsuzluk Ölçeği Beck, Weissman, Lester ve Trexler tarafından 1974 yılında geliştirilen, bireyin geleceğe yönelik karamsarlık düzeyini belirlemeyi amaçlayan, kendini değerlendirme türünde bir ölçektir. Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ), 20 maddeden oluşan geleceğe yönelik duygu ve düşünceleri belirten ifadelerden oluşmaktadır. Ölçeğin puan aralığı 0–20 arasında olup, maddelerden 11 tanesinin cevabı doğru (evet), 9 tanesinin ise yanlış (hayır) şeklinde yanıtı vardır. Bireyden kendisine uygun olan ifadeler için “doğru”, uygun olmayan ifadeler için yanlış” seçeneğini işaretlemesi istenir. 11 maddede “doğru”, 9 maddede “yanlış” yanıtı içeren ölçekte her uyumlu yanıt için “1” puan, uyumsuz yanıt için ise “0” puan üzerinden değerlendirme yapılabilir. 20 madde sonucunda oluşan toplam puan ne kadar yüksekse umutsuzluğun da o oranda yüksek olduğu sonucu ortaya çıkar. Beck Umutsuzluk Ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışması Seber, Dilbaz, Kaptanoğlu ve Tekin (1993) tarafından yapılmıştır. 107 kişilik örneklem üzerinde yapılan araştırmada güvenilirlik için saptanan Cronbach Alfa katsayısı $a=0.86$, testtekrar test sonucu elde edilen Pearson momentleri çarpımı korelasyonu ise $r=0.73$ olarak bulunmuştur. Ölçek üzerinde daha sonra Durak ve Palabıyıkoglu (1994) tarafından

geçerlik çalışması yapılmış ve ölçek hakkında daha ayrıntılı bilgi elde edilmiştir. Bu çalışmada BUÖ'nin hem normal kişiler için hem de psikiyatrik ve kronik-fiziksel hastalığı olan bireylerde umutsuzluğu ölçmek için geçerli ve güvenilir olduğunu belirtmiştir. Araştırmada ölçek 373 kişi üzerinde uygulanmış, tüm örneklem için Alpha güvenirlik katsayısı $\alpha=0,85$ olarak bulunmuştur. İki yarım test tekniği ile birkaç kez daha hesaplanan güvenirlik katsayısı tüm örneklem için $r=0.85(p<0,001)$ olarak saptanmıştır. Ölçeğin her bir maddesinden alınan puanlar ile tüm ölçekten alınan puanlar arasındaki madde – test korelasyon katsayıları $r=.31$ ($p<0.001$) ile $r=0.67$ ($p<0.001$) arasında bulunmuştur. Ölçeğin geçerliğini test etmek amacıyla maddeler t-testi ile karşılaştırılmışlar ve anlamlı düzeyde ($p<0.001$) ayırt edici bulunmuşlardır. Ölçek üzerinde geliştirilen faktör analizi sonucunda ölçeğin “gelecekle ilgili duygular ve beklentiler” (1, 3, 7, 11 ve 18. maddeler, $\alpha = 0.78$), “motivasyon kaybı” (2, 4, 9, 12, 14, 16, 17 ve 20. maddeler, $\alpha =0.72$) ve “umut” (5, 6, 8, 10, 13, 15 ve 19. maddeler, $\alpha = 0.72$) olmak üzere üç faktörden oluştuğu belirtilmiştir (Ek 3).

3.4. Verilerin Çözümlemesi

Verilerin toplanması işlemi tamamlandıktan sonra eksik ve hatalı doldurulan formlar çıkarttırılıp, ‘Saldırganlık Ölçeği’, ‘Umutsuzluk Ölçeği’ ve ‘Kişisel Bilgi Formu’ndan elde edilen tüm veriler, SPSS paket programı ile çözümlenmiştir. Öncelikle ölçümlerin normal dağılım gösterip göstermediklerini belirlemek için kolmogrov smirnov testi uygulanmış ve ölçümlerin normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Fakat büyük örneklem verilerinde (bazı bilim adamları için $n>400$) test sonuçları normallik şartını sağlamadığını gösterse de pratikte çok önemi yoktur (Şencan, 2005: 196). Buradan yola çıkarak örneklem sayımızın 817 olmasından dolayı çalışmamızda parametrik testler uygulanmıştır. Çalışma grubunun özelliklerini betimleyici frekans ve yüzde değerleri verilmiştir. Daha sonra çalışma grubunun Saldırganlık ve Umutsuzluk Ölçeklerinden aldıkları ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıda belirtilen istatistiki çözümler yapılmıştır.

- Genel saldırganlık ve umutsuzluk düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı belirlemek için spearman farklar katsayısı hesabı yapılmıştır. Yine aynı şekilde ölçeklerin alt boyutlarının ve alt boyutların genel düzeylerle arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı belirlemek için spearman farklar katsayısı hesabı yapılmıştır.
- Çalışma grubunun genel saldırganlık ile alt boyutları ve genel umutsuzluk ile alt boyutlarının sınıf seviyesi ve SED değişkenlerine göre anlamlı farklılığın olup olmadığını belirlemek için Tek Yönlü Varyans analizi yapılmış fark bulunan ölçümler için grup varyanslarının homejenliği sınanmış ve varyansların homejen olmadığı görülmüştür. Çoklu karşılaştırmalarda Tamhane testi sonuçları değerlendirilmiştir.
- Çalışma grubunun genel saldırganlık ile alt boyutları ve genel umutsuzluk ile alt boyutlarının cinsiyet, anne-baba hayatta olup olmama durumu, anne- baba birliktelik durumu değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere Bağımsız Grup t testi uygulanmıştır.

4. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmanın amaçları doğrultusunda elde edilen verilerin, istatistiksel çözümlemelerine ve çözümlemeler sonucunda ortaya çıkan bulgulara yer verilmiştir. İstatistiksel çözümlemeler neticesinde elde edilen bulgular araştırmanın amaçlarının sunuş sırasına göre verilmiştir.

4.1. Öğretmen Adaylarının Genel Saldırganlık Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt probleminde “Öğretmen adaylarının genel saldırganlık düzeyleri ve alt ölçek puanları nasıl bir dağılım göstermektedir?” sorusuna cevap aranmıştır. Bu amaçla öğretmen adaylarının genel saldırganlık düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanlarının ortalama değerleri Tablo 4.1’de verilmiştir.

Tablo 4.1. Öğretmen Adaylarının Genel Saldırganlık Düzeyleri ve Ortalama Puanları

	N	$\bar{X}$	ss	Min. Puan	Maks. Puan	Alnabilecek Min. Puan	Maks. Puan
Genel Saldırganlık Düzeyi	817	82,21	20,64	38	144	34	170
Fiziksel Saldırganlık	817	16,68	7,25	8	40	8	40
Sözel Saldırganlık	817	13,4	3,75	5	25	5	25
Öfke	817	20,26	5,74	9	38	8	40
Düşmanlık	817	17,87	4,91	7	31	7	35
Dolaylı Saldırganlık	817	14	4,24	6	26	6	30

Tablo 4.1 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmen adaylarının genel saldırganlık ortalama puanlarının $\bar{X}=82,21$ olduğu görülmektedir. Buda öğretmen adaylarının yüksek saldırganlık seviyesine sahip olmadıklarının bir göstergesidir. Saldırganlık alt boyutlarına bakıldığında ise, en yüksek ortalama öfke boyutunda ($\bar{X}=20,26$) sahip oldukları görülmektedir. Öfke boyutunu takiben sırasıyla düşmanlık

($\bar{X}=17,87$), fiziksel saldırganlık ($\bar{X}=16,68$), dolaylı saldırganlık ($\bar{X}=14,00$) ve en düşük ortalamaya sahip oldukları sözel saldırganlık ($\bar{X}=13,40$) boyutu gelmektedir.

4.2. Öğretmen Adaylarının Cinsiyetlerine Göre Genel Saldırganlık Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt probleminde “Öğretmen adaylarının cinsiyetlerine göre genel saldırganlık düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?” sorusuna cevap aranmıştır. Bu amaçla yapılan “Bağımsız grup t-testi sonuçları Tablo 4.2’de verilmiştir.

Tablo 4.2. Cinsiyete Göre Genel Saldırganlık Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	ss	t	sd	p
Genel Saldırganlık Düzeyi	Kız	521	80,00	20,21	-4,100	815	0,000*
	Erkek	296	86,10	20,84			
Fiziksel Saldırganlık	Kız	521	15,67	7,08	-5,360	815	0,000*
	Erkek	296	18,45	7,21			
Sözel Saldırganlık	Kız	521	13,36	3,67	-0,468	815	0,640
	Erkek	296	13,48	3,90			
Öfke	Kız	521	19,80	5,73	-3,029	815	0,003*
	Erkek	296	21,06	5,69			
Düşmanlık	Kız	521	17,55	4,84	-2,477	815	0,013*
	Erkek	296	18,44	5,00			
Dolaylı Saldırganlık	Kız	521	13,62	4,13	-3,411	815	0,001*
	Erkek	296	14,67	4,37			

*p<0,05

Tablo 4.2’de öğretmen adaylarının genel saldırganlık düzeylerine bakıldığında, erkek öğretmen adaylarının ($\bar{X}=86,10$) kız öğretmen adaylarına ($\bar{X}=80,00$) göre daha yüksek ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Ve aralarında erkek öğretmen adayları lehine anlamlı bir farklılık vardır (p<0,05). Fiziksel saldırganlık boyutu

incelendiğinde erkek öğretmen adaylarının ($\bar{X}=18,45$) kız öğretmen adaylarına ($\bar{X}=15,67$) göre fiziksel saldırganlığı daha çok tercih ettikleri görülmektedir aynı zamanda fiziksel saldırganlık boyutunda erkek öğretmen adayları lehine anlamlı bir farka ulaşılmıştır ($p<0,05$). Sözel saldırganlık boyutunda ise erkek ($\bar{X}=13,48$) ve kız ($\bar{X}=13,36$) öğretmen adaylarının ortalama puanları benzerdir ve aralarında anlamlı bir fark yoktur ($p>0,05$). Öfke boyutunda erkek ve kız öğretmen adayları arasında, erkek öğretmen adayları lehine anlamlı bir farka ulaşılmış ($p<0,05$), erkek öğretmen adaylarının ($\bar{X}=21,06$) kız öğretmen adaylarına ($\bar{X}=19,80$) öfke düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Düşmanlık boyutunda da erkek öğretmen adaylarının ($\bar{X}=18,44$) kız öğretmen adaylarına ($\bar{X}=17,55$) göre daha yüksek ortalamaya sahip oldukları belirlenmiş ve yine erkek öğretmen adayları lehine anlamlı bir farka ulaşılmıştır ($p<0,05$). Dolaylı saldırganlık boyutuna bakıldığında, diğer boyutlarda olduğu gibi erkek öğretmen adaylarının ($\bar{X}=14,67$) kız öğretmen adaylarına ($\bar{X}=13,62$) göre daha yüksek ortalama puana sahip olduğu belirlenmiş yapılan bağımsız grup t-testi sonuçlarına göre de erkekler lehine anlamlı bir farklılığa ulaşılmıştır ($p<0,05$). Tüm bu bulgulara göre erkek öğretmen adaylarının saldırganlığın her boyutunu kız öğretmen adaylarına göre daha çok tercih ettikleri yorumu yapılabilir.

4.3. Öğretmen Adaylarının Öğrenim Gördükleri Sınıf Seviyelerine Göre Genel Saldırganlık Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt probleminde “Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri sınıf seviyelerine göre genel saldırganlık düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?” sorusuna cevap aranmıştır. Bu amaçla yapılan Tek Yönlü Varyans analizi sonuçları Tablo 4.3’ de verilmiştir.

Tablo 4.3. Sınıf Seviyesine Göre Genel Saldırganlık Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup-Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

	Sınıf Düzeyi	N	$\bar{X}$	ss	F	p
Genel Saldırganlık Düzeyi	1.Sınıf	291	81,99	20,43	0,279	0,841
	2.Sınıf	221	83,14	20,29		
	3.Sınıf	162	81,25	19,89		
	4.Sınıf	143	82,32	22,48		
Fiziksel saldırganlık	1.Sınıf	291	16,42	6,94	0,727	0,536
	2.Sınıf	221	16,57	7,12		
	3.Sınıf	162	16,57	6,95		
	4.Sınıf	143	17,48	8,34		
Sözel saldırganlık	1.Sınıf	291	13,29	3,69	0,434	0,728
	2.Sınıf	221	13,29	3,68		
	3.Sınıf	162	13,63	3,71		
	4.Sınıf	143	13,55	4,05		
Öfke	1.Sınıf	291	20,06	5,75	0,825	0,480
	2.Sınıf	221	20,78	5,53		
	3.Sınıf	162	20,04	5,92		
	4.Sınıf	143	20,12	5,86		
Düşmanlık	1.Sınıf	291	18,28	4,90	2,638	0,049*
	2.Sınıf	221	18,07	5,27		
	3.Sınıf	162	17,71	4,92		
	4.Sınıf	143	16,92	4,24		
Dolaylı Saldırganlık	1.Sınıf	291	13,95	4,33	2,395	0,067
	2.Sınıf	221	14,43	4,13		
	3.Sınıf	162	13,30	4,19		
	4.Sınıf	143	14,25	4,23		

*p<0,05

Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri sınıf seviyelerine göre saldırganlık düzeyleri karşılaştırıldığında, genel saldırganlık düzeyinde en yüksek ortalama ($\bar{X}=83,14$) ile 2. sınıf öğrencilerine aittir. 2. sınıf öğrencilerinin ardından sırasıyla 4. sınıf öğrencileri ($\bar{X}=82,32$), 1.sınıf öğrencileri ($\bar{X}=81,99$) ve en düşük ortalama sahip 3.sınıf öğrencileri ($\bar{X}=81,25$) gelmektedir. Fakat yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre herhangi bir farka ulaşamamıştır ($p>0,05$).

Fiziksel saldırganlık boyutunda ise ortalama puanlar sınıf düzeyine paralel olarak gitmiştir. Buna göre, 1.sınıf öğrencileri ($\bar{X}=16,42$) en düşük ortalama sahiptir. 2. ve 3. sınıf öğrencilerinin ($\bar{X}=16,57$) ise aynı ortalama sahip olmaları ilgi çekicidir. En yüksek ortalama ise 4. sınıf öğrencilerine ($\bar{X}=17,48$) aittir. Fiziksel saldırganlık boyutunda da sınıflar arası anlamlı bir farka ulaşamamıştır ($p>0,05$). Fakat bu bulgular fiziksel saldırganlığın sınıf düzeyinin yükselmesiyle arttığı şeklinde yorumlanabilir.

Sözel saldırganlık boyutu incelendiğinde, sınıf düzeyleri arasında istatistiksel anlamda herhangi farkta ulaşamadığı görülmüştür ($p>0,05$). Sözel saldırganlığı en çok tercih edenlerin 3. sınıf öğrencileri ($\bar{X}=13,63$) olduğu, 4. sınıf öğrencilerinin ($\bar{X}=13,55$) ise aynı ortalama sahip 1. ve 2. sınıf öğrencilerinden ($\bar{X}=13,29$) daha yüksek ortalama sahip olduğu belirlenmiştir.

Öfke boyutuna bakıldığında ortalama puanların birbirine yakın olduğu ve gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı gözlenmiştir ($p>0,05$). En yüksek ortalamanın 2. sınıf öğrencilerine ($\bar{X}=20,78$) ait olduğu en düşük ortalamanın ise ($\bar{X}=20,04$) 3. sınıf öğrencilerinin sahip olduğu belirlenmiştir.

Düşmanlık boyutunda elde edilen ortalama puanlar sınıf düzeyleri ile ters orantılı olduğu için dikkat çekicidir. Buna göre en yüksek ortalama 1. sınıf öğrencilerinde ($\bar{X}=18,28$) görülmüştür, 2. sınıf ($\bar{X}=18,07$), 3.sınıf ($\bar{X}=17,71$) ve en düşük ortalama ile 4.sınıf ($\bar{X}=16,92$) öğrencileri olmak üzere ortalama puanlarda sınıf düzeyi arttıkça bir düşme görülmektedir. Yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda da gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<0,05$). Bulunan bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için grup varyanslarının homojenliği test edilmiştir. Fark bulunan ölçümlerin grup varyansları incelendiğinde düşmanlık düzeyleri için grup varyanslarının homojen olmadığı belirlenmiş ve çoklu karşılaştırmalarda Tamhane testi sonuçları değerlendirilmiştir. Buna göre 1. sınıfta okumakta olan öğretmen adaylarının düşmanlık düzeyleri ile 4. sınıfta okumakta olan öğretmen adaylarının düşmanlık düzeyleri arasında 1. sınıflar lehine anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<0,05$).

Dolaylı saldırganlık boyutunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>0,05$). Öğretmen adaylarının aldıkları ortalamalara bakıldığında en yüksek ortalama 2.sınıf öğrencilerine ($\bar{X}=14,43$) aittir. İkinci sırada 4. sınıf öğrencileri ($\bar{X}=14,25$), üçüncü sırada 1.sınıf öğrencileri ($\bar{X}=13,95$) ve en düşük ortalamaya sahip 3. sınıf öğrencileri ($\bar{X}=13,30$) olmuştur.

4.4. Öğretmen Adaylarının Anne Hayatta Olup Olmama Durumuna Göre Genel Saldırganlık Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın dördüncü alt probleminde “Öğretmen adaylarının anne hayatta olup olmama durumuna göre genel saldırganlık düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?” sorusuna cevap aranmıştır. Bu amaçla yapılan Bağımsız Grup t Testi sonuçları Tablo 4.4’de verilmiştir.

Tablo 4.4. Anne Hayata Olup-Olmama Durumuna Göre Genel Saldırganlık Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup-Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

	Anne Hayatta mı?	N	$\bar{X}$	ss	t	sd	p
Genel Saldırganlık Düzeyi	Evet	789	82,03	20,54			
	Hayır	28	87,36	22,94	-1,343	815	0,18
Fiziksel Saldırganlık	Evet	789	16,57	7,18			
	Hayır	28	19,71	8,67	-2,263	815	0,024*
Sözel Saldırganlık	Evet	789	13,4	3,74			
	Hayır	28	13,36	4,2	0,064	815	0,949
Öfke	Evet	789	20,23	5,75			
	Hayır	28	21,21	5,53	-0,894	815	0,372
Düşmanlık	Evet	789	17,88	4,93			
	Hayır	28	17,64	4,63	0,252	815	0,801
Dolaylı Saldırganlık	Evet	789	13,95	4,25			
	Hayır	28	15,43	3,99	-1,813	815	0,07

$p<0,05$

Tablo 4.4’ de görüldüğü üzere, annesi hayatta olup olmama durumuna göre öğretmen adaylarının genel saldırganlık düzeyleri incelendiğinde annesi hayatta olmayan öğretmen adaylarının ($\bar{X}=87,36$) annesi hayatta olan öğretmen adaylarına

($\bar{X}=82.03$) göre daha yüksek ortalamaya sahip oldukları görülmekle birlikte gruplar arasında anlamlı bir farka ulaşamamıştır ($p>0,05$). Gruplar arasında en yüksek ortalama farkı fiziksel saldırganlık boyutunda elde edilmiştir. Buna göre annesini kaybetmiş olan öğretmen adayları ($\bar{X}=19,71$) annesi hayatta olan öğretmen adaylarına göre fiziksel saldırganlığı daha çok tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda gruplar arasında annesi hayatta olmayan öğretmen adayları lehine anlamlı bir farka ulaşılmıştır ($p<0,05$).

En düşük ortalama farkının elde edildiği sözel saldırganlık boyutunda ise, ortalama puanların birbirlerine çok yakın olduğu ve gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı gözlenmiştir ($p>0,05$). Elde edilen ortalamalara göre annesi hayatta olan öğretmen adaylarının ($\bar{X}=13,40$) sözel saldırganlığı annesini kaybetmiş öğretmen adaylarına ($\bar{X}=13,36$) göre daha çok kullandıkları belirlenmiştir.

Öfke boyutunda annesini kaybetmiş öğretmen adaylarının ($\bar{X}=21,21$) annesi hayatta olan öğretmen adaylarına göre ($\bar{X}=20,23$) ortalama puanlarının daha yüksek olduğu, düşmanlık boyutunda ise annesi hayatta olan öğretmen adaylarının ($\bar{X}=17,88$) annesi hayatta olmayan öğretmen adaylarına ($\bar{X}=17,64$) göre daha yüksek ortalamaya sahip oldukları görülmektedir. Dolaylı saldırganlık ortalama puanları incelendiğinde ise, annesini kaybetmiş öğretmen adaylarının ($\bar{X}=15,43$) annesi hayatta olanlara ($\bar{X}=13,95$) göre daha çok tercih ettikleri belirlenmiştir. Fakat öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık boyutları incelendiğinde, gruplar arasında ortalama farklarının düşük olduğu ve gruplar arasında anlamlı bir farka ulaşamadığı görülmektedir ($p>0,05$).

4.5. Öğretmen Adaylarının Baba Hayatta Olup Olmama Durumuna Göre Genel Saldırganlık Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın beşinci alt probleminde ise, “Öğretmen adaylarının baba hayatta olup olmama durumuna göre genel saldırganlık düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?” sorusuna cevap aranmış ve bu amaçla yapılan Bağımsız Grup t- Testi sonuçları Tablo 4.5’de verilmiştir.

Tablo 4.5. Baba Hayatta Olup-Olmama Durumuna Göre Genel Saldırganlık Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup-Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

	Baba Hayatta mı?	N	$\bar{X}$	ss	t	sd	p
Genel Saldırganlık Düzeyi	Evet	770	82,14	20,48	-0,415	815	0,678
	Hayır	47	83,43	23,28			
Fiziksel Saldırganlık	Evet	770	16,60	7,17	-1,079	50,115	0,286
	Hayır	47	17,96	8,46			
Sözel Saldırganlık	Evet	770	13,42	3,74	0,595	815	0,552
	Hayır	47	13,09	4,04			
Öfke	Evet	770	20,29	5,75	0,556	815	0,579
	Hayır	47	19,81	5,70			
Düşmanlık	Evet	770	17,84	4,87	-0,672	815	0,502
	Hayır	47	18,34	5,63			
Dolaylı Saldırganlık	Evet	770	13,99	4,25	-0,387	815	0,699
	Hayır	47	14,23	4,15			

Babası hayatta olan ve olmayan öğretmen adaylarının genel saldırganlık düzeyleri karşılaştırıldığında ortalama puanların birbirine yakın olduğu ve babasını kaybetmiş öğretmen adaylarının ($\bar{X}=83,43$) babası hayatta olan öğretmen adaylarına göre ($\bar{X}=82,14$) saldırganlık düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. Fakat gruplar arasında anlamlı bir farka ulaşamamıştır ($p>0,05$).

Fiziksel saldırganlık boyutu incelendiğinde, babasını kaybetmiş öğretmen adaylarının ($\bar{X}=17,96$) babası hayatta olan öğretmen adaylarına ($\bar{X}=16,60$) göre fiziksel saldırganlığı daha çok tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Yapılan bağımsız grup t- testi sonuçlarına göre gruplar arasında anlamlı bir farka ulaşamamıştır ($p>0,05$).

Sözel saldırganlık ve öfke boyutlarında da istatistiksel bir fark bulunamamıştır ($p>0,05$). Ama babası hayatta olan öğretmen adaylarının sözel saldırganlık ($\bar{X}=13,42$) ve öfke ($\bar{X}=20,29$) boyutlarındaki ortalamalarının babası hayatta olmayan öğretmen adaylarının sözel saldırganlık ($\bar{X}=13,09$) ve öfke ($\bar{X}=19,81$) ortalama

puanlarının genel saldırganlık ve diğer saldırganlık alt boyutlarından farklı olarak yüksek olması dikkat çekicidir.

Düşmanlık ve dolaylı saldırganlık boyutlarına bakıldığında ise, gruplar arası ortalamaların birbirine yakın olmasına karşın babasını kaybetmiş öğretmen adaylarının düşmanca davranışı ($\bar{X}=18,34$) ve dolaylı saldırganlığı ($\bar{X}=14,23$) babası hayatta olan öğretmen adaylarına göre, daha çok kullandıkları belirlenmiş ama gruplar lehine anlamlı bir farka ulaşamamıştır ($p>0,05$).

4.6. Öğretmen Adaylarının Anne-Baba Birliktelik Durumuna Göre Genel Saldırganlık Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın altıncı alt probleminde “Öğretmen adaylarının anne-baba birliktelik durumuna göre genel saldırganlık düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?” sorusuna cevap aranmış ve bu amaçla yapılan Bağımsız Grup t- Testi sonuçları Tablo 4.6’da verilmiştir.

Tablo 4.6. Anne-Baba Birliktelik Durumuna Göre Genel Saldırganlık Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup-Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

	Anne-baba birliktelik mi?	N	$\bar{X}$	ss	t	sd	p
Genel Saldırganlık Düzeyi	Evet	784	82,05	20,54	-1,059	815	0,290
	Hayır	33	85,94	22,72			
Fiziksel Saldırganlık	Evet	784	16,61	7,26	-1,268	815	0,205
	Hayır	33	18,24	6,93			
Sözel Saldırganlık	Evet	784	13,39	3,73	-0,367	815	0,714
	Hayır	33	13,64	4,37			
Öfke	Evet	784	20,23	5,74	-0,631	815	0,528
	Hayır	33	20,88	5,95			
Düşmanlık	Evet	784	17,86	4,92	-0,224	815	0,823
	Hayır	33	18,06	4,95			
Dolaylı Saldırganlık	Evet	784	13,95	4,22	-1,549	815	0,122
	Hayır	33	15,12	4,75			

Tablo 4.6’ ya göre anne-babanın birliktelik durumunun genel saldırganlığa etkisi incelendiğinde, gruplar arasında anlamlı bir farklılığa ulaşılmadığı ($p>0,05$)

fakat anne-babası ayrı olanların genel saldırganlık düzeylerinin ($\bar{X}=85,94$) anne-babası birlikte olanlara ($\bar{X}=82,05$) göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Fiziksel saldırganlık boyutuna bakıldığında, en yüksek ortalama farkının bu alt boyutta olduğu görülmektedir. Anne-babası ayrı olan öğretmen adayları ($\bar{X}=18,24$) anne-babası birlikte olan öğretmen adaylarına ($\bar{X}=16,61$) göre fiziksel saldırganlığı daha çok tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Fakat gruplar arasında anlamlı bir farka ulaşılamamıştır ($p>0,05$).

En düşük ortalama farkının olduğu sözel saldırganlık alt boyutunda da gruplar arası anlamlı bir farka ulaşılamamış ($p>0,05$), gruplar arası ortalama puanlarda anne-babası ayrı olanlar ($\bar{X}=13,64$) anne-babası birlikte olanlara ($\bar{X}=13,39$) göre daha yüksek ortalamaya sahiptirler.

Anne-babası ayrı olan öğretmen adaylarının öfke ($\bar{X}=20,88$), düşmanlık ($\bar{X}=18,06$) ve dolaylı saldırganlık düzeyleri anne-babası birlikte olan öğretmen adaylarının öfke ($\bar{X}=20,23$), düşmanlık ($\bar{X}=17,86$) ve dolaylı saldırganlık ($\bar{X}=13,95$) düzeylerine göre daha yüksek çıkmıştır fakat bu alt boyutlarda da gruplar lehine anlamlı bir farka ulaşılamamıştır ($p>0,05$).

Tüm bu bulgular değerlendirildiğinde, anne- baba ayrı olma durumunun genel saldırganlıkla birlikte saldırganlık alt boyutlarında, saldırganlığı azda olsa arttırdığı yorumu yapılabilir.

4.7. Öğretmen Adaylarının Algıladıkları SED Değişkenine Göre Genel Saldırganlık Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın yedinci alt probleminde “Öğretmen adaylarının algıladıkları SED seviyelerine göre genel saldırganlık düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?” sorusuna cevap aranmış ve bu doğrultuda yapılan Varyans Analizi sonuçları Tablo 4.7’ de verilmiştir.

Tablo 4.7 Algılanan SED Değişkenine Göre Genel Saldırganlık Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup-Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

	SED	N	$\bar{X}$	ss	F	p
Genel Saldırganlık Düzeyi	Düşük	104	82,24	18,54	1,483	0,228
	Orta	685	81,94	20,75		
	Yüksek	28	88,79	24,57		
Fiziksel saldırganlık	Düşük	104	16,52	7,27	2,046	0,130
	Orta	685	16,59	7,15		
	Yüksek	28	19,39	9,15		
Sözel Saldırganlık	Düşük	104	13,13	3,68	1,891	0,152
	Orta	685	13,39	3,73		
	Yüksek	28	14,68	4,31		
Öfke	Düşük	104	19,67	5,26	1,409	0,245
	Orta	685	20,29	5,79		
	Yüksek	28	21,68	6,17		
Düşmanlık	Düşük	104	18,86	4,89	2,755	0,064
	Orta	685	17,70	4,91		
	Yüksek	28	18,50	4,73		
Dolaylı Saldırganlık	Düşük	104	14,06	3,85	0,248	0,780
	Orta	685	13,97	4,31		
	Yüksek	28	14,54	4,03		

Tablo 4.7’ de öğretmen adaylarının algıladıkları SED durumunun genel saldırganlığa etkisi incelendiğinde, gruplar arasında anlamlı bir farklılığa ulaşılmadığı ($p>0,05$) bununla birlikte kendilerini yüksek SED’ de algılayan öğretmen adaylarının ($\bar{X}=18,24$) saldırganlığı kendilerini düşük ($\bar{X}=82,24$) ve orta ($\bar{X}=81,94$) SED’ de algılayan öğretmen adaylarına göre daha çok tercih ettikleri görülmüştür.

Fiziksel saldırganlık boyutuna bakıldığında, en yüksek ortalama farkının bu alt boyutta olduğu görülmektedir. En yüksek ortalamayı yüksek SED’ e sahip öğretmen adaylarının ($\bar{X}=19,39$) aldığı, bunu da sırasıyla birbirlerine yakın ortalama puanları ile orta ($\bar{X}=16,59$) ve düşük ($\bar{X}=16,52$) SED’ e sahip öğretmen adaylarının takip ettikleri belirlenmiştir. Fakat gruplar arasında anlamlı bir farka ulaşamamıştır ($p>0,05$).

Sözel saldırganlık alt boyutunda da gruplar arası anlamlı bir farka ulaşılamamış ($p>0,05$) fakat gruplar arası ortalama puanlar incelendiğinde, en yüksek ortalama puanın SED' i yüksek ($\bar{X}=14,68$) öğretmen adaylarına ait olduğu görülmektedir. Orta ($\bar{X}=13,39$) ve düşük ($\bar{X}=13,13$) SED' e sahip öğretmen adaylarının ise diğer boyutlarda olduğu gibi benzer ortalamalara sahip oldukları görülmüştür.

Öfke boyutu ele alındığında, ortalamalar arası çok büyük farklılıkların olmadığı en düşük ortalamayı düşük ($\bar{X}=19,67$) SED' e sahip öğretmen adaylarının elde ettikleri ve en yüksek ortalamayı ise yüksek ($\bar{X}=21,68$) SED' e sahip öğretmen adaylarının aldıkları belirlenmiştir. Yapılan bağımsız grup t-testi sonuçlarına göre ise, gruplar arasında anlamlı bir farka ulaşılamamıştır ($p>0,05$).

Tablodaki verilere göre düşmanlık boyutu değerlendirildiğinde, ortalama farklarının çok yüksek olmadığı fakat diğer boyutlarda elde edilen verilerin aksine, en yüksek ortalamanın düşük ($\bar{X}=18,86$) SED' e sahip öğretmen adayları tarafından elde edildiği gözlenmiştir. İkinci sırada ise, yüksek ($\bar{X}=18,50$) SED' e sahip öğretmen adaylarının olduğu ve düşmanca davranışı en az kullandığını belirten grubun ise orta ($\bar{X}=17,70$) SED' e sahip öğretmen adayları oldukları belirlenmiştir. Ancak gruplar arasında anlamlı bir farka ulaşılamamıştır ($p>0,05$).

Dolaylı saldırganlık boyutunda da gruplar arası anlamlı bir farka ulaşılamamış ($p>0,05$), dolaylı saldırganlığı en çok tercih edenlerin yüksek ($\bar{X}=14,54$) SED' e sahip öğretmen adaylarının olduğu belirlenmiştir. Orta ($\bar{X}=13,97$) SED' e sahip öğretmen adaylarının ise, dolaylı saldırganlığı diğer gruplara göre daha az kullandıkları görülmüştür.

4.8. Öğretmen Adaylarının Genel Umutsuzluk Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın sekizinci alt probleminde “Öğretmen adaylarının genel umutsuzluk düzeyleri ve alt ölçek puanları nasıl bir dağılım göstermektedir?” Bu

amaçla öğretmen adaylarının genel saldırganlık düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanlarının ortalama değerleri Tablo 4.8’ de verilmiştir.

Tablo 4.8. Öğretmen Adaylarının Genel Umutsuzluk Düzeyleri ve Ortalama Puanları

	N	$\bar{X}$	ss	Min. Puan	Maks. Puan	Alnabilecek Min. Puan	Maks. Puan
Genel Umutsuzluk Düzeyi	817	5,60	4,63	0,00	20,00	0	20
Gelecekle ilgili duygular ve beklentiler	817	1,11	1,41	0,00	5,00	0	5
Motivasyon Kaybı	817	2,67	2,17	0,00	8,00	0	8
Umut	817	1,83	1,72	0,00	7,00	0	7

Tablo 4.8’ de öğretmen adaylarının genel umutsuzluk düzeyleri ile umutsuzluk alt boyutlarından aldıkları ortalama puanlar incelendiğinde, genel umutsuzluk puanlarının $\bar{X}=5,60$ olduğu görülmektedir. Umutsuzluk alt boyutlarında en yüksek ortalama motivasyon kaybı ($\bar{X}=2,67$) boyutunda görülmektedir. Motivasyon kaybı boyutundan sonra $\bar{X}=1,83$ ortalama puanı ile umut boyutu gelmektedir. En düşük ortalamayı ise gelecekle ilgili duygular ve beklentiler ($\bar{X}=1,11$) boyutundan aldıkları görülmektedir. Tüm bu ortalama sonuçları öğretmen adaylarının düşük umutsuzluk düzeyine sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir.

4.9. Öğretmen Adaylarının Cinsiyetlerine Göre Genel Umutsuzluk Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular

Çalışmanın dokuzuncu alt probleminde “Öğretmen adaylarının cinsiyetlerine genel umutsuzluk düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?” sorusuna cevap bulunması için yapılan Bağımsız Grup t- Testi sonuçları Tablo 4.9’ da verilmiştir.

Tablo 4.9. Cinsiyete Göre Genel Umutsuzluk Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	ss	t	sd	p
Genel Umutsuzluk Düzeyi	Kız	521	5,31	4,57	-2,359	815	0,019*
	Erkek	296	6,10	4,68			
Gelecekle ilgili duygular ve beklentiler	Kız	521	1,00	1,38	-2,733	589,428	0,006*
	Erkek	296	1,29	1,45			
Motivasyon Kaybı	Kız	521	2,54	2,12	-2,220	815	0,027*
	Erkek	296	2,89	2,23			
Umut	Kız	521	1,77	1,69	-1,277	815	0,202
	Erkek	296	1,93	1,76			

*p<0,05

Tablo 4.9’ da görüldüğü üzere erkek öğretmen adaylarının genel umutsuzluk düzeyleri incelendiğinde erkek öğretmen adaylarının ($\bar{X}=6,10$) kız öğretmen adaylarına ($\bar{X}=5,31$) göre daha yüksek ortalamaya sahip oldukları gözlemlenmiştir yapılan bağımsız grup t-testi sonuçlarına göre de erkekler lehine anlamlı bir farka ulaşılmıştır(p<0,05). Umutsuzluk alt boyutlarında yine erkek öğretmen adaylarının daha yüksek ortalamalara sahip olduğu görülmüştür. Buna göre, gelecekle ilgili duygular ve beklentiler boyutunda erkek öğretmen adaylarının ($\bar{X}=1,29$) kız öğretmen adaylarına ($\bar{X}=1,00$) göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu, motivasyon kaybı boyutunda da benzer biçimde erkek öğretmen adayları ($\bar{X}=2,89$) kız öğretmen adaylarına ($\bar{X}=2,54$) oranla daha yüksek puan almışlar ve her iki alt boyutta da erkekler lehine anlamlı bir farka ulaşılmıştır (p<0,05). Umut boyutunda ise istatistiksel anlamda bir farka ulaşamamış (p>0,05), erkek öğretmen adayları ($\bar{X}=1,93$) ve kız öğretmen adayları ($\bar{X}=1,77$) arasında en düşük ortalama farkı da bu boyutta elde edilmiştir.

4.10. Öğretmen Adaylarının Öğrenim Gördükleri Sınıf Seviyelerine Göre Genel Umutsuzluk Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın onuncu alt probleminde “Öğretmen adaylarının sınıf düzeyine göre umutsuzluk düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?” sorusuna cevap aranmış ve bu doğrultuda yapılan Tek Yönlü Varyans analizi sonuçları Tablo 4.10’ da gösterilmiştir.

Tablo 4.10 Sınıf Seviyesine Göre Genel Umutsuzluk Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup-Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

		N	$\bar{X}$	ss	F	p
Genel Umutsuzluk Düzeyi	1.Sınıf	291	5,67	4,36	0,176	0,912
	2.Sınıf	221	5,69	4,89		
	3.Sınıf	162	5,56	4,69		
	4.Sınıf	143	5,36	4,69		
Gelecekle ilgili duygular ve beklentiler	1.Sınıf	291	1,13	1,34	0.164	0.921
	2.Sınıf	221	1,14	1,51		
	3.Sınıf	162	1,07	1,39		
	4.Sınıf	143	1,06	1,43		
Motivasyon Kaybı	1.Sınıf	291	2,73	2,14	0,260	0,854
	2.Sınıf	221	2,66	2,19		
	3.Sınıf	162	2,69	2,18		
	4.Sınıf	143	2,53	2,18		
Umut	1.Sınıf	291	1,82	1,61	0,140	0,936
	2.Sınıf	221	1,89	1,84		
	3.Sınıf	162	1,81	1,72		
	4.Sınıf	143	1,78	1,74		

Tablo 4.10.’ da öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri sınıf seviyelerine göre genel umutsuzluk düzeyleri karşılaştırıldığında, en yüksek ortalamanın 2.sınıf öğrencilerinde ($\bar{X}=5,69$) ait olduğu görülmektedir. Bunu 1. sınıf ($\bar{X}=5,67$) ve 3. sınıf ($\bar{X}=5,56$) öğrencileri izlemekte ve en düşük ortalama ise 4. sınıf öğrencilerinde ($\bar{X}=5,36$) görülmektedir. Genel umutsuzluk düzeyinde gruplar arası anlamlı bir farka ulaşamamıştır ($p>0,05$). Gelecekle ilgili duygular ve beklentiler boyutunda da

ortalama değerlerin birbirine çok yakın olduğu ve gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı gözlenmiştir ($p>0,05$). Bu boyutta en dikkat çekici sonuç genel umutsuzluk düzeyinde olduğu gibi en yüksek ortalamanın 2. sınıf ($\bar{X}=1,14$) ve en düşük ortalamanın ise 4. sınıf ($\bar{X}=1,06$) öğrencilerine ait olmasıdır. Motivasyon kaybı boyutu incelendiğinde gruplar arası ortalamaların birbirlerine yakın olduğu ve istatistiksel olarak gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Fakat bu boyutta da 4. sınıf öğrencilerinin ($\bar{X}=2,53$) en düşük ortalama sahip olmaları ilgi çekicidir. Umut boyutuna bakıldığında yine birbirine yakın ortalama puanlarının elde edildiği görülmüş ve gruplar arasında herhangi bir farklılığa ulaşılamamıştır ($p>0,05$).

4.11. Öğretmen Adaylarının Anne Hayatta Olup Olmama Durumuna Göre Genel Umutsuzluk Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular

Çalışmanın onbirinci alt problemde “Öğretmen adaylarının anne hayatta olup olmama durumuna göre genel umutsuzluk düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?” sorusuna cevap aranmaktadır. Bu amaçla yapılan Bağımsız Grup t-Testi sonuçları Tablo 4.11’ de verilmiştir.

Tablo 4.11. Anne Hayatta Olup-Olmama Durumuna Göre Genel Umutsuzluk Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup-Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

	Anne Hayatta mı?	N	$\bar{X}$	ss	t	sd	p
Genel Umutsuzluk Düzeyi	Evet	789	5,54	4,58			
	Hayır	28	7,36	5,52	-2,050	815	0,041*
Gelecekle ilgili duygular ve beklentiler	Evet	789	1,09	1,40			
	Hayır	28	1,68	1,74	-2,187	815	0,029*
Motivasyon Kaybı	Evet	789	2,65	2,16			
	Hayır	28	3,00	2,39	-0,830	815	0,407
Umut	Evet	789	1,80	1,68			
	Hayır	28	2,68	2,40	-1,923	27,943	0,065

* $p<0,05$

Tabloya bakıldığında, annesini kaybetmiş öğretmen adaylarının ($\bar{X}=7,36$) annesi hayatta olan öğretmen adaylarına ($\bar{X}=5,54$) göre genel umutsuzluk düzeylerinin daha yüksek olduğu ve yapılan bağımsız grup t-testi sonuçlarına göre de annesini kaybetmiş öğretmen adayları lehine anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$). Gelecekle ilgili duygular ve beklentiler boyutunda da annesi hayatta olmayan öğretmen adayları lehine anlamlı bir farka ulaşılmış ($p<0,05$) ve annesi hayatta olmayan öğretmen adaylarının ($\bar{X}=1,68$) annesi hayatta olanlara ($\bar{X}=1,09$) göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Motivasyon kaybı boyutu incelendiğinde annesini kaybetmiş olanların ($\bar{X}=3,00$) annesi hayatta olanlara ($\bar{X}=2,65$) göre motivasyon kaybını daha çok yaşadıkları görülmektedir fakat gruplar arasında anlamlı bir farka ulaşılamamıştır ($p>0,05$).

Umut boyutunda da ortalama puanlarda annesini kaybetmiş öğretmen adaylarının ($\bar{X}=2,68$) annesi hayatta olanlara ($\bar{X}=1,80$) göre daha yüksek puan elde ettikleri görülmektedir ama gruplar arasında anlamlı bir farka ulaşılamamıştır ($p>0,05$).

4.12. Öğretmen Adaylarının Baba Hayatta Olup Olmama Durumuna Göre Genel Umutsuzluk Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular

Çalışmanın onikinci alt probleminde “Öğretmen adaylarının baba hayatta olup olmama durumuna göre genel umutsuzluk düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?” sorusuna cevap aranmış ve bu amaçla yapılan Bağımsız Grup t-Testi sonuçları Tablo 4.12’ de gösterilmiştir.

Tablo 4.12. Babanın Hayatta Olup-Olmama Durumuna Göre Genel Umutsuzluk Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup-Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

	Baba Hayatta mı?	N	$\bar{X}$	ss	t	sd	p
Genel Umutsuzluk Düzeyi	Evet	770	5,58	4,61	-0,416	815	0,678
	Hayır	47	5,87	4,98			
Gelecekle ilgili duygular ve beklentiler	Evet	770	1,10	1,40	-0,319	815	0,750
	Hayır	47	1,17	1,55			
Motivasyon Kaybı	Evet	770	2,68	2,16	0,783	815	0,434
	Hayır	47	2,43	2,29			
Umut	Evet	770	1,80	1,68	-1,510	49,599	0,137
	Hayır	47	2,28	2,12			

Tablo 4.12’de öğretmen adaylarının genel umutsuzluk düzeyleri babalarının hayatta olup olmama durumuna göre değerlendirildiğinde, gruplar arasında anlamlı bir farka ulaşamadığı ($p>0,05$), ortalama puanların birbirine çok yakın olduğu fakat az farkla da olsa babasını kaybeden öğretmen adaylarının ($\bar{X}=5,87$) babası hayatta olan öğretmen adaylarına göre genel umutsuzluk düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Gelecekle ilgili duygular ve beklentiler boyutunda da benzer bulgular ortaya çıkmış ve babası hayatta olmayan öğretmen adaylarının ($\bar{X}=1,17$) babası hayatta olan öğretmen adaylarına ($\bar{X}=1,10$) göre daha yüksek ortalamaya sahip oldukları görülmüştür. Fakat gruplar arasında anlamlı bir farka ulaşamamıştır ($p>0,05$).

Motivasyon kaybı boyutunda gruplar karşılaştırıldığında, babası hayatta olan öğretmen adaylarının ($\bar{X}=2,68$) babası hayatta olmayan öğretmen adaylarına ($\bar{X}=2,43$) göre motivasyon kaybını daha çok yaşadıkları görülmektedir. Gruplar arasında anlamlı bir farka ulaşamamasına rağmen ($p>0,05$) bu duruma, babanın varlığının bireye gelecekle ilgili güven vermesi dolayısıyla da bu güven duygusunun bireyin motivasyon düzeyini üst düzeyde tutmasını engellediği yorumu yapılabilir.

Umut boyutu incelendiğinde, gruplar lehine anlamlı bir farklılığa ulaşamamıştır ($p>0,05$). Fakat ortalama değerlere bakıldığında en yüksek fark bu boyutta ortaya

çıkmiştir. Buna göre, babası hayatta olmayan öğretmen adaylarının ($\bar{X}=2,28$) ortalama puanları babası hayatta olan öğretmen adaylarına ($\bar{X}=1,80$) daha yüksektir.

4.13. Öğretmen Adaylarının Anne-Baba Birliktelik Durumuna Göre Genel Umutsuzluk Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular

Çalışmanın onüçüncü alt problemünde “Öğretmen adaylarının anne-baba birliktelik durumuna göre genel umutsuzluk düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?” sorusuna cevap alınmak istenmiş ve bu amaca uygun olarak yapılan Bağımsız grup t-Testi sonuçları Tablo 4.13’ de verilmiştir.

Tablo 4.13. Anne Baba Birliktelik Durumuna Göre Genel Umutsuzluk Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup-Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

	Anne-baba birlikte mi?	N	$\bar{X}$	ss	t	sd	p
Genel Umutsuzluk Düzeyi	Evet	784	5,65	4,67	2,119	37,721	0,041*
	Hayır	33	4,39	3,27			
Gelecekle ilgili duygular ve beklentiler	Evet	784	1,12	1,42	1,850	36,737	0,072
	Hayır	33	0,76	1,09			
Motivasyon Kaybı	Evet	784	2,68	2,18	1,403	36,313	0,169
	Hayır	33	2,24	1,75			
Umut	Evet	784	1,85	1,73	1,483	815	0,138
	Hayır	33	1,39	1,41			

P<0,05

Tablo 4.13.’ de elde edilen bulgulara göre, anne-babanın birliktelik durumunun genel umutsuzluk düzeyine etkisi incelendiğinde, anne-babası birlikte olan öğretmen adaylarının ortalama puanlarının ($\bar{X}=5,65$) anne-babası ayrı olanlara ($\bar{X}=4,39$) göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bununla birlikte gruplar arasında anne-babası birlikte olan öğretmen adayları lehine anlamlı bir farklılığa ulaşıldığı görülmektedir ($p<0,05$).

Gelecekle ilgili duygular ve beklentiler boyutuna bakıldığında, anne-babası ayrı olan öğretmen adaylarının ($\bar{X}=0,76$) anne-babası birlikte olan öğretmen adaylarına

($\bar{X}=1,12$) göre gelecekle ilgili duygu ve beklentilerinin daha düşük olduğu belirlenmiştir. Fakat gruplar arasında anlamlı bir farka ulaşamamıştır ($p>0,05$).

Motivasyon kaybı boyutu incelendiğinde ise, anne-babası birlikte olan öğretmen adaylarını ($\bar{X}=2,68$) anne-babası ayrı olan öğretmen adaylarına ($\bar{X}=2,24$) göre motivasyon kaybını daha çok yaşadıklarını belirtmişlerdir. Gruplar arasındaki bu fark bağımsız grup t-testi sonuçlarına göre anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$).

Umut boyutunda gruplar karşılaştırıldığında, anne-babası birlikte olan öğretmen adaylarını ($\bar{X}=1,85$) anne-babası ayrı olan öğretmen adaylarına ($\bar{X}=1,39$) göre gelecekle ilgili umutlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Umut boyutunda da diğer alt boyutlar gibi gruplar arasında anlamlı bir farka ulaşamamıştır ($p>0,05$).

4.14. Öğretmen Adaylarının Algıladıkları SED Değişkenine Göre Genel Umutsuzluk Düzeyleri ve Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular

Çalışmanın ondördüncü alt problemde “Öğretmen adaylarının algıladıkları SED seviyelerine göre genel umutsuzluk düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanlarında anlamlı bir fark var mıdır?” cevap bulabilmek için yapılan Tek Yönlü Varyans analizi sonuçları Tablo 4.14’de gösterilmiştir.

Tablo 4.14. Algılanan SED Değişkenine Göre Genel Umutsuzluk Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanlarında Anlamlı Bir Farkın Olup-Olmadığını Belirlemek İçin Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

	SED	N	$\bar{X}$	ss	F	p
Genel Umutsuzluk Düzeyi	Düşük	104	5,57	4,49	1,138	0,321
	Orta	685	5,52	4,63		
	Yüksek	28	6,82	5,03		
Gelecekle ilgili duygular ve beklentiler	Düşük	104	1,16	1,43	0,461	0,631
	Orta	685	1,09	1,41		
	Yüksek	28	1,32	1,52		
Motivasyon Kaybı	Düşük	104	2,71	2,02	1,541	0,215
	Orta	685	2,63	2,17		
	Yüksek	28	3,36	2,57		
Umut	Düşük	104	1,89	1,58	0,614	0,542
	Orta	685	1,80	1,72		
	Yüksek	28	2,14	2,01		

Genel umutsuzluk düzeyi algılanan SED değişkenine göre değerlendirildiğinde, yüksek ($\bar{X}=6,82$) SED' e sahip öğretmen adaylarının en yüksek ortalamaoya sahip oldukları en düşük ortalamaoyı ise orta ($\bar{X}=5,52$) SED' e sahip öğretmen adaylarının aldıkları görülmektedir. Yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda ise gruplar arasında anlamlı bir fark elde edilememiştir ($p>0,05$).

SED değişkenine göre, gelecekle ilgili duygular ve beklentilerin yüksek olduğunu belirten grup ise, yüksek ($\bar{X}=1,32$) SED' e sahip öğretmen adayları olmuştur. Genel umutsuzluk düzeyinde olduğu gibi, en düşük ortalama ($\bar{X}=1,09$) orta SED' e sahip öğretmen adaylarına aittir. Fakat yine gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p>0,05$).

Diğer boyutlar ele alındığında ise, benzer bulgulara ulaşılmış ve yüksek SED' e sahip öğretmen adaylarının umut ($\bar{X}=2,14$) ile motivasyon kaybı ($\bar{X}=3,36$) boyutlarında en yüksek ortalamalara sahip oldukları, en düşük ortalamaların ise orta SED' e sahip öğretmen adayları tarafından alındığı görülmüştür. Ancak gruplar arasında anlamlı bir farka ulaşılammıştır ($p>0,05$).

4.15. Öğretmen Adaylarının Genel Saldırganlık ve Umutsuzluk Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanları Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Çalışmanın son alt probleminde “Öğretmen adaylarının genel saldırganlık ve umutsuzluk düzeyleri ile birlikte alt ölçek puanları arasında anlamlı bir ilişki varmıdır? Sorusuna cevap aranmış ve bu amaçla elde edilen Spearman-Brown Korelasyon Katsayıları Tablo 4.15’ de verilmiştir.

Tablo 4.15. Genel Saldırganlık ve Umutsuzluk Düzeyleri İle Birlikte Alt Ölçek Puanları Arasında Anlamlı Bir İlişkinin Olup-Olmadığını Gösteren Spearman-Brown Korelasyon Katsayıları

	Genel Saldırganlık	Fiziksel Saldırganlık	Sözel Saldırganlık	Öfke	Düşmanlık	Dolaylı Saldırganlık
Genel Umutsuzluk	0,202(**)	0,170(**)	0,078(*)	0,170(**)	0,172(**)	0,163(**)
Gelecekle ilgili duygular ve beklentiler	0,187(**)	0,161(**)	0,097(**)	0,151(**)	0,140(**)	0,159(**)
Motivasyon Kaybı	0,199(**)	0,165(**)	0,090(**)	0,174(**)	0,163(**)	0,158(**)
Umut	0,138(**)	0,120(**)	0,022(**)	0,111(**)	0,141(**)	0,113(**)

*p<0,05 **p<0.01

Tablo 4.15 incelendiğinde, genel umutsuzluk ve genel saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir ($p<0.01$). Bulunan korelasyon katsayısı (0,202) düşük düzeyde bir ilişkiyi göstermektedir. Genel saldırganlık düzeyi ile umutsuzluk alt boyutları karşılaştırıldığında ise, en düşük ilişkinin umut alt boyutunda ($r=0,138$) olduğu görülmektedir. Bunu takiben gelecekle ilgili duygular ve beklentiler ($r=0,187$) alt boyutu gelmektedir. En yüksek ilişki ise motivasyon kaybı ($r=0,199$) alt boyutunda görülmüştür. Genel saldırganlık düzeyi ile umutsuzluk alt ölçekleri arasında bulunan bu korelasyon katsayılarının $p<0.01$ anlamlılık düzeyinde önemli olduğu görülmüştür. Genel umutsuzluk düzeyi ile saldırganlık alt boyutları değerlendirildiğinde, en yüksek ilişkinin düşmanlık ($r=0,172$) alt boyutunda olduğu belirlenmiştir. Fiziksel saldırganlık ve öfke ($r=0,170$) boyutlarının genel umutsuzlukla ilişkisinin aynı düzeyde olduğu, dolaylı saldırganlık ($r=0,163$) boyutunun da diğer boyutlara benzer fakat daha düşük korelasyon katsayısı ile genel umutsuzluk düzeyiyle anlamlı bir ilişkisinin olduğu görülmektedir. En düşük anlamlı ilişki ise, $r = 0,078$ korelasyon kat sayısı ile sözel saldırganlık boyutunda tespit edilmiştir.

Öğretmen adaylarının saldırganlık ve umutsuzluk alt boyutlarının ilişkileri incelendiğinde, düşük düzeyde bir ilişkinin olduğu gözlenmiştir. Burada dikkat çeken bulgular ise, umut alt boyutunun saldırganlık alt boyutlarıyla en düşük ilişkiye sahip

olmasıdır. Bununla birlikte motivasyon kaybı alt boyutunun sözel saldırganlık dışında saldırganlık alt boyutlarıyla diğer umutsuzluk alt boyutlarına göre daha yüksek düzeyde ilişkisinin olması önemli görülmektedir.

SONUÇ

Araştırma grubunun %43,2'sini “Sınıf Öğretmenliği” bölümü, %17,6'sını “Sosyal Bilgiler Öğretmenliği” bölümü ve %39,2'sini de “Türkçe Öğretmenliği” bölümünde öğrenim gören öğretmen adayları oluşturmaktadır (Tablo 3.2). Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri sınıf düzeylerine göre dağılımlarını incelediğinde; grubun %35,6'sını 1.sınıfta, grubun %27,1'ini 2.sınıfta, grubun %19,8'ini 3.sınıfta ve grubun %17,5'ini 4.sınıfta öğrenim gören öğretmen adayları oluşturduğu görülmektedir (Tablo 3.3). Cinsiyet olarak araştırma grubunun %63,8'ni bayan, grubun %36,2'sinide erkek öğretmen adayları oluşturmaktadır. Cinsiyet anlamında arada oluşan bu fark bayanların öğretmenlik mesleğine daha fazla ilgi gösterdiğinin bir işareti olarak ele alınabilir (Tablo 3.4). Araştırma grubumuzun anne-baba birliktelik durumuna bakıldığında ise grubun %96,0'nı anne babası birlikte olan ve grubun %4,0'nı anne-babası ayrı olan öğretmen adaylarının oluşturduğu görülmektedir (Tablo 3.5). Araştırma grubunda %96,6'sı annesi hayatta olan ve %3,4'ü annesini kaybetmiş olan öğretmen adayları bulunmaktadır (Tablo 3.6). Bununla birlikte grubun %94,2'si babası hayatta olan, grubun %5,8'i ise babasını kaybetmiş olan öğretmen adayları oluşturmaktadır (Tablo 3.7). Ayrıca öğretmen adaylarının sosyo-ekonomik dağılımlarına bakıldığında ise, grubun %12,7'sini düşük, %83,8'ini orta, %3,4'ünü ise yüksek sosyo-ekonomik düzeyde olan öğretmen adayları oluşturmaktadır (Tablo 3.8).

Araştırma grubunun genel saldırganlık düzeyine ve saldırganlık alt ölçek puanlarına bakıldığında, grubun genel saldırganlık ortalama puanının $\bar{X}=82,21$ olduğu, saldırganlık alt boyutlarına bakıldığında ise, en yüksek ortalamaya öfke boyutunda ($\bar{X}=20,26$) sahip oldukları görülmektedir. Öfke boyutunu sırasıyla düşmanlık ($\bar{X}=17,87$), fiziksel saldırganlık ($\bar{X}=16,68$), dolaylı saldırganlık ($\bar{X}=14,00$) ve en düşük ortalamaya sahip oldukları sözel saldırganlık ($\bar{X}=13,40$) boyutu izlemektedir. Elde edilen bu sonuçlar ölçekten alınabilecek en yüksek puanlarla karşılaştırıldığında öğretmen adaylarının saldırganlık düzeylerinin orta düzeyde olduğu söylenebilir (Tablo 4.1). Kurtyılmaz (2005), öğretmen adayları üzerinde yaptığı çalışmada öğretmen adaylarının yüksek olmayan orta düzeyde

saldırganlığa sahip olduklarını belirlemiştir, elde ettiği sonuçlar ulaştığımız bu sonucu destekler niteliktedir. Tok' da (2001) çalışmasında üniversite öğrencilerinin orta düzeyde saldırganlığa sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Öğretmen adaylarının cinsiyete göre genel saldırganlık düzeylerine ve saldırganlık alt boyutlarına bakıldığında, erkek öğretmen adaylarının bayan öğretmen adaylarına göre hem genel saldırganlık düzeylerinin hem de saldırganlık alt boyutları olan fiziksel saldırganlık, öfke, düşmanlık, dolaylı saldırganlık ve sözel saldırganlık puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Yapılan istatistikî analizler sonucunda da erkek ve bayan öğretmen adaylarının fiziksel saldırganlık, öfke, düşmanlık, dolaylı saldırganlık ve genel saldırganlık düzeyleri arasında erkekler lehine anlamlı bir fark bulunurken, sözel saldırganlık alt boyutunda manidar bir farka rastlanılmamıştır (Tablo 4.2). Bu sonuca paralellik gösteren bir sonuçta Sharf (2000) tarafından elde edilmiştir. Araştırmasında sözel saldırganlığın cinsiyete göre bir farklılık göstermediği, fiziksel saldırganlığın ise erkekler tarafından daha çok tercih edildiği sonucuna ulaşmıştır. Kurtyılmaz' da (2005) öğretmen adayları üzerinde yaptığı çalışmasında erkek öğretmen adaylarının kızlara göre daha saldırgan oldukları sonucuna ulaşmıştır. Güner' de (1995) benzer bir şekilde dinlenen müzik türünün saldırganlığa etkisi konusunda yaptığı çalışmada erkeklerin kızlara göre daha saldırgan oldukları sonucunu elde etmiştir. Tok' da (2001) çalışmasında saldırganlık düzeylerinde en büyük farklılığın kız ve erkekler arasında olduğu sonucuna ulaşmıştır. Eroğlu (2009), lise ve üniversite öğrencilerinin saldırganlıklarını karşılaştırdığı araştırmasında, erkeklerin kızlara göre daha saldırgan olduğu sonucuna ulaşmıştır. Karataş (2008), lise öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmasında fiziksel saldırganlık düzeylerinde cinsiyet açısından anlamlı farklılıklara ulaşmıştır. Mikami ve ark. (2008), araştırmalarında erkeklerin genel saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Garbarino (2008), kız ve erkekler arasındaki fiziksel saldırganlık farklılığını ailelerin, kızlara kızlar vurmaz şeklinde telkinde bulunmalarıyla açıklamıştır. Tüm bu sonuçlar göz önüne alındığında erkeklerin kızlara göre saldırgan davranışları daha çok tercih ettiklerini söyleyebiliriz.

Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri sınıf düzeylerine göre “fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke ve dolaylı saldırganlık” alt ölçek puanları ile birlikte “genel saldırganlık” düzeylerinde anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>0,05$). Ancak, öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri sınıf seviyelerine göre “düşmanlık” alt ölçek puanları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Bulunan bu farkın 1. sınıfta öğrenim gören öğretmen adayları ile 4. sınıfta öğrenim gören öğretmen adayları arasında, 1. sınıf öğretmen adayları lehine olduğu belirlenmiştir (Tablo 4.3). Karataş (2008), lise öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmasında saldırganlık düzeylerinde sınıf seviyeleri açısından anlamlı farklılıklara ulaşmıştır. Bayram ve Bilgel’ e göre, üniversitede öğrenci olmak kaygı ve stres oluşturacak bir ortamın temelini oluşturmaktadır (Akt: Yılmaz ve Ocakçı 2010). Üniversite yaşantısıyla yeni tanışan 1. sınıf öğrencilerinin yeni bir ortama uyum süreci, ergenlik döneminden yeni çıkmaları ve bazılarının ailelerinden ayrılmış olmaları gibi sebepler düşmanca davranışlarıyla ilişkilendirilebilir.

Bununla birlikte dikkat çekici bir bulguda fiziksel saldırganlık boyutunda, sınıf seviyeleri arttıkça fiziksel saldırganlığında aynı oranda yükseldiği görülmektedir. Bunun sebebinin bireyin kendi sorumluluğunu alması ve bunun bireye getirdiği kaygılar olarak nitelendirilebilir. Kesen, Deniz ve Durmuşoğlu (2007), çalışmalarında bu bulguyu destekler nitelikte sonuçlara ulaşmışlar ve ergenlerin yaşlarının artmasıyla saldırganlık düzeylerinin de yükseldiğini belirlemişlerdir.

Annenin hayatta olup olmama durumuna göre öğretmen adaylarının genel saldırganlık düzeyleri incelendiğinde annesi hayatta olmayan öğretmen adaylarının ($\bar{X}=87,36$) annesi hayatta olan öğretmen adaylarına ($\bar{X}=82,03$) göre daha yüksek ortalamaya sahip oldukları görülmektedir fakat gruplar arasında anlamlı bir farka ulaşamamıştır ($p>0,05$). Gruplar arasında en yüksek ortalama farkı fiziksel saldırganlık boyutunda elde edilmiştir. Annesini kaybetmiş olan öğretmen adayları ($\bar{X}=19,71$) annesi hayatta olan öğretmen adaylarına göre fiziksel saldırganlığı daha çok tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda ise, gruplar arasında annesi hayatta olmayan öğretmen adayları lehine anlamlı bir farka ulaşılmıştır ($p<0,05$).

En düşük ortalama farkı ise sözel saldırganlık boyutunda elde edilmiş ve ortalama puanların birbirlerine çok yakın olduğu, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı gözlenmiştir ($p>0,05$). Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde de annesi hayatta olan öğretmen adaylarının ($\bar{X}=13,40$) sözel saldırganlığı annesini kaybetmiş öğretmen adaylarına ($\bar{X}=13,36$) göre daha çok kullandıkları belirlenmiştir.

Öfke boyutunda annesini kaybetmiş öğretmen adaylarının ($\bar{X}=21,21$) annesi hayatta olan öğretmen adaylarına göre ($\bar{X}=20,23$) ortalama puanlarının daha yüksek olduğu, düşmanlık boyutunda ise annesi hayatta olan öğretmen adaylarının ($\bar{X}=17,88$) annesi hayatta olmayan öğretmen adaylarına ($\bar{X}=17,64$) göre daha yüksek ortalamaya sahip oldukları belirlenmiştir. Dolaylı saldırganlık ortalama puanları incelendiğinde ise, annesini kaybetmiş öğretmen adaylarının ($\bar{X}=15,43$) annesi hayatta olanlara ($\bar{X}=13,95$) göre dolaylı saldırganlığı daha çok kullandıkları belirlenmiştir. Fakat öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık boyutları incelendiğinde, gruplar arasında ortalama farklarının düşük olduğu ve gruplar arasında anlamlı bir farka ulaşılamadığı görülmektedir ($p>0,05$) (Tablo 4.4). Dizman ve Gürsoy (2004) yaptıkları çalışmalarında anne-babası ile birlikte olan ve anne yoksunu çocukların saldırganlık düzeylerini inceledikleri çalışmalarında, saldırganlık eğilimi alt ölçek ortalamalarında benzer farklara ulaşmışlardır. Bu sonuçta çalışmamızdaki elde edilen sonuçları destekler niteliktedir.

Öğretmen adaylarının babalarının hayatta olup olmama durumuna göre saldırganlık ve saldırganlık alt boyutları değerlendirildiğinde ise babası hayatta olmayan öğretmen adaylarının genel saldırganlık düzeyleri ile fiziksel saldırganlık, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık alt ölçek puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Öfke ve sözel saldırganlık alt ölçek puanlarında ise babası hayatta olan öğretmen adaylarının daha yüksek puana sahip olduğu belirlenmiştir. Fakat babası hayatta olan öğretmen adaylarının fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık, dolaylı saldırganlık ve genel saldırganlık düzeyleri ile babası hayatta olmayan öğretmen adaylarının fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık, dolaylı saldırganlık ve genel saldırganlık düzeyleri arasında istatistiksel bir fark bulunamamıştır (Tablo 4.5).

Öğretmen adaylarının anne ve babasının birlikte olma durumlarına göre saldırganlık düzeyleri ve saldırganlık alt boyutları değerlendirildiğinde anne babası birlikte olmayan öğretmen adaylarının genel saldırganlık düzeyleri ile birlikte saldırganlık alt boyutlarında da anne babası birlikte olan öğretmen adaylarına göre daha yüksek puanlara sahip oldukları görülmektedir. Fakat öğretmen adaylarından anne babası birlikte olanlar ile anne ve babası ayrı olanlar arasında genel saldırganlık düzeyleri ve saldırganlık alt boyutlarında (fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık, dolaylı saldırganlık) istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır (Tablo 4.6).

Çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının sosyo-ekonomik düzeylerine göre saldırganlık ve alt boyutlarını değerlendirdiğimizde, kendilerini yüksek sosyo ekonomik düzeyde algılayan öğretmen adaylarının düşmanlık boyutu dışında diğer saldırganlık boyutlarının hepsinde yüksek ortalama değerleri aldıklarını görmekteyiz. Fakat algılanan SED'e göre fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık" alt ölçek puanları ile birlikte genel saldırganlık düzeylerinde anlamlı bir fark bulunamamıştır (Tablo 4.7). Elde ettiğimiz bu sonuç Thomas ve Bierman (2006)' ın düşük sosyo ekonomik düzeye sahip öğrencilerin sınıf içi saldırganlığa daha fazla maruz kaldıkları sonucuyla örtüşmektedir. Buda düşük sosyo ekonomik düzeye sahip olanların saldırgan davranışları daha az kullandıkları şeklinde yorumlanabilir.

Araştırma grubunun genel umutsuzluk puanlarının $\bar{X}=5,60$ olduğu görülmektedir. Umutsuzluk alt boyutlarında en yüksek ortalamanın motivasyon kaybı ($\bar{X}=2,67$) boyutuna ait olduğu görülmektedir. Motivasyon kaybı boyutundan sonra $\bar{X}=1,83$ ortalama puanı ile umut boyutu gelmektedir. En düşük ortalamayı ise gelecekle ilgili duygular ve beklentiler ($\bar{X}=1,11$) boyutundan aldıkları görülmektedir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puanlar göz önüne alındığında öğretmen adaylarının umutsuzluk düzeylerinin düşük düzeyde olduğu söylenebilir (Tablo 4.8). Ulaştığımız bu sonuca çok yakın bir sonuçta Şahin (2009) tarafından elde edilmiştir. Eğitim Fakültesi öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmasında öğretmen adaylarının umutsuzluk düzeylerinin ($\bar{X}=5,40$) düşük düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer bir

sonuçta Çelikel ve Erkorkmaz (2008) tarafından elde edilmiş ve Eğitim Fakültesi öğrencilerinin düşük düzeyde umutsuzluğa sahip olduklarını belirlemişlerdir.

Çalışma grubunun cinsiyete göre genel umutsuzluk ve umutsuzluk alt ölçek puanlarına bakıldığında ise yine erkek öğretmen adaylarının bayan öğretmen adaylarına göre genel umutsuzluk ve alt ölçek puanlarının yüksek olduğu görülmektedir. Erkek ve bayan öğretmen adaylarının gelecekle ilgili duygu ve beklenti, motivasyon kaybı ve genel umutsuzluk düzeyleri arasında erkekler lehine anlamlı bir fark bulunurken, erkek ve bayan öğretmen adaylarının “umut” alt ölçek puanları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır (Tablo 4.9). Duman ve ark.’ da (2009) yaptıkları çalışmada erkek beden eğitimi bölümü öğrencilerinin kızlara göre umutsuzluk düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Şahin (2009)’ da çalışmasında benzer sonuçlara ulaşmış ve erkek öğretmen adaylarının kızlara göre umutsuzluk düzeylerinin daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Aynı şekilde Çelikel ve Erkorkmaz yaptıkları çalışmada erkek üniversite öğrencilerin kızlara göre daha yüksek umutsuzluk düzeylerine sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Ağır’ da (2007) üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada erkek öğrencilerin umutsuzluk ortalamalarının kız öğrencilere göre anlamlı derecede daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Ceyhan’ da (2004) çalışmasında erkek öğretmen adaylarının kızlara göre daha yüksek umutsuzluk düzeyine sahip olduklarını belirlemiş ve bunun sebebinin erkeklerin Türk kültüründe sahip oldukları geleneksel roller ve bu rol gereği erkeğin ailenin geçimini sağlama zorunluluğunun bulunmasının dolayısıyla erkek öğretmen adaylarının bir an önce iş sahibi olma ve kızlara göre çevre baskısını daha çok hissettiklerinden dolayı geleceğe yönelik olumsuz beklentilere sahip olabileceklerini belirtmiştir. Bu sonuçların yanı sıra Gerede (2002) ve Şimşek (2007) ise çalışmasında, umutsuzluğun cinsiyete göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşmışlardır.

Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri sınıf seviyelerine göre genel umutsuzluk düzeyleri karşılaştırıldığında, en yüksek ortalamanın 2.sınıf öğrencilerinde ($\bar{X}=5,69$) ait olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla 1. sınıf ($\bar{X}=5,67$) ve 3. sınıf ($\bar{X}=5,56$) öğrencileri izlemekte ve en düşük ortalama ise 4. sınıf

öğrencilerinde ($\bar{X}=5,36$) görülmektedir. Genel umutsuzluk düzeyinde gruplar arası anlamlı bir farka ulaşamamıştır ($p>0,05$). Gelecekle ilgili duygular ve beklentiler boyutunda ortalama değerlerin birbirine çok yakın olduğu ve gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı gözlenmiştir ($p>0,05$). Motivasyon kaybı boyutu incelendiğinde gruplar arası ortalamaların birbirlerine yakın olduğu ve istatistiksel olarak gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir ($p>0,05$). Umut boyutuna bakıldığında yine birbirine yakın ortalama puanlarının elde edildiği görülmüş ve gruplar arasında herhangi bir farklılığa ulaşamamıştır ($p>0,05$). (Tablo 4.10). Şahin' de (2009) öğretmen adaylarının umutsuzluk düzeylerini incelediği çalışmasında sınıf düzeyi ile umutsuzluk arasında anlamlı bir farklılığa ulaşamamıştır. Bu sonuca göre ise, sınıf düzeyinin umutsuzluk üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı söylenebilir.

Annesini kaybetmiş öğretmen adaylarının ($\bar{X}=7,36$) annesi hayatta olan öğretmen adaylarına ($\bar{X}=5,54$) göre genel umutsuzluk düzeylerinin daha yüksek olduğu ve yapılan bağımsız grup t-testi sonuçlarına göre de annesini kaybetmiş öğretmen adayları lehine anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiştir ($p<0,05$). Gelecekle ilgili duygular ve beklentiler boyutunda da annesi hayatta olmayan öğretmen adayları lehine anlamlı bir farka ulaşılmış ($p<0,05$) ve annesi hayatta olmayan öğretmen adaylarının ($\bar{X}=1,68$) annesi hayatta olanlara ($\bar{X}=1,09$) göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Motivasyon kaybı boyutunda ise annesini kaybetmiş olanların ($\bar{X}=3,00$) annesi hayatta olanlara ($\bar{X}=2,65$) göre motivasyon kaybını daha çok yaşadıkları görülmekle birlikte gruplar arasında anlamlı bir farka ulaşamamıştır ($p>0,05$).

Umut boyutunda, ortalama puanlarda annesini kaybetmiş öğretmen adaylarının ($\bar{X}=2,68$) annesi hayatta olanlara ($\bar{X}=1,80$) göre daha yüksek puan elde ettikleri belirlenmiş ama gruplar arasında anlamlı bir farka ulaşamamıştır ($p>0,05$). Tüm bu sonuçlar değerlendirildiğinde, annenin hayatta olmamasının genel umutsuzluk düzeyini yükselttiği ve gelecekle ilgili beklentileri zayıflattığı yorumu

yapılabilir.(4.11). Toros (2002) çalışmasında, ergenlerde depresyonu etkileyen faktörler arasında anne-baba kaybının etkili olduğunu belirtmiştir.

Öğretmen adaylarının genel umutsuzluk düzeyleri babalarının hayatta olup olmama durumuna göre değerlendirildiğinde, gruplar arasında anlamlı bir farka ulaşamadığı ($p>0,05$) ve ortalama puanların birbirine çok yakın olduğu fakat az farkla da olsa babasını kaybeden öğretmen adaylarının ($\bar{X}=5,87$) babası hayatta olan öğretmen adaylarına göre genel umutsuzluk düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Gelecekle ilgili duygular ve beklentiler boyutunda da babası hayatta olmayan öğretmen adaylarının ($\bar{X}=1,17$) babası hayatta olan öğretmen adaylarına ($\bar{X}=1,10$) göre daha yüksek ortalamaya sahip oldukları görülmüştür. Fakat gruplar arasında anlamlı bir farka ulaşamamıştır ($p>0,05$).

Motivasyon kaybı boyutunda, babası hayatta olan öğretmen adaylarının ($\bar{X}=2,68$) babası hayatta olmayan öğretmen adaylarına ($\bar{X}=2,43$) göre motivasyon kaybını daha çok yaşadıkları belirlenmiştir. Gruplar arasında anlamlı bir farka ulaşamamasına rağmen ($p>0,05$) bu duruma, babanın varlığının bireye gelecekle ilgili güven vermesi dolayısıyla da bu güven duygusunun bireyin motivasyon düzeyini üst düzeyde tutmasını engellediği yorumu yapılabilir.

Umut boyutu incelendiğinde, gruplar arasında anlamlı bir farklılığa ulaşamamıştır ($p>0,05$). Fakat ortalama değerlere bakıldığında en yüksek fark bu boyutta ortaya çıkmıştır. Buna göre, babası hayatta olmayan öğretmen adaylarının ($\bar{X}=2,28$) ortalama puanları babası hayatta olan öğretmen adaylarına($\bar{X}=1,80$) daha yüksektir (Tablo 4.12).

Anne babası birlikte olan öğretmen adaylarının genel umutsuzluk düzeyleri ve umutsuzluk alt boyutlarından aldıkları puanlar anne babası birlikte olan öğretmen adaylarından daha yüksek bulunmuştur. Gruplar arasında genel umutsuzluk düzeylerinde anne babası birlikte olanlar lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Umutsuzluk alt boyutlarında ise manidar bir farklılık yoktur (Tablo 4.13).

Genel umutsuzluk düzeyi ve umutsuzluk alt boyutlarında SED değişkenine göre incelendiğinde kendilerini yüksek sosyo ekonomik düzeyde algılayan öğretmen adaylarının ölçekten aldıkları puanlar daha yüksek çıkmıştır. Saldırganlıkta olduğu gibi öğretmen adaylarının sosyo-ekonomik durumlarına göre gelecekle ilgili duygu ve beklenti, motivasyon kaybı ve umut alt ölçek puanları ile genel umutsuzluk düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır (Tablo 4.14). Bu sonuçlar, SED yüksek olan bireylerin maddi anlamda kendilerini güvende hissetmelerinin pozitif yansıması olarak gelecekle ilgili beklenti ve umut düzeylerinin de yüksek düzeyde çıkması şeklinde açıklanabilir. Aynı bireylerde Motivasyon kaybının yüksek düzeyde çıkması ise, aşırı güven duygusunun motivasyonu olumsuz etkilediği şeklinde yorumlanabilir. Genel umutsuzluk düzeylerinde ise yüksek ortalamaya sahip olmaları, gelecek beklentilerinin ve umutlarının fazla olmasıyla ilişkilendirilebilir. Fakat Kula (2008) yaptığı çalışmasında gelir düzeyi değişkenine göre umutsuzluk ölçeğinin farklılaştığı sonucuna ulaşmıştır.

Genel umutsuzluk ve genel saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir ($p<0.01$). Bulunan korelasyon katsayısı (0,202) düşük düzeyde bir ilişkiyi göstermektedir Genel saldırganlık düzeyi ile umutsuzluk alt ölçekleri arasında bulunan bu korelasyon katsayılarının $p<0.01$ anlamlılık düzeyinde önemli olduğu görülmüştür. Aynı zamanda bulunan korelasyon katsayılarının pozitif yönlü olması, öğretmen adaylarının umutsuzluk alt ölçek puanlarının yükselmesi ile genel saldırganlık puanlarında yükseleceğinin bir göstergesidir.

Genel umutsuzluk düzeyi ile saldırganlık alt boyutları değerlendirildiğinde, en yüksek ilişkinin düşmanlık ($r=0,172$) alt boyutunda olduğu belirlenmiştir. Fiziksel saldırganlık ve öfke ($r=0,170$) boyutlarının genel umutsuzlukla ilişkisinin aynı düzeyde olduğu, dolaylı saldırganlık ($r=0,163$) boyutunun da diğer boyutlara benzer fakat daha düşük korelasyon katsayısı ile genel umutsuzluk düzeyiyle anlamlı bir ilişkisinin olduğu görülmektedir. En düşük anlamlı ilişki ise, $r = 0,078$ korelasyon katsayısı ile sözel saldırganlık boyutunda tespit edilmiştir. Tüm bu bulgular değerlendirildiğinde, bulunan korelasyon katsayılarının yüksek düzeyde olmadığı fakat korelasyonların önemli olduğu yorumu yapılabilir. Ayrıca bulunan korelasyon

katsayılarının pozitif yönde olması, genel umutsuzluk düzeyleri ile saldırganlık alt boyutlarının aynı paralellikte yükseleceğinin bir işareti olarak ele alınabilir.

Öğretmen adaylarının saldırganlık ve umutsuzluk alt boyutlarının ilişkileri incelendiğinde, düşük düzeyde bir ilişkinin olduğu gözlenmiştir. Burada dikkat çeken bulgular ise, umut alt boyutunun saldırganlık alt boyutlarıyla en düşük ilişkiye sahip olmasıdır. Bununla birlikte motivasyon kaybı alt boyutunun sözel saldırganlık dışında saldırganlık alt boyutlarıyla diğer umutsuzluk alt boyutlarına göre daha yüksek düzeyde ilişkisinin olması önemli görülmektedir. Dolayısıyla bireydeki umudun saldırganlık davranışını tetiklemediği fakat motivasyon kaybının bireydeki saldırganlığı arttırdığı yorumu yapılabilir (Tablo 4.15).

Araştırmacılar İçin Öneriler

- 1- Bu çalışmada örneklem grubu üç bölümden oluşmuştur. Araştırma sonuçlarına göre genelleme yapılabilmesi için bundan sonra yapılacak çalışmalarda örneklem grubu ve sayısı artırılabilir.
- 2- Öğrenciler üzerinde uzun süreli gözlem ve görüşmelere dayalı araştırmalar yapılabilir.
- 3- Bu araştırmada sadece öğrencilerin kişisel ve sosyal özelliklerine ilişkin değişkenlere yer verilmiş olduğundan çevresel faktörlerin de dahil edildiği çalışmalar yapılabilir.
- 4- Bu araştırma Eğitim Fakültesi öğrencileriyle yapılmıştır aynı çalışma farklı bölümlerle uygulanarak karşılaştırmalar yapılabilir.

Araştırma Sonuçlarına Göre Öneriler

- 1- Öğretmen adaylarının saldırganlık ve umutsuzluk düzeylerinin kontrol altında tutabilmek için öğrencilere rehberlik desteğinin devamlılığı sağlanabilir.
- 2- Araştırma sonuçlarına göre, birinci sınıf öğrencilerinin düşmanlık düzeylerinin anlamlı derecede daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda birinci sınıf

öğrencilerinin okula oryantasyon çalışmalarının titizlikle yapılması sağlanabilir. Ayrıca birinci sınıfta ders vermekte olan öğretim elemanları, bu sonucu dikkate alarak öğrencilere yaklaşımlarını şekillendirebilirler.

3- Araştırma sonucunda erkek öğrencilerin saldırganlığı daha çok tercih ettikleri ve kız öğrencilere göre umutsuzluklarının da daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Erkek öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin azaltılması ve bununla birlikte daha yapıcı davranmalarını sağlamaya yönelik sosyal beceri programları hazırlanabilir.

KAYNAKÇA

- Adak, Nurşen. (2004); “Bir Sosyalizasyon Aracı Olarak Televizyon ve Şiddet,” *Ahmet Yesevi Üniversitesi ‘Bilig’ Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 30, s. 1–12.
- Ağır, Meral (2007); “*Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri ile Problem Çözme Becerileri ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ağlamaz, Turabi (2006); “*Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Puanlarının Kendini Açma Davranışı, Okul Türü, Cinsiyet, Sınıf Düzeyi, Anne Baba Öğrenim Düzeyi ve Ailenin Aylık Gelir Düzeyi Açısından İncelenmesi*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Aktaş, Vezir (2001); “*Çocuklarda Saldırganlık İle Olumsuz Niyet Yükleme Arasındaki İlişkiler*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Altıntaş, Ersin ve Mücahit Gültekin (2003). *Psikolojik Danışma Kuramları*, Aktüel, İstanbul.
- Anderson, Craig A. ve Brad J. Bushman (2002); “Human aggression.” *Annual Review of Psychology*, Sayı 53, s. 27-51.
- Anderson, Craig A. ve Christine R. Murphy, (2003); “ Violent Video Games and Aggressive Behavior In Young Woman,” *Aggressive Behavior*, Sayı 29, s.423–429.
- Aral, Neriman, Arzu B. Ayhan, Burcu Türkmenler ve Aylin Akbıyık (2004); “İlköğretim Okullarının sekizinci sınıfına devam eden ilköğretim öğrencilerinin saldırganlık eğilimlerinin incelenmesi,” *Çağdaş Eğitim Dergisi*, Sayı 315, s. 17–25.
- Archer, Dane ve Rosemary Gartner (1996); Barış Dönemi Kayıpları: Savaşa Katılmayanların Şiddet İçeren Davranışlarında Savaşın Etkisi, (Çev.: A.Babacan), *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi Yapı Kredi Yayınları*, Sayı 6–7, s. 237–251.
- Arıcak, O. Tolga (1995); “*Üniversite Öğrencilerinde Saldırganlık, Benlik Saygısı ve Denetim Odağı İlişkisi*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arık, İ. Alev (1996); *Motivasyon ve Heyecana Giriş*, Elif Ofset. İstanbul.

- Aronson, Eliot, Timoty D. Wilson ve Robin. M Akert (2005) *Social Psychology*. Pearson Education International, Fifth Edition.
- Atkinson, R.L, R.C Atkinson, E.E Smith, D.J Bem, S. Nolen-Hoeksema, (1999); *Psikolojiye Giriş*, (Y.Aloğan Çev.), Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Aydın, Ayhan (1999); *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Anı Yayınları, Ankara.
- Aydın, Betül (2005); *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*, Atlas Yayınları, Ankara.
- Ballad, Marry E., Kelvin T. Rattley, Willie C. Fleming ve Pamela Kidder-Ashley (2004); "School Aggression and Dispositional Aggression Among Middle School Boys," *Research In Middle Level Education Online*, Sayı 27, s.2- 19.
- Baltaş, Acar, Zuhall Baltaş (2000); *Stres ve Başa Çıkma Yolları*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Bandura, Albert (1973); "Social Learning Theory of Aggression," *Journal of Communication*, Cilt 28, Sayı 3, s.12–29.
- Bauman, S. (1994); *Uygulamalı Spor Psikolojisi*. (Çev: C.H. İkizler, A.O. Özcan), Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul
- Baygöl, Emel (1997); "Ergenin Öfke Tepkilerinin İncelenmesi," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Berkowitz, Leonard. (1978); "Whatever Happened to Frustration-Aggression Hypothesis?" *American Behavioral Scientist*, Cilt 21, Sayı 5, s. 691–706.
- Berkowitz, Leonard. (1993); *Aggression: Its Causes, Consequences and Control*, McGraw-Hill, New York.
- Beyer, E., Peter, G. (1997); *Saldırganlık*, (Çev. Z. Kılıç), Ankara: Spor Ekin Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, s. 36- 37.
- Bilgi, A. (2005); "Bilgisayar Oyunu Oynayan ve Oynamayan İlköğretim Öğrencilerinin Saldırganlık, Depresyon ve Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Boxer, Paul ve Marie. S. Tisak, (2005); "Children's Beliefs About The Continuity Of Aggression." *Aggressive Behavior*, Cilt 31, Sayı 22, s. 172–188.
- Bozkut, Özlem Demirel (2004); "Klimakterium Dönemindeki Kadınların Yaşam Kalitelerinin ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Campbell, Joan M. (1997); "Ambient Stressors." *Environment Behavior*, Cilt 15, Sayı 3, s. 355–380.

- Can, Sibel (2002). “*Aggression Questionnaire*” Adlı Ölçeğin Türk Popülasyonunda Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması,” Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Gata Haydarpaşa Eğitim Hastanesi Psikiyatri Servisi, İstanbul.
- Crick, Nicki, R. ve Kenneth Dodge (1994); “A Review and Reformulation of Social Information Processing Mechanisms In Children’s Social Adjustment.” *Psychological Bulletin*, Cilt 115, Sayı 1, s.74–101.
- Crothers, Laura M., Julaine E. Field ve Jered B. Kolbert, (2005); “Navigating power, Control and Being Nice: Aggression in Adolescent Girls’ Friendships,” *Journal of Counseling & Development*, Sayı 83, s. 349–354.
- Cüceloğlu, Doğan (2000); *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitapevi. İstanbul.
- Çabuk, Ceren (2008); “*Endüstri Meslek Lisesi ve Genel Lise Öğrencilerinin Sürekli Öfkelerinin ve Öfke İfade Tarzlarının Umutsuzluk Düzeylerine ve Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çelik, Hilal (2006); “*Üniversite Birinci Sınıf Öğrencilerinin Saldırganlık Tepkileri, Bağlanma Tarzları ve Kişilerarası Şemalarının İncelenmesi*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çelikel, Feryal Ç. ve Ünal Erkorkmaz (2008); “Üniversite Öğrencilerinde Depresif Belirtiler ve Umutsuzluk Düzeyleriyle İlişkili Etmenler,” *Nöropsikiyatri Arşivi Dergisi*, Cilt 45, Sayı 4, s:122-129.
- Çetinkaya, Hakan (1991); “*Video Oyunlarının Çocuklarda Saldırganlığa Etkisi*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ceyhan, Aydoğan Aykut, (2004); “Ortaöğretim Alan Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Programı Öğretmen Adaylarının Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi,” *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, s. 91-102.
- Dilbaz, Nesrin ve Gülten Seber (1993); “Umutsuzluk Kavramı: Depresyon ve İntiharda Önemi,” *Kriz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, s. 134–138.
- Dizer, Duygu (2008); “*Sakarya İlindeki Liseli Ergenlerin 1999 Marmara Depremi Sonrası Travmayı Algılama, Sosyal Destek Sistemleri ve Umutsuzluk Belirtilerinin İncelenmesi*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dizman, Hatice (2003); “*Anne ve Babasıyla Yaşayan ve Anne Yoksunu Olan Çocukların Saldırganlık Eğilimlerinin İncelenmesi*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara

- Dizman, Hatice, Figen Gürsoy (2004); “Anne Yoksunu Olan Çocukların Saldırganlık Eğilimlerinin İncelenmesi,” *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 27, s. 7–17.
- Dodge, Kenneth A. (1980); “Social Cognition and Children’s Aggressive Behavior.” *Child Development*, Sayı 51, s. 162–170.
- Duman, Savaş, Özden Taşgın ve Selçuk Özdağ (2009); “Beden eğitimi ve Spor Yüksekokulu Spor Yöneticiliği Bölümünde Okuyan Öğrencilerin Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi,” *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 1, s. 91-101.
- Durak, Ayşegül ve Refia Palabıyıkoglu (1994); “Beck Umutsuzluk Ölçeği Geçerlilik Çalışması,” *Türk Psikoloji Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, s. 311–319.
- Durak, Ayşegül. (1993); “*Beck Umutsuzluk Ölçeğinin Geçerliliği Üzerine Bir Çalışma*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Efiliti, Erkan (2006); “*Orta Öğretim Kurumlarında Okuyan Öğrencilerin Saldırganlık, Denetim Odağı ve Kişilik Özelliklerinin Karşılaştırılması Olarak İncelenmesi*,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Eliüşük, Ayşe (2008); “*Şizofrenili Hastası Olan Ailelerin Algılanan Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Erhan, G. Gamze (2005); “*Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Annelerin Umutsuzluk, Karamsarlık, Sosyal Destek Algılarının ve Gelecek Planlarının İncelenmesi*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Eroğlu, Erkan S.(2009); “Saldırganlık Davranışının Boyutları ve İlişkili Olduğu Faktörler: Lise ve Üniversite Öğrencileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma,” *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 21, s. 205-221.
- Erten, Yavuz ve Cahit Ardalı (1996); “Saldırganlık, Şiddet ve Terörün Psikososyal Yapıları,” *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi Yapı Kredi Yayınları*, Sayı 6–7, s.143–164.
- Ferris, Craig, Thomas Grisso (1996); “*Understanding Aggressive Behavior In Children Annals of The New York Academy of Sciences*,” Cilt: 794.
- Freedman, J.L., D.O Sears ve J.M. Carlsmith (1989); *Sosyal Psikoloji*, (Çev.: A. Dönmez), İmge Kitabevi, Ankara.

- Fromm, Erich (1990 a); *Umut Devrimi*, (Çev.: Ş.Yeğin), Payel Yayınevi, İstanbul.
- Fromm, Erich (1990 b); *Sağlıklı Toplum*, (Çev.: Y. Salma ve Z. Tanrısever), Payel Yayınevi, İstanbul.
- Fromm, Erich (1995); *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri II*, (Çev: Ş. Alpagut), Payel Yayınevi, İstanbul.
- Fromm, Erich (1997); *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı*, (Çev.: S.Budak), Öteki Psikoloji, Ankara.
- Fromm, Erich (1999); *Sevme Sanatı*, (Çev.: S.Budak), Öteki Ajans, Ankara.
- Garbarino, James (2008), “ Why Are Adolescent Violent ?,” *Pediatrics For Parents*, Cilt 24, Sayı 3, s. 2-3.
- Gençtan, Engin (1984); *Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar*, Maya Yayınları, Ankara.
- Gençtan, Engin (1993); *Psikanaliz ve Sonrası*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Gerede, Asude (2002); “İlköğretimde Okuyan Çocukların Umutsuzluk Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi,”Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Gergen, Kenneth J. ve Mary M. Gergen (1986); *Social Psychology*, N.Y: Springer-Verlag, New York.
- Gökbüzoğlu, Burcu (2008); “Ergenlerin Saldırganlık Düzeyleri İle Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Güner, Buket. Çobanoğlu (2006); “Takım Sporları ve Bireysel Sporlar Yapan Sporcuların Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Güner, Nedret (1995); “Ergenlerin Dinledikleri Müzik Türünün Depresyon ve Saldırganlık Düzeylerine Etkisi,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gürsoy, F. (2002); “Annesi Çalışan ve Çalışmayan Çocukların Saldırganlık Eğilimlerinin İncelenmesi,” *Çocuk Gelişim ve Eğitim Dergisi*, Cilt 1, Sayı 6-7, s. 7-15.
- Hatunoğlu, Arzu (1994); “Ana Baba Tutumları İle Saldırganlık Arasındaki İlişkiler,”Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

- Hędzerek Mateusz, Marcin Wnuk, Jerzy T. Marcinkowski (2009); "Quality of Life Among Students Experimenting With Drugs," *Probl Hig Epidemiol*, Cilt 90, Sayı 3, s. 415-423.
- İmamoğlu, Seval (2003); "Öğretmen Adaylarının Öfke ve Öfke İfade Tarzları İle Bağlanma Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- İsen, Galip Beygü (1999); "Saldırganlık Kuramları ve Basında Cinayet Haberleri," Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Jasinski, Tadeuzs (2007); *Deklarowana agresja i agresywność u chłopców trenujących grę w piłkę ręczną, na tyle grup porównawczych*, http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/PPMB/texts/2007-12/07tajcrg.pdf (Erişim Tarihi: 06.06.2010).
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem (2006); *Yeni İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yayınevi, İstanbul.
- Malcher, Katarzyna ve Joanna Rymaszewska(2009);"Charakterystyka agresywności, wrogości i obrazu własnej osoby funkcjonariuszy policji" *Psychiatra Polska* Sayı 1, s.65-75.
- Karahan, T.F ve Sardoğan, M.E (1994). *Psikolojik Danışma Kuramları*, Birsan Yayınevi, İstanbul.
- Karasar, Niyazi (1998); *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd. Şti., Ankara.
- Karataş, Bolat Zeynep (2002); "Anne-Baba Saldırganlığı İle Lise Öğrencilerinin Saldırganlığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Karataş, Zeynep (2008); "Lise Öğrencilerinde Öfke ve Saldırganlık," *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, Cilt:17 Sayı:3 s:227-294
- Kesen, Feyzal N., M. Engin Deniz ve Neslihan Durmuşoğlu (2007); " Ergenlerde Saldırganlık ve Öfke Düzeyleri arasındaki İlişki: Yetiştirme Yurtları Üzerinde Bir Çalışma," *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 17, s:353-364.
- Konukbay, Dilek (2005); "Engelli Çocuk Ebeveynlerinin Umutsuzluk Düzeyleri ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki,"Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gülhane Askeri Tıp Akademisi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Korkut, Fidan (2002a); "Lise Öğrencilerinin Problem Çözme Becerileri," *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 22, s.177-184.

- Korkut, Fidan. (2002b); “İfade Edici Saldırganlık Ölçeğinin (İSÖ) Türkçeye Uyarlanması Üzerine Bir Ön Çalışma,” *Çukurova Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt 2, Sayı 23, s. 48–53.
- Köknel, Özcan (2000); *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Köknel, Özcan (2005); *Kaygıdan Mutluluğa: Kişilik*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Kula, Erhan (2008); “*Endüstri Meslek Lisesi Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeyleri ve Saldırganlık Durumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kulaksızoğlu, Adnan (2000); *Ergenlik Psikolojisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Kurtyılmaz, Yıldız (2005); “*Öğretmen Adaylarının Saldırganlık Düzeyleri İle Akademik Başarıları, İletişim ve Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkiler (Anadolu Üniversitesi ve Osmangazi Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma)*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Kutlu, Funda. (1998); “*Can Aggressive Children Be Taught to Understand Intentations of Others*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Küçük, Yazgül (2001); “*İşitme Engelli Çocukların Topluma Uyum Sorunları ve Umutsuzluk Düzeylerinin Belirlenmesi*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Lorenz, K. (1996); Saldırganlığın Spontanlığı, (M. Şahinoğlu, Çev.), *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi Yapı Kredi Yayınları*, Sayı 6-7, s.165-168.
- Loudin, Jesse L., Alexandra Loukas ve Sheri Robinson, (2003); “Relational aggression in college student: Examining the roles of social anxiety and empathy,” *Aggressive Behavior*, Sayı 29, s. 430–439.
- Makara, Marta ve Anna Kolsak (2009); “Risk Factors of Suicide In Schizophrenia. A Review of the Literature,” *Psychiatra Polska*, Sayı 5–6, s. 35–40.
- Marcin, Wnuk (2008); “Comparison the Level of Hope and Psychological Wellbeing Between Alcoholics Anonymous and Students,” *Psychiatra Polska*, Sayı 4, s. 134–143.
- Mazefsky, A.Carla ve D.Albert Farrell, (2005); “The Role of Violence, Peer Provocation, Family Support and Parenting, Practies In The Aggressive Behavior of Rural Adolescent.” *Journal of Child and Family studies*, Cilt 14, Sayı 1, s.71–85.

- McClellan, Christine L., Tim B Heaton, Renata Forste ve Brian K. Barber, (2004); “Familial Impacts on Adolescent Aggression and Depression in Colombia,” *Marriage & Family Resview*, Cilt , Sayı 1-2, s. 91.
- Mikami, Amori Yee, Steve S. Lee, Stephen P.Hinstein ve Benjamin C. Mullin (2008); “Relationships Between Social Information Processing and Aggression Among Adolescent Girls with and without ADHD,” *J Youth Adolescence* , Sayı 37, s: 761-771
- Milliyet (2010); [http://www.milliyet.com.tr/Arsiv.aspx?Keyword Okullarda Şiddet Olayları](http://www.milliyet.com.tr/Arsiv.aspx?Keyword%20Okullarda%20Şiddet%20Olayları), (Erişim Tarihi:15.06.2010).
- Mitscherlich, A. (1999); *Barış Düşüncesi ve Saldırganlık*, (Çev. : H. Portakal), Cem Yayınevi, İstanbul.
- Morgan, C. (1999); *Psikolojiye Giriş*, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü, Ankara.
- O’Connor, R. C. ve Sheey, N. P. (2000); *Understanding suicidal behaviour. Leicester: BPS Boks.*
- Ottekin, Nilgün (2009); “Ailelerinden Ayrı Olarak Öğrenim Görmekte Olan Üniversite Öğrencilerinin Benlik Saygısı ve Umutsuzluk Düzeylerinin incelenmesi,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Owens, Laurence, Rosalyn Shute ve Phillip Slee, (2000); “‘ I’m in and you’re out...’ Explonations for Teenage Girls’ Indirect Aggression,” *Psychology Evolution and Gender*, Sayı 2, s. 19–46.
- Öngider, Nilgün (1997); “*Kronik Fiziksel Hastalığı Olan Kişilerde Umutsuzluk ve Yaşamı Sürdürme Nedenlerinin İncelenmesi*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Örsal, Ö. (1998); “*Eğitilebilir Zeka Engelli Çocukların Velilerinin Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeyleri*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özmen Dilek, Pınar E. DüNDAR, Aynur Ç. Çetinkaya, Oryal Taşkın, Erol Özmen (2008); “Lise Öğrencilerinde Umutsuzluk ve Umutsuzluk Düzeyini Etkileyen Etkenler,” *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, Sayı 9, s. 8–15.
- Öztürk, İsmet. (1990); “*Anne-Baba Tutumlarının Üniversite Öğrencilerinin Bağımsızlık, Duyguları Anlama, Yakınlık, Başatlık, Kendini Suçlama ve Saldırganlık Düzeylerine Etkisi*.” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Russell, Alan, Hart Craig, Robinson Clyde ve Olsen Susanne (2003); "Children's Sociable and Aggressive Behaviour With Peers: A Comparison of the US and Australia and Contributions of Temperament and Parenting Styles," *International Journal of Behavioral Development*, Cilt 27, sayı 1, s.74-86.
- Scharf, S. C. (2000); "*Gender Differences in Adolescent Aggression: An Analysis of Instrumentality vs. Expressiveness*," Unpublished Doctoral Thesis Michigan University Department of Clinical Psychology, Michigan.
- Seber Gülten, Nesrin Dilbaz, Cem Kaptanoğlu ve Tekin Durmuş (1993); "Umutsuzluk Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirliliği, *Kriz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, s.139-142.
- Songar, Ayhan (1981); *Temel Psikiyatri*, Fatih Yayınevi, İstanbul
- Kierkegaard, S. (2007); *Ölümcül Hasatlık Umutsuzluk* (Çev.: M.Mukadder Yakupoğlu), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Steele, Margaret M. and Tamison Doe (2007); "*Etiology and Risk Factors*," *The Canadian Journal of Psychiatry*, Sayı 52, s. 21-33.
- Stein, A. (1997); *Saldırgan Çocuk* (Çev. : N. Polat), Papirus, İstanbul.
- Şahin, Cengiz (2009); "Eğitim fakültesinde Öğrenim Gören Öğrencilerin Umutsuzluk Düzeyleri," *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 27, s. 271-286.
- Şahin, H. (2004); "Saldırganlık Ölçeği Geçerlik Güvenirlik Çalışması," *Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 7, s. 180-190.
- Şencan, Hüner (2005); *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik*. Seçkin Yayıncılık, Ankara
- Şimşek, Zeynep (2007); "Özel Eğitime Gereksinimi Olan Bireylerin Özel Eğitime Gereksinimi Olmayan Kardeşlerinin Umutsuzluk Düzeylerinin Belirlenmesi," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Taner, Dilber (2008); "*Öğretmenlerin Umutsuzluk Düzeyi ile Okul Kültürü Arasındaki ilişki*," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tdk (2010); *Büyük Türkçe Sözlük*, www.tdk.gov.tr Erişim Tarihi:15.06.2010
- Thomas, E.Duane ve Karen L. Bierman (2006); " The Impact of Classroom Aggression on Development of Aggressive Behavior Problem in Children," *Delevopment and Psychopathology*, Sayı 18, s.417-487

- Tiryaki, Sabahat. (1996); “*Spor Yapan Bireylerin Saldırganlık Düzeylerinin Belirlenmesi (Takım ve Bireysel Sporlar Açısından Bir İnceleme)*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Tiryaki, Şefik (2000); *Spor Psikolojisi*, Eylül Kitap ve Yayınevi, Ankara.
- Tok, Yaprak (2001); “*Cinsiyet Rollerini ile Farklı Kalıp Yargılara Sahip Üniversite Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Toros, Fevziye (2002); “Çocukluk Çağı ve Ergenlik Dönemi Depresyonlarında Risk Etmenleri,” *T Klin J Psychiatry*, Sayı 3, s. 75-79.
- Tuzgöl, Meliha (1998); “*Ana-baba Tutumları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Üngüren, Engin (2007); “*Lise ve Üniversitelerde Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Umutsuzluk ve Kaygı Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi: Antalya’da bir uygulama*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Warre, Howard C. (2003); *Psikoloji Sözlüğü*, (Çev.: T. Göbekçin), Yeryüzü Yayınevi, Ankara.
- Yalçın, İlhan (2004); “*Ailelerinden Algıladıkları Destek Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yavuz, Adem (2009); “*18–25 Yaş Üniversite Gençliğinde Dini İnanç ve Umutsuzluk İlişkisi (Sakarya Üniversitesi örneği)*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yenibaş, Rukiye. (2002); “*Aile İçi İstismarın Ergenin Uyumsuzluk Düzeyi ile İlişkisi*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yerlikaya, İbrahim (2006); “*Bilişsel – Davranışçı Yaklaşım ve Hobi Terapiye Dayalı “Umut Eğitimi Programlarının” İlköğretim Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeyine Etkisi*,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım, F. (1998); Saldırganlık ve Cinsiyet İlişkisi, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt 22, Sayı 210–212, s. 15–32

- Yıldırım, Sema (2007); “*Anaokulu Öğretmenlerinde Tükenmişlik Düzeyi ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, Mualla ve Ayşe Ferda Ocakçı (2010); “ Bir Kız Öğrenci Yurdunda Kalan Üniversite Öğrencilerinin Anksiyete Düzeylerinin Belirlenmesi,” *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, s. 15-23.
- Yörükoğlu, Atalay (1994); *Çocuk Ruh Sağlığı*, Özgür Yayın Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul.
- Zeichner, Amos, Dominic, J. Parrott ve Frey F. Charles (2003); “Gender differences in Laboratory Aggression Under Response Choice Conditions,” *Aggressive Behavior*, Sayı 29, s. 95- 106.

EKLER

EK 1: Kişisel Bilgi Formu

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Sevgili Öğretmen Adayları;

Eğitim fakültesi öğrencilerinin bazı özellikleri ve davranışları hakkında bilgi toplamak amacıyla bir araştırma yapılmaktadır. Bu araştırma kapsamında kişisel bilgi formu ve iki ölçme aracı uygulanmaktadır. Cevaplarınızda vereceğiniz bilgiler sadece bilimsel amaçlı ve bu çalışma için kullanılacaktır. Hiç bir ifadeyi boş bırakmamanız da sonuçların daha sağlıklı değerlendirilmesini sağlayacaktır.

Yardımlarınız için teşekkür ederim.

Levent BAŞ
Yüksek Lisans Öğrencisi

1-Cinsiyetiniz: KIZ () ERKEK ()

2-Öğrenin Gördüğünüz Program:.....

3-Öğrenim Gördüğünüz Sınıf: 1.Sınıf () 2.Sınıf ()

3.Sınıf () 4.Sınıf ()

4-Anne Babanız Hayatta mı ?

	Hayatta	Hayatta değil
--	---------	---------------

Anne	()	()
------	-----	-----

Baba	()	()
------	-----	-----

5-Anne-baba Birliktelik Durumu : Birlikte () Ayrı ()

6-Size göre ailenizin sosyo-ekonomik durumu

Düşük () Orta () Yüksek ()

Ek 2: Saldırganlık Ölçeği

Aşağıdaki ifadelerin sizi ne kadar tanımladığını **size en uygun olan seçeneği** işaretleyerek (X) belirtiniz.

		Hiç Uygun Değil	Çok az Uygun	Biraz Uygun	Çok Uygun	Tam Uygun
1	Arkadaşlarım çok münakaşacı olduğumu söylerler.	()	()	()	()	()
2	Şans hep başkasına gülüyor, ondan yana oluyor.	()	()	()	()	()
3	Birden parlarım ama çabuk sakinleşirim.	()	()	()	()	()
4	Kendimi sık sık diğer insanlarla tartışırken bulurum.	()	()	()	()	()
5	Bazen bana hayatın adaletli davranmadığını düşünürüm.	()	()	()	()	()
6	İnsanlarla aynı fikirde olmazsam, onlarla tartışmaktan kendimi alıkoyamam.	()	()	()	()	()
7	Bazen ortada hiçbir sebep yokken parlarım.	()	()	()	()	()
8	Kız ya da erkek birisi beni kıskırtırsa ona vurabilirim.	()	()	()	()	()
9	Bazen niye bu kadar katı olduğumu merak ediyorum.	()	()	()	()	()
10	Tanıdığım insanları tehdit ettiğim olmuştur.	()	()	()	()	()
11	Biri çok üzerime geldiğinde, sıkıştırdığında ona vurabilirim.	()	()	()	()	()
12	Öfkemi kontrol etmekte çok zorluk çekerim.	()	()	()	()	()
13	Eğer çok kızarsam o kişinin yaptığı işleri berbat edebilirim.	()	()	()	()	()
14	Kapıyı arkadan gelenin yüzüne çarpacak kadar çıldırabilirim.	()	()	()	()	()
15	İnsanlar bana patronluk tasladıklarında, onların inadına işi ağırdan alırım.	()	()	()	()	()
16	İnsanlar bana nazik davrandıklarında ne isteyeceklerini merak ederim.	()	()	()	()	()
17	Her şeyi dağıtacak kadar çılgınlaşabilirim.	()	()	()	()	()
18	Bazen sevmediklerim hakkında dedikodu yayar, onlara çamur atarım.	()	()	()	()	()
19	Ben sakin biriyim.	()	()	()	()	()
20	İnsanlar beni kızdırırlarsa, onlara gerçek düşüncelerimi söyleyebilirim.	()	()	()	()	()
21	Bazen insanların bana arkamdan güldüklerini hissederim.	()	()	()	()	()
22	İstediğimi elde edemediğim zaman, kızgınlığımı gösteririm.	()	()	()	()	()
23	Bazen birine vurma isteğimi kontrol edemem.	()	()	()	()	()
24	Pek çok insandan daha sık kavga ederim.	()	()	()	()	()
25	Eğer biri bana vurursa bende vururum.	()	()	()	()	()
26	Arkadaşlarımla aynı fikirde olmadığımda açıkça söylerim.	()	()	()	()	()
27	Haklarımı korumak için şiddete başvurmam gerekirse, hiç çekinmem.	()	()	()	()	()
28	Fazla dostça davranan yabancılara güvenmem	()	()	()	()	()
29	Bazen kendimi patlamaya hazır bir bomba gibi hissederim.	()	()	()	()	()
30	Beni gerçekten rahatsız edenlere susarak, ilgilenmeyerek tepki veririm.	()	()	()	()	()
31	Arkadaşlarımdan arkamdan, benim hakkımda konuştuklarını bilirim.	()	()	()	()	()
32	Bazı arkadaşlarım, benim düşünmeden hareket ettiğimi düşünürler.	()	()	()	()	()
33	Bazen hiçbir şey düşünemeyecek kadar kısıncan olurum.	()	()	()	()	()
34	El şakası yapmaktan hoşlanırım.	()	()	()	()	()

Ek 3: Umutsuzluk Ölçeği

Aşağıda geleceğe ait düşünceleri ifade etmekte olan bazı cümleler verilmiştir. Lütfen her bir ifadeyi dikkatli bir şekilde okuyarak, size ne kadar uygun olduğuna karar veriniz ve size uygun olan “**Evet**” veya “**Hayır**” seçeneklerinden birini (**X**) işaretleyiniz.

	EVET	HAYIR
1.Geleceğe umut ve coşku ile bakıyorum.	()	()
2.Kendim ile ilgili şeyleri düzeltemediğime göre çabalamayı bıraksam iyi olur.	()	()
3.İşler kötüye giderken bile her şeyin hep böyle kalamayacağını bilmek beni rahatlatıyor.	()	()
4.Gelecek on yıl içinde hayatımın nasıl olacağını hayal bile edemiyorum.	()	()
5.Yapmayı en çok istediğim şeyleri gerçekleştirmek için yeterli zamanım var.	()	()
6.Benim için çok önemli konularda ileride başarılı olacağımı umuyorum.	()	()
7.Geleceğimi karanlık görüyorum.	()	()
8.Dünya nimetlerinden sıradan bir insandan daha çok yararlanacağımı umuyorum.	()	()
9.İyi fırsatlar yakalayamıyorum. Gelecekte yakalayacağıma inanmam için de bir neden yok.	()	()
10.Geçmiş deneyimlerin beni geleceğe iyi hazırladı.	()	()
11.Gelecek benim için hoş şeylerden çok tatsızlıklarla dolu görünüyor.	()	()
12.Gerçekten özlediğim şeylere kavuşabileceğimi ummuyorum.	()	()
13.Geleceğe baktığımda şimdikine oranla daha mutlu olacağımı umuyorum.	()	()
14.İşler bir türlü benim istediğim gibi gitmiyor.	()	()
15.Geleceğe büyük inancım var.	()	()
16.Arzu ettiğim şeyleri elde edemediğime göre bir şeyler istemek aptallık olur.	()	()
17.Gelecekte gerçek doyuma ulaşmam imkansız gibi.	()	()
18.Gelecek bana bulanık ve belirsiz görünüyor.	()	()
19.Kötü günlerden çok, iyi günler bekliyorum.	()	()
20.İstediğim her şeyi elde etmek için çaba göstermenin gerçekten yararı yok, nasıl olsa elde edemeyeceğim.	()	()